

Bisschop tussen Kerkhervorming en onafhankelijkheidsstrijd

De positie en rol van Lambert van Zonnebeke, een vroeg
twaalfde-eeuwse bisschop van Noyon-Doornik

Missiaen Niels

**Masterproef aangeboden binnen de opleiding
master in de geschiedenis**

Promotor: prof. dr. Brigitte Meijns

Academiejaar 2017-2018

222 685 tekens

Inhoudstafel

Voorwoord	2
Inleiding	3
1. Bronnencorpus	7
1.1 Algemeen.....	7
1.2 Lamberts bisschoppelijke oorkonden	11
2. Eenheid of scheiding: Lambert als voorstander van Noyon of Doornik?.....	19
2.1 Het Doornikse onafhankelijkheidsstreven.....	21
2.2 De bisschopsverkiezing en positie van Lambert	24
2.2.1 Lamberts bisschopsverkiezing	24
2.2.2 De positie van Lambert	27
3. Implementatie Kerkhervorming: Lambert als actieve of passieve deelnemer?	35
3.1 De elfde-eeuwse Kerkhervorming.....	36
3.2 Het hervormingsbeleid van Lambert	43
3.2.1 Het optreden tegen simonie en het klerikale huwelijk	43
3.2.2 De strijd tegen lekeninmenging.....	46
3.2.3 De ijver voor materiële en spirituele hervorming	51
3.3 Lamberts relaties met hervormers	57
3.3.1 De wereldlijke en kerkelijke hiërarchie	57
3.3.2 De collega-bisschoppen en abten	60
3.4 Lambert als terughoudend hervormer.....	68
Besluit.....	72
Bibliografie.....	75
Bronnen	75
Literatuur	78
Websites.....	83
Bijlagen	84
Samenvatting	100

Voorwoord

Dit onderzoek is tot stand gekomen dankzij de hulp en steun van vele mensen aan wie ik een dankwoord verschuldigd ben. Zij hebben mij met hun vragen, bemerkingen, feedback... geholpen om dit onderzoek te voltooien. In de eerste plaats ben ik professor Brigitte Meijns, mijn promotor, enorm dankbaar voor de excellente begeleiding. Zij heeft mij ertoe in staat gesteld deze studie naar een hoger niveau te tillen. Zij stond steeds voor me klaar, was altijd bereid te helpen, om reeds uitgeschreven onderzoek na te lezen en bij te sturen. Daarnaast is deze studie ook gevormd door de input van de commentaren van professor Paul Trio, doctoraatstudent Wannes Verstrepen en collega-thesisstudenten. Tot slot wil ik ook mijn familie en vrienden bedanken om mij gedurende een volledig jaar te ondersteunen en in mij te geloven.

Inleiding

“If we want to say something about what bishops did and why, however, it is still necessary to describe and analyse sources and documents.”¹

Met bovenstaande zin maakte John Eldevik recent duidelijk dat er nog veel onderzoek gedaan moet worden naar bisschoppen, de rol die ze speelden, de invloed die ze uitoefenden, de motieven die ze hadden... Hij stelde dat bisschoppen en in het bijzonder het episcopaat in de hoge middeleeuwen ondervertegenwoordigd waren in historische studies en dat weinig werken het episcopaat of zelfs individuele bisschoppen als onderwerp hadden.² Michel Parisse vond het, om twee redenen, eveneens vreemd dat bisschoppen onderbestudeerd waren. In de bronnen werden bisschoppen namelijk vaak bevoorrecht ten opzichte van andere individuen. Ook waren bisschoppen alomtegenwoordig in het dagelijkse leven in middeleeuws Europa. Ze speelden een rol in elk aspect van het leven: politiek, religieus, economisch, sociaal en intellectueel.³

De voorbije decennia brachten studies als *The Bishop: Power and Piety* (2004) en *The Bishop Reformed. Studies of Episcopal Power and Culture* (2007) de bisschop als actor terug op de voorgrond. Hun focus lag echter voornamelijk op de autoriteit van de bisschop en de complexiteit van het bisschoppelijk ambt.⁴ Het kerkelijke aspect, in het bijzonder hun rol in de Kerkhervorming, kwam niet aan bod. In 1993 pleitte John Gilchrist reeds voor een “diversity of reform: an understanding of reform that was less controlled by the papacy.”⁵ Studies handelend over die Kerkhervorming schreven gedurende lange tijd vanuit het standpunt van het pausdom. Daarbij kwam de *agency* van andere actoren, waaronder bisschoppen, vaak in de schaduw te staan.⁶

---

¹ ELDEVIK, J., *Episcopal Power and Ecclesiastical Reform in the German Empire: Tithes, Lordship, and Community, 950-1150*, Cambridge, 2012, 13.

² ELDEVIK, *Episcopal Power and Ecclesiastical Reform*, 5-6.

³ PARISSÉ, M., ‘The Bishop: Prince and Prelat’, S. GILSDORF red., *The Bishop: Power and Piety at the First Millennium*, Münster, 2004, 1-22, 1-2.

⁴ S. GILSDORF red., *The Bishop: Power and Piety at the First Millennium*, Münster, 2004, 11-19; J.S. OTT en A. TRUMBORE JONES red., *The Bishop Reformed. Studies of Episcopal Power and Culture in the Central Middle Ages*, Aldershot, 2007, 4-5.

⁵ GILCHRIST, J., ‘Introduction’, J. GILCHRIST red., *Canon Law in the Age of Reform, 11th–12th Centuries*, Aldershot, 1993, xi–xix, hier: xiv; MELVE, L., ‘Ecclesiastical Reform in Historiographical Context’, *History Compass*, 13 (2015), 213-221, hier: 214.

⁶ Historici als Augustin Fliche met *La réforme grégorienne et la reconquête chrétienne (1057-1123)* in 1924, Uta-Renate Blumenthal met *The Investiture Controversy: Church and Monarchy from the Ninth to the Twelfth Century* in 1988 en Gregor VII. *Papst zwischen Canossa und Kirchenreform* in 2001, Ian Stuart Robinson met

Het element van een “diversity of reform” werd opgepikt door Kathleen Cushing.⁷ Zij stelde – echter zonder veel uitleg of voorbeelden – dat bisschoppen ook een belangrijke rol hadden bij de implementatie van de hervormingsidealen (specifiek de elfde-eeuwse Kerkhervorming).⁸ Cushing besprak naast de ‘traditionele’ elementen als simonie, celibaat van de clerus en lekeninvestituur, ook het aspect van materiële hernieuwing. Met uitzondering van dat laatste aspect maakte ze geen link met de rol van bisschoppen. Dat heeft vermoedelijk te maken met een gebrek aan overgeleverd bronnenmateriaal. Zo zijn de *canones* van concilies onder leiding van bisschoppen (met al dan niet uitingen van het optreden tegen simonie en celibaat) in de meeste gevallen verloren gegaan. Wel zijn er in de bronnen vaak uitingen te vinden van twee andere belangrijke aspecten van de hervorming die Cushing over het hoofd zag: spirituele hervorming en lekencontrole over kerkgoederen. Ook de eerdergenoemde bundel *The Bishop Reformed* (2007) nuanceerde het beeld van de paus-gedreven hervorming en het verzet van bisschoppen daartegen zonder de rol van de bisschoppen in die hervorming te bespreken.⁹

Het doel van deze studie is een bijdrage leveren aan de recente trend in het historisch onderzoek naar bisschoppen, in het bijzonder hun rol bij twee fenomenen. Een eerste is de implementatie van de elfde-eeuwse Kerkhervormingsidealen. Een tweede is het onafhankelijkheidsstreven van het bisdom Doornik, dat zich sinds het einde van de elfde eeuw probeerde af te scheiden van het bisdom Noyon. Beide fenomenen worden in dit onderzoek geanalyseerd aan de hand van de casus van Lambert van Zonnebeke, de voorlaatste bisschop van het dubbeldiocees Noyon-Doornik (8 maart 1114 - 6 juli 1123).

De keuze voor bisschop Lambert is gebeurd op basis van het bestaand historisch onderzoek waaruit bleek dat hij een onderbestudeerd figuur is. De studie van Julian Führer omtrent de kanonikale hervorming ten tijde van koning Lodewijk VI van Frankrijk (1108-1137) sprak kort over Lamberts voorganger Balderik (1098-1113) en opvolger Simon van Vermandois (1123-1146), terwijl Lambert onbesproken bleef.¹⁰ Dat kan zijn omdat hij bij de kanonikale hervorming niet betrokken was, maar het stilzwijgen omtrent Lambert is alleszins exemplarisch. Ook John Ott’s *Bishops, Authority and Community in Northwestern Europe, c. 1050-1150*, dat zich toespitst op de autoriteit van bisschoppen in de kerkprovincie Reims,

---

The Papacy, 1073-1198 in 1990 en *The papal reform of the eleventh century: the lives of Leo IX en Gregory VII* in 2004 en Herbert Edward John Cowdrey met *Pope Gregory VII 1073-1085* in 1998.

⁷ MELVE, ‘Ecclesiastical Reform in Historiographical Context’, 214.

⁸ CUSHING, K.G., *Reform and the Papacy in the Eleventh Century: Spirituality and Social Change*, Manchester, 2005, 100.

⁹ OTT en TRUMBORE JONES, ‘Introduction: The Bishop Reformed’, 13-14.

¹⁰ FÜHRER, J., *König Ludwig VI von Frankreich und die Kanonikerreform*, Frankfurt am Main, 2008, 280, 281.

haalde Lambert slechts kort aan. Ott gebruikte Lambert als voorbeeld om aan te tonen dat het aartsdiaconaat de meest ideale stapsteen was richting het episcopaat. Lambert was vóór zijn verkiezing tot bisschop namelijk bijna twintig jaar lang aartsdiaken van Doornik (1095/96-1114).¹¹ Voor informatie over Lambert kan enkel teruggevallen worden op het biografisch artikel van Jacques Pycke en op een paragraaf over Lamberts bewind in het doctoraat van Jeroen Westerman, die zich grotendeels op Pycke baseerde.¹²

Lambert was lid van de familie van burggraven van Ieper, een invloedrijke familie in het graafschap Vlaanderen.¹³ Een eerste bronvermelding in 1093 duidde hem aan als *clericus*.¹⁴ Hoewel over diens vorming en opleiding niets geweten is, cirkelde hij als aartsdiaken van Doornik (1095/96-1114) al snel in de entourage van Balderik, bisschop van Noyon-Doornik.¹⁵ Een oorkonde in 1110 vermeldde Lambert als proost van Zonnebeke, zijn familiekapittel.¹⁶ Dat was de enige keer dat de bronnen hem in die hoedanigheid aanduiden. Vanaf 8 maart 1114 nam hij plaats op de bisschopszetel van het dubbelbisdom Noyon-Doornik. Na een tien jaar durend episcopaat, waarin zijn bisschopverkiezing in de eerste jaren duidelijk gecontesteerd was, liet Lambert het leven op 6 juli 1123.¹⁷

Voor de bronnen waarop dit onderzoek steunt, verwijs ik naar hoofdstuk één dat het bronnencorpus uitvoerig bespreekt. Hier volstaat het om mee te geven dat Lamberts bisschoppelijke oorkonden centraal staan. Die leverden ook de meeste nieuwe inzichten op aangezien eerder historisch onderzoek ze nog niet besproken of gebruikt heeft. Daarnaast zijn ook de kronieken van Herman van Doornik en het vervolg geschreven door een anonieme auteur van belang.¹⁸ Hoewel de relevante passages er eerder beperkt zijn, is ook die bron onontbeerlijk. Het is namelijk de bron die de situatie in Doornik het meest gedetailleerd weergaf.

---

¹¹ OTT, J., *Bishops, Authority and Community in Northwestern Europe, c. 1050-1150*, Cambridge, 2015, 31.

¹² PYCKE, J., 'Lambert de Zonnebeke', *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, XXX, Parijs, 2008, 35-40; WESTERMAN, J., *De Onze-Lieve-Vrouwekathedraal van Doornik: onafhankelijkheidsmonument voor een bisdom*, onuitgegeven doctoraatsverhandeling, Universiteit van Leiden, Departement Kunstgeschiedenis, 2016; Het biografisch artikel van Devillers is verouderd en werd opgenomen in dat van Pycke: DEVILLERS, L., 'Lambert', *Biographie Nationale*, XI, Brussel, 1890-1891, 149-150.

¹³ PYCKE, 'Lambert de Zonnebeke', 35.

¹⁴ *Chartes anciennes de l'abbaye de Zonnebeke*, C. CALLEWAERT ed., Brugge, 1925, n° 3.

¹⁵ PYCKE, 'Lambert de Zonnebeke', 35-36.

¹⁶ *Chartes anciennes de l'abbaye de Zonnebeke*, n° 4.

¹⁷ PYCKE, 'Lambert de Zonnebeke', 40.

¹⁸ Van hem is enkel geweten dat hij in 1119 al monnik van de Sint-Maartensabdij in Doornik was: ROLLAND, *Les Monumenta historiae Tornacensis*, 27.

Het onderzoek is als volgt opgebouwd. Hoofdstuk één handelt over het bronnenmateriaal, met focus op de bisschoppelijke oorkonden. Het tweede hoofdstuk bespreekt Lamberts bisschopsverkiezing die ingekaderd was in de onafhankelijkheidsstrijd van het bisdom Doornik. Die strijd en Lamberts positie daarin komen eveneens aan bod. In het derde hoofdstuk wordt nagegaan welke rol bisschop Lambert speelde bij de implementatie van de hervormingsidealen. Dat gebeurt door na te gaan of zijn beleid hervormingselementen bevatte en welke dat dan waren. Op die manier en aan de hand van zijn sociale relaties wordt uitgemaakt of Lambert al dan niet actief of toch eerder passief deelnam aan de implementatie van de hervormingsidealen op lokaal niveau en wat daar de mogelijke verklaringen voor kunnen zijn.

1. Bronnencorpus

1.1 Algemeen

Voor een studie van de rol van de vroeg twaalfde-eeuwse bisschop Lambert is het bronnenmateriaal vrij beperkt. Dit onderzoek bracht dus fragmentarische gegevens, uit oorkonden en narratieve bronnen, bijeen. Het bronnencorpus steunt voornamelijk op diplomatische bronnen, in het bijzonder op de bisschoppelijke oorkonden van Lambert (cf. 1.2).¹⁹ Ook zijn diplomatische bronnen van verscheidene andere instanties van belang. Een eerste zijn de pauselijke bullen (voor de ‘Nederlanden’), de pauselijke brieven en privileges, en de regesten van pauselijke bullen (niet opgenomen in eerder genoemde verzamelingen).²⁰ Een tweede zijn de oorkonden van de kerkprovincie Reims (canons en decreten van de concilies, constituties, statuten en brieven van de bisschoppen) en van de aartsbisschoppen van Reims.²¹ Een derde zijn de oorkonden van de graven van Vlaanderen.²² Als laatste zijn ook de oorkonden van de abdij van Zonnebeke en de abdij van Sint-Maarten in Doornik van belang.²³

In de oorkonden van bovengenoemde instanties speelde Lambert namelijk een rol als ondertekenaar of als impetrant. Dat gold mogelijk ook voor de oorkonden van zijn collega-bisschoppen van de kerkprovincie Reims. In dit onderzoek zijn echter alleen die van de bisdommen Terwaan, Kamerijk, Atrecht en Laon geïntegreerd.²⁴ Voor de overige bisdommen

---

¹⁹ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai (7e siècle-1146,1148)*, J. PYCKE en C. VLEESCHOUWERS ed., Louvain-la-Neuve, 2016.

²⁰ *Papsturkunden in den Niederlanden*, J. RAMACKERS ed., Nendeln, 1972; *Paschalis II, Gelasii II, Calixti II Romanorum Pontificum epistolae et privilegia*, in J.P. MIGNE ed., *Patrologia Latina*, CLXIII, Parijs, 1893, 332; *Eugenii III Romani Pontificis epistole et privilegia*, in J.P. MIGNE ed., *Patrologia Latina*, CLXXX, Parijs, 1902; *Regesta pontificum romanorum ab condita ad annum post christum natum MCXCVII*, P. JAFFÉ ed., Leizig, 1885.

²¹ *Les actes de la Province ecclésiastique de Reims ou Canons et décrets des conciles, constitutions, statuts, et lettres des évêques des différents diocèses qui dépendent ou qui dépendaient autrefois de la métropole de Reims*, T.M.J. GOUSSET ed., Reims, 1842-1844 (hier: heruitgave Brussel, 2002); *Actes des archevêques de Reims d'Arnould à Renaud II: 997-1139*, P. DEMOUY ed., Nancy, 1982.

²² *Actes des comtes de Flandre 1071-1128*, F. VERCAUTEREN ed., Brussel, 1938.

²³ *Chartes anciennes de l'abbaye de Zonnebeke*, C. CALLEWAERT ed., Brugge, 1925; De oorkonden voor de abdij van Zonnebeke zijn eveneens gedigitaliseerd op: DOZA (<http://www.kuleuven-kulak.be/doza/>). Geraadpleegd op 17 februari 2018; *Chartes de l'abbaye de Saint-Martin de Tournai*, A. D'HERBOMEZ ed., 2 dln., Brussel, 1898-1901.

²⁴ Voor Terwaan is er een regestenlijst. Voor Kamerijk is er een voorlopige lijst met oorkonden en een uitgave waarin de oorkonden deels zijn uitgegeven (1012-1092/1093). De informatie die uit die studies te halen valt, is beperkt aangezien het niet om een oorkondenuitgave gaat of de periode van Lambert (1095/1096-1114 en 1114-1123) er niet in vervat is. Voor de bisdommen Atrecht en Laon is er wel een oorkondenuitgave beschikbaar, maar daarin komt Lambert nergens voor: *Regestes des évêques de Thérouanne 500-1553*, O. BLED ed., 2 dln. Sint-Omaar, 1907; *Liste provisoire des actes des évêques de Cambrai de 1031 à 1120*, E. VAN MINGROOT ed., Leuven, 1996; *Les chartes de Gérard Ier, Liébert et Gérard II, évêques de Cambrai et d'Arras, comtes de Cambrésis (1012-1092/1093)*, E. VAN MINGROOT ed., Leuven, 2005; *Les chartes des évêques d'Arras (1093-1203)*, B.-M. TOCK ed., Parijs, 1991; TOCK, B.-M., ‘Les listes des témoins dans les chartes des évêques d'Arras (1093-1203)’, *Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde*, 38 (1991), 85-118; *Actes des évêques de Laon des origines à 1151*, A. DUFOUR-MALBEZIN ed., Parijs, 2001.

van de kerkprovincie Reims is het helaas niet mogelijk de oorkonden te integreren omdat die nog niet in één bronnenuitgave gebundeld zijn en de onderzoekstijd gelimiteerd is. Die beperking moet vooral bij de bespreking van Lamberts relaties in het achterhoofd gehouden worden omdat er anders een vertekend beeld kan ontstaan. Verder zijn er nog de verzamelde documenten (oorkonden, brieven en mandementen) van de Franse koningen Filips I (1060-1108) en Lodewijk VI (1108-1137).²⁵ Van die laatste bleken ook de annalen van belang.²⁶ Hoewel het veel lijkt om al die bronnen te analyseren, was het aantal oorkonden relevant voor de periode van dit onderzoek (tweede helft van de 11^e eeuw tot en met 1123) eerder beperkt.

Naast de diplomatische bronnen maakt deze studie ook gebruik van enkele contemporaine narratieve bronnen, in het bijzonder de kronieken van Herman van Doornik (*Liber de restauratione monasterii Sancti Martini Tornacensis* en *Liber de restauratione monasterii Sancti Martini Tornacensis. Continuatio*) en het vervolg geschreven door een anoniem auteur (*Historiae Tornacenses*).²⁷ Die laatste twee bronnen zijn niet vertaald.²⁸ Een hulp bij het interpreteren van fragmenten uit die onvertaalde bronnen, waren dan de woordenboeken voor het middeleeuws Latijn in de online *Database of Latin Dictionaries*.²⁹ Voornamelijk bij die narratieve bronnen moet er rekening gehouden worden met de ‘objectiviteit’ ervan. Daarom zijn voor de contextualisering van Herman van Doornik en zijn kronieken de studies van Paul Rolland en Robert Burchard Huyghens van belang. Die laatste bevat ook een biografie van Herman van Doornik.³⁰

Het is bijvoorbeeld niet onbelangrijk om te weten dat Herman sinds 1127 de abt van de Sint-Maartensabdij in Doornik was. Na zijn abbatiaat is hij als vertegenwoordiger van het Doornikse kathedraalkapittel tweemaal naar Rome getrokken om er de scheiding van Noyon en Doornik

---

²⁵ *Recueil des actes de Philippe Ie, roi de France (1059-1108)*, M. PROU ed., Parijs, 1908; *Recueil des actes de Louis VI, roi de France (1108-1137)*, J. DUFOUR ed., 4 dln., Parijs, 1992.

²⁶ *Louis VI le Gros. Annales de sa vie et de son règne (1084-1237)*, A. LUCHAIRE ed., Parijs, 1890.

²⁷ HERMANNUS TORNACENSIS, *Liber de restauratione monasterii Sancti Martini Tornacensis*, in G. WAITZ ed., *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*, XIV, Hannover, 1883, 274-317; HERMANNUS TORNACENSIS, *Liber de restauratione monasterii Sancti Martini Tornacensis. Continuatio*, in G. WAITZ ed., *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*, XIV, Hannover, 1883, 318-327; *Historiae Tornacenses*, in G. WAITZ ed., *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*, XIV, Hannover, 1883, 327-352.

²⁸ Hermans *Liber* is vertaald door Nelson: HERMANNUS TORNACENSIS, *The Restoration of the Monastery of Saint Martin of Tournai*, L.H. NELSON ed., Washington, 1996; Hermans *Liber... Continuatio* (die onder andere de periode van Lamberts episcopaat omvat) is net zoals de *Historiae Tornacenses* niet vertaald.

²⁹ *Database of Latin Dictionaries*, 2017 (<http://clt.brepolis.net/dld/pages/QuickSearch.aspx>). Geraadpleegd op 4 november 2017.

³⁰ ROLLAND, P., *Les Monumenta historiae Tornacensis Saec. XII*, Antwerpen, 1926; HERMANNUS TORNACENSIS, *La restauration de l'abbaye de Saint-Martin*, R.B.C. HUYGENS ed., Turnhout, 2010. Voor Herman van Doornik zie ook: PYCKE, J., ‘Hérیمان’, *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, XXIII, Parijs, 1990, 1453-1458.

te verkrijgen.³¹ Als voorstander van het einde van de personele unie was hij, voordat hij zijn *Liber de restauratione monasterii Sancti Martini Tornacensis* (1146) schreef, dus vermoedelijk al vooringenomen. In zijn werk toonde hij zich alvast weinig positief tegenover de bisschoppen van Noyon-Doornik. Verscheidene van hen, onder wie Lambert, beschuldigde Herman al dan niet impliciet van simonie. Die beschuldiging is enkel in zijn kroniek en in de *Historiae Tornacenses* (1160-1184 geschreven door een anoniem auteur van wie enkel geweten is dat hij in 1119 al monnik van de Sint-Maartensabdij in Doornik was), die vaak grote delen uit Hermans *Liber* letterlijk overnam, terug te vinden.³² De vraag is dus in welke mate Herman van Doornik de situatie beschreef zoals ze echt was of dat hij op een meer polemische manier schreef om Noyon in een slecht daglicht te plaatsen. Het is alleszins duidelijk dat hij pleitte voor een eigen bisschop voor het bisdom Doornik. Dat moet in een analyse van fragmenten uit die bron dus zeker in acht genomen worden.

Daarnaast is het nuttig om de brieven waarnaar in het tweede hoofdstuk omtrent de Doornikse onafhankelijkheidsstrijd en Lambert bisschopsverkiezing verwezen wordt, kort toe te lichten. Bijna alle brieven zijn vermeld in Sdraleks *Wolfenbüttler Fragmente*. De bewaarde brieven zijn daarin eveneens uitgegeven.³³ In een eerste brief (na 1096) aan de aartsbisschop van Reims Manasses (1096-1106) liet Urbanus II (1088-1099) weten dat hij de unie van beide diocesen had bevestigd, maar dat slechts had gedaan voor de duur van Radbods bewind (1068-1098).³⁴ In een tweede brief, gedateerd op 27 maart 1114, droeg paus Paschalis II (1099-1118) aan Jan van Terwaan (1099-1130) tijdelijk de taak op om de zielzorg over het bisdom Doornik waar te nemen. Ook moest hij steun bieden aan de kerk van Doornik en zorgen dat er een vrije bisschopsverkiezing kon plaatsvinden.³⁵ In een derde brief, gedateerd op 28 juni 1114, berispte Paschalis II aartsbisschop Radulfus (1106-1124) omdat hij Lambert niet alleen voor Noyon maar ook voor het bisdom Doornik had gewijd.³⁶ Twee brieven zijn spijtig genoeg niet bewaard. Een eerste is een brief van de aartsbisschop aan het volk van Doornik waarin hij hen oproept zich met Lambert te verzoenen. Een tweede is een pauselijke brief aan het volk van Doornik waarin hij hen vroeg zich in het belang van de kerkvrede nog een tijdje aan de bisschop van

---

³¹ HERMANNUS TORNACENSIS, *La restauration de l'abbaye de Saint-Martin*, 6-7.

³² ROLLAND, *Les Monumenta historiae Tornacensis*, 23; ROLLAND, P. 'Les origines légendaires de Tournai (Etude critique)', *Revue belge de Philologie et d'Histoire*, 25 (1946), 555-581, hier: 555-556; HERMANNUS TORNACENSIS, *La restauration de l'abbaye de Saint-Martin*, 14.

³³ SDRALEK, M., *Wolfenbüttler Fragmente. Analekten zur Kirchengeschichte des Mittelalters aus Wolfenbüttler Handschriften*, M. SDRALEK e.a. ed., *Kirchengeschichtliche Studien*, 1-2 (1891).

³⁴ SDRALEK, *Wolfenbüttler Fragmente*, 67.

³⁵ SDRALEK, *Wolfenbüttler Fragmente*, 115-116.

³⁶ SDRALEK, *Wolfenbüttler Fragmente*, 116.

Noyon te onderwerpen.³⁷ Verder was ook een suppliek van Ivo van Chartres (1090-1115) van belang. Onder druk van die suppliek, die Lambert met zich mee had naar Rome, draaide de paus zijn beslissing voor een scheiding van de diocesen terug.³⁸

Tot slot is het nuttig om – voor de volledigheid en voor toekomstige onderzoekers – aan te geven dat er ook een bron is doorgenomen en geanalyseerd, maar uiteindelijk minder van toepassing bleek voor dit onderzoek. Zo bleek de pauselijke oorkondenverzameling door Pflugh-Harttung minder relevant aangezien de periode van dit onderzoek er niet in voorkwam: er wordt namelijk overgegaan van 1105 (n° 32) naar 1122 (n°33).³⁹

---

³⁷ SDRALEK, *Wolfenbüttler Fragmente*, 72.

³⁸ IVO CARNOTENSIS, *Sanctus Ivo Carnotensis episcopus*, J.P. MIGNE ed., *Patrologia Latina*, CLXII, 1889, 245-246.

³⁹ *Acta Pontificum Romanorum inedita. Urkunden der Päpste*, J. PFLUGK-HARTTUNG ed., Tübingen, 1881.

1.2 Lamberts bisschoppelijke oorkonden

Lamberts bisschoppelijke oorkonden zijn recent samengebracht en uitgegeven in *Les actes des évêques de Noyon-Tournai (7e siècle-1146,1148)* door Jacques Pycke en Cyriel Vleeschouwers in 2016.⁴⁰ Daarvóór waren ze door Pycke slechts kort besproken (en dus ook onvolledig, onder andere door een verschil in aantal) in het biografisch artikel gewijd aan Lambert uit 2008.⁴¹ De bedoeling van deze paragraaf is om dieper op die oorkonden in te gaan omdat ze de belangrijkste bron voor het onderzoek vormen. De algemene bevindingen zijn samengebracht in een overzichtelijke tabel in bijlage (cf. tabel 1).

De verzamelde oorkonden van Lambert beslaan een totaal van 36 waarvan 34 bewaard en 2 *deperdita*.⁴² Bij 1 oorkonde gaat het om een *falsum*.⁴³ Bijna de helft van de oorkonden (16/36 + *falsum* als pseudo-origineel) is in origineel bewaard.⁴⁴ De andere helft (15/36) zijn slechts als kopie bewaard.⁴⁵ Verder zijn er van twee oorkonden noch het origineel noch de kopieën bewaard gebleven, maar rest ons enkel nog de vroegmoderne edities.⁴⁶ Tot slot zijn iets meer dan een derde van de oorkonden (13/36) chirografien.⁴⁷

Veel van de oorkonden zijn niet exact gedateerd. Om toch een beeld te krijgen van de verdeling werden de als volgt gedateerd oorkonden ‘bv. [25 december 1115 - 24 december] 1116’ onder het laatste jaar geplaatst (cf. grafiek 1 op volgende pagina).⁴⁸

---

⁴⁰ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, J. PYCKE en C. VLEESCHOUWERS ed., Louvain-la-Neuve, 2016.

⁴¹ PYCKE, ‘Lambert de Zonnebeke’, 35-40.

⁴² *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 206 en n° 209.

⁴³ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 200.

⁴⁴ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 175, 177, 179, 181, 182, 183, 184, 186, 188, 190, 192, 193, 198, 203, 204, 208 + 200.

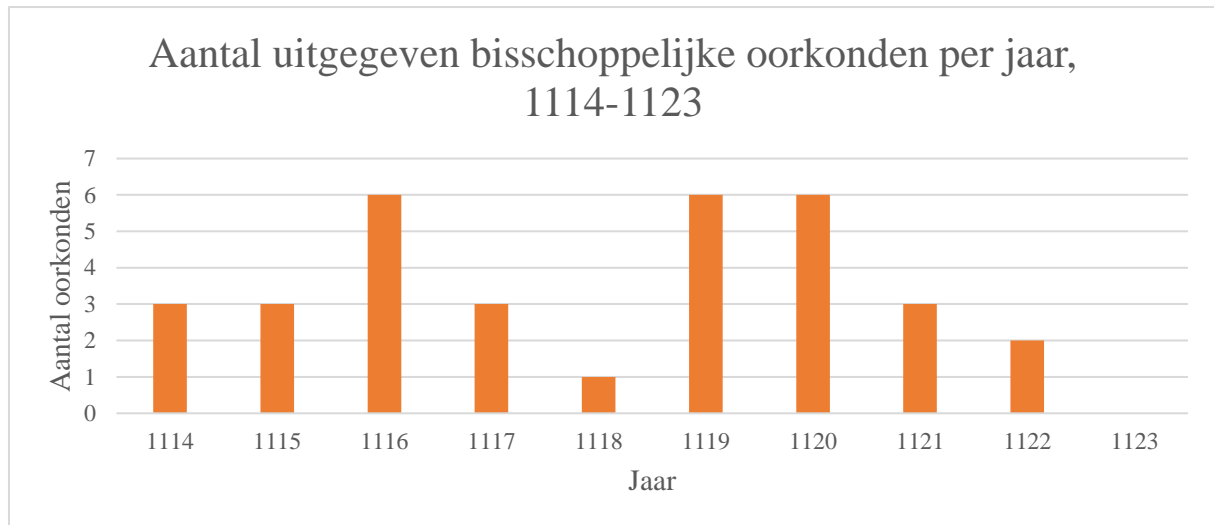
⁴⁵ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 174, 178, 180, 185, 187, 189, 191, 194, 195, 196, 197, 199, 201, 205, 207.

⁴⁶ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 176 en 202.

⁴⁷ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 179, 182, 183, 184, 187, 188, 189, 190, 193, 194, 198, 204, 208.

⁴⁸ Niet opgenomen zijn: een ongedateerde oorkonde (1114-1123), een oorkonde gedateerd op 1114-1117 en een oorkonden gedateerd op 1121 of 1122: *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 209, 189, 206.

Grafiek 1: Aantal uitgegeven bisschoppelijke oorkonden per jaar, 1114-1123

De plaats van opstel is in iets meer dan een derde van de oorkonden (14/36) onbekend. Aan de hand van de gekende plaatsen van opstel is het wel mogelijk een voorstelling te maken van waar Lambert zich overal naartoe heeft begeven, te beginnen vanuit Noyon, de plaats waar de bisschopszetel zich bevond (cf. kaart 1 op de volgende pagina). Om het volledig te maken, zijn ook de plaatsen waar Lambert de oorkonden van de Vlaamse graaf, de paus en de aartsbisschop van Reims ondertekende, in een aparte tabel erbij gevoegd.⁴⁹ Hetzelfde geldt voor de concilies waar Lambert aanwezig was.⁵⁰

Wel is geweten dat in meer dan twee derde van de gevallen de kanselarij de oorkonden heeft opgesteld (7/36) of betrokken partij – dat wil zeggen: kanselarij-gedictieerd of ondertekening door kanselier – was (16/36).⁵¹ In drie oorkonden was geen van beide het geval.⁵² Van tien oorkonden is niets geweten.⁵³

⁴⁹ *Actes des comtes de Flandre 1071-1128*, n° 64, 66, 83; *Papsturkunden in den Niederlanden*, n° 12, 14; *Actes des archevêques de Reims d'Arnould à Renaud II: 997-1139*, n° 158, 168, 176.

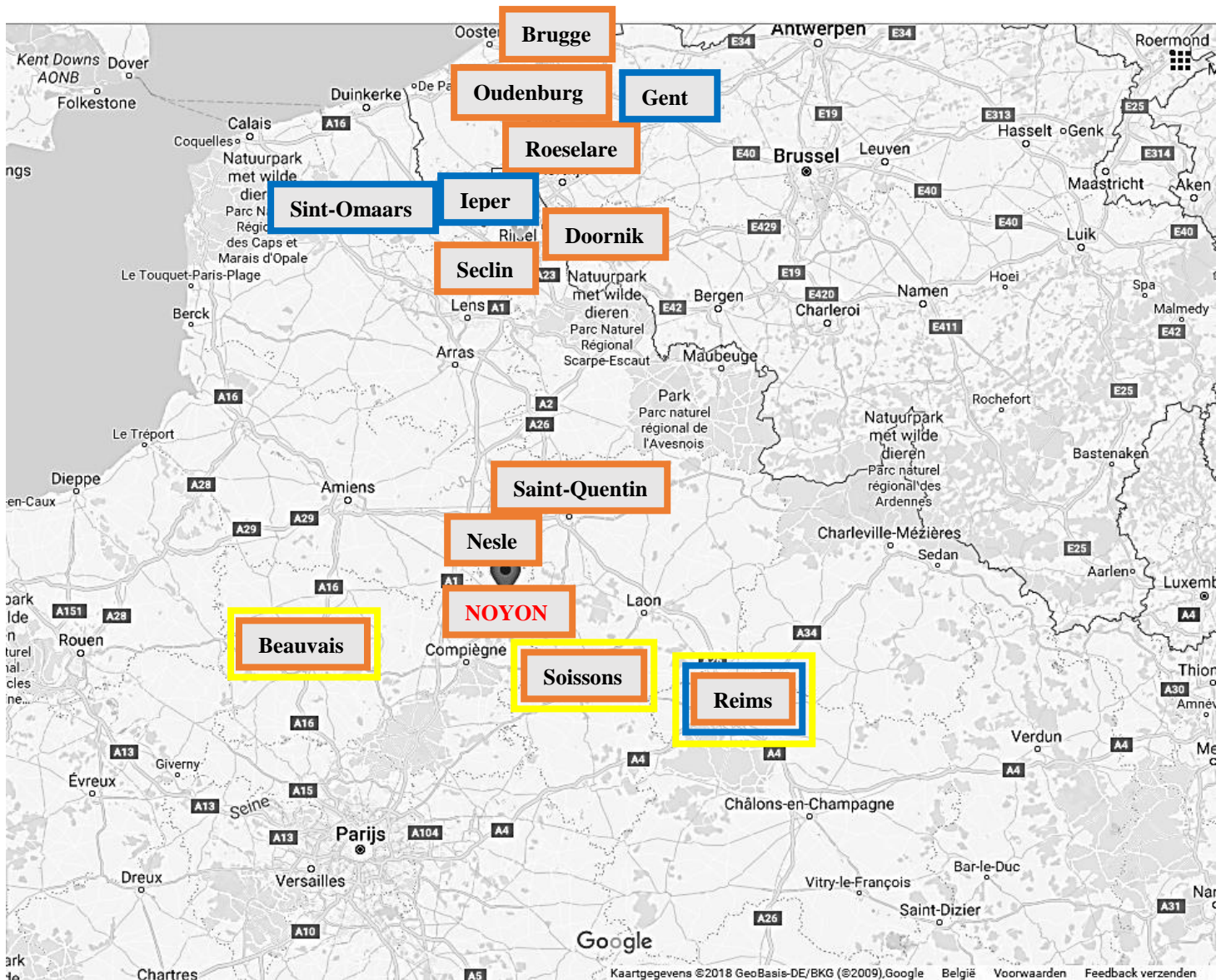
⁵⁰ Voor een uitgebreid overzicht zie tabel 5.

⁵¹ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 179, 183, 184, 187, 191, 205, 207; n° 175, 181, 185, 186, 188, 190, 192, 193, 194, 195, 196, 198, 199, 201, 204, 208.

⁵² *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 178, 189, 200.

⁵³ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 174, 176, 177, 180, 182, 197, 202, 203, 206, 209.

Kaart 1: Locaties waar Lambert aanwezig was

Lamberts oorkonden: —	
1114	
1115	Soissons, Noyon en Nesle
1116	Noyon
1117	Reims
1118	Brugge
1119	Doornik, Roeselare, Reims
1120	Beauvais, Doornik, Brugge, Seclin
1121	Oudenburg
1122	Saint-Quentin

Oorkonden graaf, paus en aartsbisschop: —	
1114	Sint-Omaars, Reims, Ieper
1115	Reims
1116	
1117	Reims, Gent
1118	
1119	Reims
1120	Reims

Concilies: —	
1114	Reims, Beauvais
1115	Soissons, Reims
1116	
1117	Reims
1118	
1119	Reims
1120	Reims, Beauvais
1121	Soissons
1122	

Inhoudelijk zijn de oorkonden in verscheidene categorieën in te delen. De helft van de oorkonden (19/36) betreffen schenkingen of emancipaties van altaren en kerken.⁵⁴ De andere 17 oorkonden zijn te verdelen in: schenkingen (1), bevestigingen (3), verlening van rechten (3), bekendmakingen (4), ‘combinaties’ van rechtshandelingen (3) en ‘divers’ (3).⁵⁵ De ‘combinaties’ zijn oorkonden waarin er meer dan één handeling werd verricht. Het betrof een bekendmaking en bevestiging, een bevestiging en schenking, en een bekendmaking en verlening van rechten.⁵⁶ Onder de categorie ‘divers’ horen een aanmaning, een oproep tot samenkomst en een *deperditum* betreffende de consecratie van een kerk.⁵⁷

Bijna alle oorkonden (33/36) waren ten gunste van geestelijke ontvangers (cf. tabel 2a), in het bijzonder abdijen (19/36) en kapittels (9/36).⁵⁸ Andere begunstigden waren kerken (2/36), een priorij (1/36) en abten (2/36).⁵⁹ Drie oorkonden waren niet ten gunste van een kerkelijke instelling of kerkelijk ambt. Het betrof een aanmaning, een bekendmaking van een regeling van een conflict en een oproep tot samenkomst.⁶⁰ Niet alle begunstigde instellingen of kerkelijke ambten bevonden zich echter binnen de diocesen Noyon (10 + 1) en Doornik (7). Ze lagen ook binnen het bisdom Terwaan (5), Reims (3), Soissons (2), Laon (1 + 1), Atrecht (1), Kamerijk (1), Parijs (1) en Beauvais (1).⁶¹

Naast de begunstigden, is ook de impetrant belangrijk (cf. tabel 3). Het vertelt namelijk iets over wie toegang had tot de bisschop.⁶² Meer dan de helft van de oorkonden (21/36) bevatten een impetrant.⁶³ In meer dan de helft van die gevallen was de impetrant ook duidelijk gelinkt

---

⁵⁴ Voor wat de emancipaties betreft, gaat het om het emanciperen van altaren of kerken reeds in het bezit van abdijen en kerkelijke instellingen. De bisschop gaf hen de “canonieke vrijheid”, met andere woorden de abdij was voortaan de eeuwige *persona*. Dat om te voorkomen dat de kerkelijke goederen opnieuw verdeeld zouden raken of in lekenhanden zouden vallen: HUYGHEBAERT, ‘Les abbés de Saint-Bertin et la restauration du diocèse de Tournai’, 418.

⁵⁵ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 191 (categorie schenkingen is in totaal groter (14) door inclusie schenkingen van altaren en kerken); n° 175, 177, 202; n° 174, 188, 207; n° 178, 180, 186, 197; Bij de bekendmakingen gaat het om een de bekendmaking van een procesovereenkomst, van contractvoorwaarden, van een regeling van een conflict en van een akkoord.

⁵⁶ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 189, 192, 208,

⁵⁷ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 176, 203, 206.

⁵⁸ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 174, 178, 181, 183, 184, 185, 187, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 198, 199, 200, 204, 205; n° 175, 177, 179, 180, 182, 197, 201, 208, 209.

⁵⁹ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 188, 206; n° 189; n° 202, 207.

⁶⁰ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 176, 203, 206; Toch bevat tabel 2a 36 begunstigden. Dat komt omdat drie oorkonden telkens twee begunstigden hadden en die in de tabel gesplitst zijn: *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 185 (Sint-Bartholomeusabdij in Noyon en abdij Marest-Dampcourt), n° 197 (Kathedraalkapittel *Sainte-Marie* en Sint-Amandspriorij in Machemont) en n° 208 (Sint-Maartenskapittel in Utrecht en kapittel Notre-Dame in Brugge).

⁶¹ Cf. tabel 2a.

⁶² Voor de rol van impetrant zie: KOZIOL, G., *Begging Pardon and Favor. Ritual and Political Order in Early Medieval France*, Ithaca, 1992.

⁶³ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 177, 178, 179, 180, 182, 183, 184, 187, 188, 189, 190, 192, 193, 194, 195, 197, 200, 201, 202, 204, 207.

met de begunstigde (cf. tabel 3: ‘=’). Beide waren hetzelfde (bv. abdij die gunst vroeg voor de abdij zelf) of de impetrant was verbonden aan de begunstigde (bv. aartsdiaken van Doornik Robert die gunst vroeg voor het kapittel waarvan hij proost is). Slechts in vijf gevallen was de connectie niet of moeilijker te maken (cf. tabel 3: ‘?’). De impetrant was ook telkens verschillend. Enkel de abdij *Saints-Crépin-et-Crépinien* in Soissons, de Sint-Bertijnsabdij in Sint-Omaars en het kathedraalkapittel *Sainte-Marie* in Noyon traden tweemaal op als impetrant.

Uit de *subscriptions* blijken tot slot ook wie Lamberts bisschoppelijke *ministri* waren (cf. tabel 4). Daarvan was een belangrijk deel verbonden met de kathedraalkapittels in Noyon én Doornik. De talrijke vermelding van die kapittelleden maakt het eveneens mogelijk om een vrij duidelijk beeld te schetsen van hoe de verhoudingen binnen de kapittels in elkaar zaten. Bovenaan de hiërarchie stond de aartsdiaken gevolgd door de deken, de thesaurier, de kanselier, de proost, de koorleider en de scholasticus. Dat kwam overeen met de ‘standaardisering’ die Pycke opstelde voor de periode 1080-1150.⁶⁴ Vooral de hoogste ambten (aartsdiaken, deken, thesaurier en kanselier) binnen het kapittel behoorden vermoedelijk tot Lamberts directe vertrouwenskring.

De aartsdiaken werd wel eens “het oog van de bisschop” genoemd.⁶⁵ In het kapittel van Doornik was zijn macht, althans tot halverwege de twaalfde eeuw, dan ook stijgende door de quasi permanente afwezigheid van de bisschop (die in Noyon verbleef).⁶⁶ Robert was van 1114 tot 1138 aartsdiaken van Doornik en dus Lamberts opvolger. De connectie met Lambert was er echter al eerder. Toen Lambert aartsdiaken van Doornik (1095/96-1114) was en Robert nog enkel in zijn functie van proost van het Sint-Pieterskapittel in Rijsel optrad (1095-1132), kwamen beiden in de laatste jaren van het episcopaat van Balderik samen voor in oorkonden ten behoeve van dat kapittel. Lambert trad er niet op als impetrant, maar de rechtshandeling gebeurde wel steeds op zijn advies.⁶⁷ Hetzelfde gold voor Rorigo, de aartsdiaken van Noyon (1114-1120).⁶⁸ Vóór zijn functie als aartsdiaken was hij al sinds 1099 actief als proost van het kapittel van Noyon.⁶⁹ Toch kwam hij regelmatig samen voor in oorkonden met Lambert, toen nog aartsdiaken van Doornik.⁷⁰ De functie van proost behield hij net zoals die van aartsdiaken

---

⁶⁴ PYCKE, J., *Le chapitre cathédral Notre-Dame de Tournai de la fin du XIe siècle à la fin du XIIIe siècle*, Louvain-la-Neuve, 1986, 128.

⁶⁵ PYCKE, *Le chapitre cathédral*, 145.

⁶⁶ PYCKE, *Le chapitre cathédral*, 152.

⁶⁷ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 140, 173.

⁶⁸ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 174 als eerste vermelding, n° 197 als laatste.

⁶⁹ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 96.

⁷⁰ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 96, 107, 110, 111, 115, 120, 121, 131, 138, 159, 160, 171.

tot 1120.⁷¹ Zijn opvolger als aartsdiaken was Hugo, die voor het eerst ondertekende in 1122 en zijn ambt uitoefende tot 1144.⁷²

Sinds het einde van de elfde eeuw kwam in het kapittel, althans in Doornik, de deken boven de proost te staan. Hoewel het decanaat eerder een ambt met een groot prestige en beperkt gezag was, bekleedde de deken binnen het kapittel niettemin een belangrijke positie. Zo was hij de plaatsvervanger van de bisschop op een aantal kathedraaldagen, bewaarder van één van de sleutels van de schatkist en één van de sleutels tot het zegel.⁷³ Hij moest dus telkens zijn akkoord geven voor iets gezegeld werd. Voor het kathedraalkapittel van Noyon waren de dekens Roscelinus (1095-1119) en Fulcher (1120-1130).⁷⁴ De deken van het kapittel in Doornik was van 1103 tot 1138/1140 Gother. De aard van de relatie met Lambert is moeilijk in te schatten. Zeker omdat Gother na de dood van bisschop Balderik in 1113 pogingen had ondernomen voor het verkrijgen van een scheiding van beide diocesen en de terugkeer van een eigen bisschop in Doornik.⁷⁵ Hij nam namelijk deel aan de delegaties van 1113-1114 en 1117 die vanuit Doornik naar Rome vertrokken. Na afloop werd hij echter ‘gewoon’ verder vermeld in de *subscriptiones* van Lamberts oorkonden. Men kan zich dus afvragen hoe beiden zich tot elkaar verhielden. Leefden ze op gespannen voet, kon Gother zich in het beleid van Lambert vinden of hield hij zich gewoon koest? Voor Lambert was het vermoedelijk wat ongemakkelijk dat een van zijn directe medewerkers zich zo openlijk tegen hem had gekeerd.

Binnen de kathedraalkapittels van Doornik én Noyon bekleedden zowel thesaurier Walcher als kanselier Hugo van Péronne een sleutelfunctie. Pycke noemde de thesaurier ‘l’homme de l’évêque’, onder andere omdat hij belast was met de volledige materiële kant van de cultus en met de uitoefening van de rechtspraak in het kapittel en zijn afhankelijkheden.⁷⁶ Ook belangrijk was dat Walcher van 1118 tot 1125 de kapittels van Doornik en Noyon met elkaar verbond doordat hij thesaurier van beide was. De functie van thesaurier had hij eerder (1080-1095) al uitgeoefend, maar daar kwam waarschijnlijk een einde aan toen hij met zijn collega’s van het kapittel in conflict kwam omtrent de extra inkomsten van de parochiale priesters.⁷⁷ Voordat hij in 1118 zijn functie terug opnam, werd hij – hij was reeds aartsdiaken van Brabant van de kerk

---

⁷¹ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 197.

⁷² *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 207 als eerste vermelding, n° 356 als laatste.

⁷³ PYCKE, *Le chapitre cathédral*, 132, 133, 134.

⁷⁴ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 90 als eerste vermelding, n° 196 als laatste; n° 207 als eerste vermelding, n° 240 als laatste.

⁷⁵ PYCKE, J., *Répertoire biographique des chanoines de Notre-Dame de Tournai, 1080-1300*, Louvain-la-Neuve, 1988, n° 6.

⁷⁶ PYCKE, *Le chapitre cathédral*, 153, 154.

⁷⁷ PYCKE, *Répertoire biographique*, n° 50.

van Kamerijk – in 1093 verkozen en benoemd tot bisschop van Kamerijk. Hij ontving zijn wijding echter pas in 1095 om acht maanden later al afgezet te worden op het concilie van Clermont-Ferrand.⁷⁸ De redenen waren divers: zijn keizerlijke investituur – hij was de kandidaat naar voren geschoven door keizer Hendrik IV (1056-1105) en verkreeg van hem de investituur –, zijn tegenstand tegen de splitsing van Kamerijk-Atrecht en zijn anti-Gregoriaanse benoemingen binnen het kathedraalkapittel van Kamerijk.⁷⁹

Ondanks de verkiezing van Manasses in 1096 tot nieuwe bisschop van Kamerijk, slaagde Walcher er in de eerste jaren nog in om het overwicht in Kamerijk te behouden. Dat was voornamelijk te danken aan de steun van de bisschop Otbert van Luik (1092-1119), de gravin van Ida Henegouwen (1084-1098) en de keizer Hendrik IV (1056-1105). Geleidelijk aan verloor hij echter de controle over het bisdom met als fatale klap de intrekking van de keizerlijke steun bij de troonsbestijging van Hendrik V (1105-1125). Bijgevolg liet Walcher zijn aanspraken op de bisschopszetel van Kamerijk varen en keerde hij terug naar Doornik. In 1109 verkreeg hij de restitutie van al zijn ambten die hij voor 1093 hield. Als aartsdiaken verscheen hij voor het eerst terug in 1114.⁸⁰ In 1118 nam hij eveneens de functie van thesaurier van Noyon-Doornik opnieuw op.⁸¹ In de periode 1118-1125, dat grotendeels onder het episcopaat van bisschop Lambert viel, was er in de figuur van Walcher dus sprake van een opmerkelijke ‘machtsconcentratie’ zelfs over verscheidene bisdommen heen: thesaurier van Noyon én Doornik en aartsdiaken van Brabant van de kerk van Kamerijk.

Als bisschoppelijk ambtenaar bekleedde de kanselier Hugo van Péronne eveneens een sleutelfunctie: ook hij verbond beide kapittels met elkaar.⁸² Tot 1146 hadden de bisschoppen van Noyon-Doornik namelijk slechts één kanselier en dat was steeds de kanselier van Noyon.⁸³ Hugo’s positie was echter nog belangrijker. Voordat hij in 1109/1110 (tot 1128/1129) de functie van kanselier opnam, bekleedde hij sinds 1099 (tot 1115) de post van thesaurier.⁸⁴ Dat houdt in dat hij in de laatste jaren van het episcopaat van Balderik en in de eerste jaren van Lamberts

---

⁷⁸ PYCKE, *Répertoire biographique*, n° 50.

⁷⁹ VAN MINGROOT, E., ‘Gaucher d’Oisy-Inchy, évêque de Cambrai’, *Nouvelle Biographie nationale*, II, Brussel, 1990, 183-188, hier: 185.

⁸⁰ VAN MINGROOT, ‘Gaucher d’Oisy-Inchy, évêque de Cambrai’, 185.

⁸¹ PYCKE, *Répertoire biographique*, n° 50.

⁸² PYCKE, *Le chapitre cathédral*, 169.

⁸³ Hetzelfde gold voor de thesaurier: HUYGHEBAERT, N., ‘Recherches sur les chanceliers des évêques de Noyon-Tournai’, J. DE BÉTHUNE red., *Annales de la Fédération archéologique et historique de Belgique, Congrès de Courtrai de 1953*, Kortrijk, 1955, 655-680, hier: 678, 679, 680.

⁸⁴ PYCKE, *Répertoire biographique*, n° 51.

episcopaat zowel de post van thesaurier als die van kanselier van beide kapittels cumuleerde! Een oorkonde uit 1115 is een voorbeeld van die ‘machtsconcentratie’.⁸⁵

Of de lagere rangen van de kapittels ook tot Lamberts vertrouwenskring behoorden, is minder duidelijk. Het gaat hier om de proost, de koorleider (en succentor), scholasticus (en magister). Zoals gezegd verloor de proost aan invloed ten voordele van de deken. De taak die voor hem overbleef, was vooral van een administratieve orde waaronder het beheer en de verdediging van de inkomens van het kapittel.⁸⁶ Onder Lamberts episcopaat waren de proosten van het Doornikse kapittel Gonterus (1101-1117) en Theodericus (1118-1143).⁸⁷ Onder bisschop Simon van Vermandois groeide die laatste uit tot een invloedrijk figuur: thesaurier vanaf 1132, aartsdiaken van Brabant van de kerk van Kamerijk en proost van Condé-sur-l’Escaut sinds 1137.⁸⁸ In het kapittel van Noyon werd de proost Rorigo (1114-1120), eveneens aartsdiaken, opgevolgd door Haimericus (1121-1137).⁸⁹ De koorleiders van dienst in Doornik waren Balduinus (1100-1120) en Tetbert (1120-1130).⁹⁰ Voor het kapittel van Noyon was de koorleider Hageno (1110-1126) en de succentor Landricus (1106-1119).⁹¹ De scholasticus van het kapittel van Doornik, belast met het opleiden van geestelijken, was Hotfrid (1116-1121).⁹² Zijn collega voor Noyon was Fulcher, in dienst sinds 1104.⁹³ Vanaf 1120 tot 1130 promoveerde hij, zoals gezegd, tot deken en dus opvolger van Roscelinus.⁹⁴

Daarnaast zijn er ook bisschoppelijke *ministri* die niet verbonden zijn aan een van beide kathedraalkapittels (cf. tabel 4). Het gaat in het bijzonder om (aarts)priesters, (sub)diakens, dekens der christenheid, een kapelaan, bisschoppelijke klerken en een seneschalk.

---

⁸⁵ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 179.

⁸⁶ PYCKE, *Le chapitre cathédral*, 164, 166.

⁸⁷ PYCKE, *Répertoire biographique*, n° 90 en n° 54.

⁸⁸ PYCKE, *Répertoire biographique*, n° 54.

⁸⁹ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 205 als eerste vermelding, n° 281 als laatste.

⁹⁰ PYCKE, *Répertoire biographique*, n° 66 en n° 67.

⁹¹ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 160 als eerste vermelding, n° 225 als laatste; n° 138 als eerste vermelding, n° 196 als laatste.

⁹² PYCKE, *Répertoire biographique*, n° 94.

⁹³ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 121.

⁹⁴ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 207 als eerste vermelding, n° 240 als laatste.

2. Eenheid of scheiding: Lambert als voorstander van Noyon of Doornik?

*“Tornacensis Ecclesia deinceps ab omni Noviomensis episcopi subjectione libera, proprium semper episcopum sortiatur.”*⁹⁵

Met bovenstaande woorden maakte paus Eugenius III (1145-1153) in zijn bul van 24 juli 1146 een einde aan de unie van Noyon-Doornik. Hij stelde dat de Kerk van Doornik voortaan vrij was van de invloed van de bisschoppen van Noyon en dat Doornik een eigen bisschop kreeg. Dat was geleden van de zevende eeuw toen de diocesen Noyon en Doornik samen werden gebracht in een personele unie met zetel in Noyon.⁹⁶ Hoewel beide diocesen niet aan elkaar grensden, kwamen ze toch onder de autoriteit van een en dezelfde bisschop te staan. Beide behielden echter wel hun eigen administratie.⁹⁷ Het moment waarop de unie plaatsvond, is niet bekend. Een mogelijkheid is dat de oprichting van de personele unie gebeurde onder het pontificaat van Acharius (627-639). Hij was namelijk de eerste die *Noviomensis ac Tornacensis episcopus* werd genoemd.⁹⁸

De exacte reden voor de unie is eveneens onbekend. Wel is het opmerkelijk dat het bisdom Doornik zijn onafhankelijkheid verloor. Contemporaine bronnen lieten namelijk uitschijnen dat Doornik in de zesde en zevende eeuw zowel op politiek als op religieus vlak een belangrijke stad was.⁹⁹ Ook de *Vita Eligii episcopi Noviomagensis* uit het begin van de achtste eeuw stelde nog dat *Tornacum vero quae quondam regalis extitit civitas*.¹⁰⁰ De redenen voor de unie kunnen volgens historici gezocht worden in de kerkelijk-culturele, maar ook in de politieke sfeer. De meeste historici, waaronder Warichez, Leclercq en Pycke stelden dat het bisdom Doornik “niet voldoende rijp was voor een eigen kerkelijke organisatie” en bijgevolg verbonden werd met het “meer gekerstende, sterker geromaniseerde en beter georganiseerde bisdom Noyon.”¹⁰¹ Een

---

⁹⁵ *Eugenii III Romani Pontificis epistole et privilegia*, 1152.

⁹⁶ PYCKE, *Le chapitre cathédral Notre-Dame de Tournai*, 26-27.

⁹⁷ PYCKE, *Le chapitre cathédral Notre-Dame de Tournai*, 27.

⁹⁸ Het was dus niet, zoals onder andere bisschop Radbod van Noyon-Doornik deed uitschijnen, zo dat de vereniging plaatsvond onder bisschop Medardus van Noyon (531-545): MÉRIAUX, C., *Gallia irradiata: saints et sanctuaires dans le nord de la Gaule du haut Moyen Âge*, Stuttgart, 2006, 212-215.

⁹⁹ WESTERMAN, *De Onze-Lieve-Vrouwekathedraal van Doornik*, 321.

¹⁰⁰ *Vita Eligii episcopi Noviomagensis*, in B. KRUSCH ed., *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*, IV, Hannover, 1902, 634-761, hier: 695.

¹⁰¹ WESTERMAN, *De Onze-Lieve-Vrouwekathedraal van Doornik*, 321; WARICHEZ, J., *Les origines de l'église de Tournai*, Leuven, 1902, 58-70; LECLERCQ, H., ‘Tournai’, *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de*

mogelijke politieke reden, voorgesteld door Westerman, hield verband met de verschuiving naar het zuiden (Parijs, Soissons) van de machtsbasis van de Franken. Door de unie behielden de Franken via Noyon, dat nabij de nieuwe centra Parijs en Soissons lag, de controle over de regio Doornik.¹⁰²

De uiteindelijke scheiding in 1146 kwam er met de wijding door paus Eugenius III van Anselmus, abt van de Sint-Vincentiusabdij in Laon, tot bisschop van Doornik.¹⁰³ Dat was het eindpunt van een decennialang, sinds de tweede helft van de elfde eeuw, onafhankelijkheidsstreven van het bisdom Doornik. Een eerste paragraaf gaat kort in op het Doornikse onafhankelijkheidsstreven tot en met bisschop Balderik, Lamberts voorganger (2.1).¹⁰⁴ Een tweede paragraaf kadert Lamberts bisschopsverkiezing en zijn positie in die onafhankelijkheidsstrijd (2.2).

---

liturgie, XV, Parijs, 1953, 2478-2565; PYCKE, J. “‘*Urbs fuerat quondam, quod adhuc vestigia monstrant.*’ Réflexions sur l’histoire de Tournai pendant le Haut Moyen Âge (V^e-Xe siècle)”, *Ontstaan en vroegste geschiedenis van de middeleeuwse steden inde Zuidelijke Nederlanden*, Brussel, 1990, 211-231, hier: 219.

¹⁰² WESTERMAN, *De Onze-Lieve-Vrouwekathedraal van Doornik*, 321.

¹⁰³ PYCKE, *Le chapitre cathédral Notre-Dame de Tournai*, 27.

¹⁰⁴ Deze paragraaf is voornamelijk gebaseerd op WARICHEZ, J., ‘Le clergé Tournaisien à l’assaut de l’autonomie diocésaine’, *Collationes Diocesis Tornacensis*, 18 (1922-1923), 3-12, 97-103 en 145-152. Dat vormde voor studies de grondslag waarnaar ze steeds terugverwezen wanneer ze die strijd schetsten, zie onder andere: MILIS, L., ‘Beroering omtrent bisdomsplittingsen in Vlaanderen in de jaren 1112-1113’, R. LIEVENS en W. VERBEKE red., *Pascua mediaevalia. Studies voor Prof. Dr. J.M. De Smet*, Leuven, 1983, 5-14; DEMOUY, P., *Genèse d’une cathédrale: les archevêques de Reims et leur église au XIe et XIIe siècles*, Langres, 2005. Dezelfde argumentatie – maar dan uitgebreider door schetsing in zijn context – is ook terug te vinden in nieuw onderzoek verricht door WESTERMAN in zijn *De Onze-Lieve-Vrouwekathedraal van Doornik: onafhankelijkheidsmonument voor een bisdom* in 2016. Het verhaal werd verder ook aangevuld met de kronieken van Herman van Doornik (*Continuatio*) die over het onderwerp handelde.

2.1 Het Doornikse onafhankelijkheidsstreven

De eerste tekenen waaruit bleek dat Doornik zijn diocesane autonomie terug wilde veroveren, situeerden zich in de tweede helft van de elfde eeuw. Ondanks de personele unie ontwikkelde Doornik zich tot een volwaardig bisdom. Onder leiding van het Doornikse kapittel werd er bijvoorbeeld begonnen met de bouw van een nieuwe kathedraalkerk die kon rivaliseren met die in Noyon.¹⁰⁵ De verheffing van de resten van de Heilige Eleutherius, bisschop van Doornik (na 496-531), in de nieuwgebouwde kathedraal kan eveneens gezien worden als een teken van – een poging tot – het herwinnen van de autonomie.¹⁰⁶ De cultus van die vroegmiddeleeuwse bisschop was namelijk een symbool van onafhankelijkheid en een aanduiding van vrijheid omdat onder zijn episcopaat de personele unie nog niet had plaatsgevonden.¹⁰⁷

Ook een aantal aspecten, aan de kant van Noyon, toonden het groeiende streven naar onafhankelijkheid en de toenemende vrees in Noyon voor een mogelijke scheiding. Na de dood van bisschop Boudewijn (1044-1068) koos het kapittel van Noyon Radbod (1068-1098) als opvolger.¹⁰⁸ De keuze voor Radbod, oom van de burggraaf van Doornik Evrard, moest dus een zekere voldoening geven aan de clerus van Doornik.¹⁰⁹ Dat Radbod echter een “unioniste par conviction, sinon par intérêt” was, tonen drie elementen aan.¹¹⁰ De bisschop van Noyon-Doornik liet namelijk een nieuwe versie van de *Vita Medardi*, een heiligleven van de bisschop van Noyon Medardus (531-545), schrijven.¹¹¹ Daarin verklaarde hij de personele unie door te verwijzen naar de *agency* van de Doornikzanen. Zowel het volk als de clerus van Doornik hadden er zelf voor gekozen om samen te gaan met Noyon en erkenden de heiligheid van Medardus.¹¹² Zij hadden na de dood van hun bisschop Eleutherius immers zijn collega van Noyon als opvolger gekozen.¹¹³ Ook werd de als vals bestempelde pauselijke bul van Alexander

---

¹⁰⁵ WARICHEZ, ‘Le clergé Tournaisien à l’assaut de l’autonomie diocésaine’, 5; over de kathedraalkerk zie: WESTERMAN, *De Onze-Lieve-Vrouwekathedraal van Doornik*, 365-369.

¹⁰⁶ WARICHEZ, ‘Le clergé Tournaisien à l’assaut de l’autonomie diocésaine’, 5.

¹⁰⁷ WARICHEZ, ‘Le clergé Tournaisien à l’assaut de l’autonomie diocésaine’, 7.

¹⁰⁸ WARICHEZ, J., ‘Les nominations épiscopales au diocèse de Tournai’, *Collationes Diocesis Tornacensis*, 19 (1923-1924), 145-164, hier: 149.

¹⁰⁹ WARICHEZ, ‘Le clergé Tournaisien à l’assaut de l’autonomie diocésaine’, 7-8; GUYOTJEANNIN, O., *Episcopus et comes. Affirmation et déclin de la seigneurie épiscopale au nord du royaume de France*, Genève, 1987, 176.

¹¹⁰ WARICHEZ, ‘Le clergé Tournaisien à l’assaut de l’autonomie diocésaine’, 7-8.

¹¹¹ RADBOD VAN MORTAGNE, *Vita Medardi*, in D. PAPEBROCH ed., *Acta Sanctorum Juni II*, Antwerpen, 1698, 87-94.

¹¹² WESTERMAN, *De Onze-Lieve-Vrouwekathedraal van Doornik*, 688. Ook Édouard de Moreau zag in de *Vita Medardi* een teken dat het onafhankelijkheidsstreven opleefde: MOREAU, E., *Histoire de l’Église en Belgique: la formation de l’Église médiévale*, Brussel, 1945, 63.

¹¹³ RADBOD VAN MORTAGNE, *Vita Medardi*, 87; Zoals eerder gezien gebeurde die vereniging in een personele unie echter later, mogelijks onder het episcopaat van Acharius (627-639): MÉRIAUX, C., *Gallia irradiata: saints et sanctuaires dans le nord de la Gaule du haut Moyen Âge*, Stuttgart, 2006, 212-215.

II in 1073 vermoedelijk in de buurt van bisschop Radbod opgesteld. In de bul werden de bisdommen blijvend aan elkaar verbonden.¹¹⁴ Tot slot leek Radbod, net zoals de bisschop van Kamerijk, ook niet te hebben meegewerkt aan de heropricting van het bisdom Atrecht, dat tot 1094 in een personele unie verbonden was met Kamerijk. Dat was vermoedelijk uit vrees voor het verliezen van het bisdom Doornik.¹¹⁵ Die verscheidene elementen tonen dus aan dat het Doornikse onafhankelijkheidsstreven opleefde en er vanuit Noyon reacties kwamen om te proberen de unie te behouden.

De epidemie van ergotisme van 1090 zorgde er echter voor dat de strijd voor onafhankelijkheid kort van het toneel verdween.¹¹⁶ De bevolking van Doornik en van het volledige graafschap Vlaanderen werden namelijk gedecimeerd.¹¹⁷ Twee aspecten brachten nieuw leven in het Doornikse onafhankelijkheidsstreven. Zo was het recent onafhankelijk geworden bisdom Atrecht (1094) vermoedelijk een impuls voor de Doornikse clerici om hun ijver voor een onafhankelijk Doornik voort te zetten.¹¹⁸ Ook de dood van bisschop Radbod in 1098 zorgde voor een versnelling. Paus Urbanus II had namelijk eerder (na 1096) de unie van beide diocesen bevestigd, maar had dat slechts gedaan voor de duur van Radbods bewind.¹¹⁹ De Doornikse clerici zagen nu opnieuw hun kans om bij paus Urbanus II hun zaak voor een eigen bisschop te bepleiten. Hij schoof de kwestie echter door naar de aartsbisschop van Reims Manasses II. Dat leidde dan tot de wijding van Balderik, de kandidaat gekozen door de kanunniken van Noyon, als nieuwe bisschop van Noyon-Doornik. Het protest van Doornik tegen diens wijding had tot gevolg dat de paus een delegatie van de Doornikse clerus uitgenodigde om de kwestie van een afzonderlijke bisschop te bespreken. Bijna werd het streven van Doornik beloond. De missie mislukte echter doordat de paus overleed net voor de delegatie Rome bereikte.¹²⁰

De onderhandelingen werden in 1113 ten gevolge van een voor Doornik bittere gebeurtenis hervat.¹²¹ Balderik had namelijk het interdict over de stad Doornik afgekondigd. De precieze

---

¹¹⁴ Over die vervalsing zie: GUYOTJEANNIN, O., 'Noyonnais et Vermandois aux Xe et XIe siècles', *Bibliothèque de l'École des chartes*, 139 (1981), 143-189, hier: 177-178; WARICHEZ, *Les origines de l'église de Tournai*, 43-44; D'HERBOMEZ, A., 'L'évêché de Noyon-Tournai (532-1146)', *Messenger des sciences historiques*, 45-46 (1891-1892), 478-491, 210-224 en 300-310, hier: 211.

¹¹⁵ KÉRY, L., *Die Errichtung des Bistums Arras, 1093-1094*, Sigmaringen, 1994, 359-360; WESTERMAN, *De Onze-Lieve-Vrouwekathedraal van Doornik*, 389.

¹¹⁶ Ergotisme of het Sint-Antoniusvirus of moederkorenvergiftiging.

¹¹⁷ WARICHEZ, 'Le clergé Tournaisien à l'assaut de l'autonomie diocésaine', 8.

¹¹⁸ WESTERMAN, *De Onze-Lieve-Vrouwekathedraal van Doornik*, 395.

¹¹⁹ SDRALEK, *Wolfenbüttler Fragmente*, 67.

¹²⁰ WARICHEZ, 'Le clergé Tournaisien à l'assaut de l'autonomie diocésaine', 8-9.

¹²¹ WARICHEZ, 'Le clergé Tournaisien à l'assaut de l'autonomie diocésaine', 9.

reden daarvoor is niet gekend. Zoals Frederik Keygnaert al aangaf, zijn de “officiële afkondiging per oorkonde of brief niet bewaard” gebleven.¹²² Er is enkel de volgende vermelding in Herman van Doornik zijn *Liber: pro quadam causa commotus*.¹²³ Het gevolg van Balderiks actie was dat de clerus van Doornik opnieuw een delegatie naar Rome stuurde. Ditmaal was ze wel succesvol: paus Paschalis II besliste er namelijk de personele unie te beëindigen. De Doornikse delegatie verkreeg van hem twee brieven.¹²⁴ Eén ervan was gericht aan de clerus van Doornik (deken Gother, aartsdiaken (toekomstige bisschop) Lambert en kapittel, abten en andere geestelijken) met de boodschap om onmiddellijk een eigen bisschop te verkiezen.¹²⁵ De andere ontbood de aartsbisschop van Reims om bij die bisschoppelijke verkiezing zijn steun te verlenen.¹²⁶ Vóór de Doornikse delegatie met hun ‘onafhankelijkheidsbrief’ Doornik echter bereikt had, was bisschop Balderik al overleden.¹²⁷ De verkiezing van een nieuwe bisschop zat er nu zeker aan te komen. De uiteindelijke bisschopsverkiezing van Lambert zorgde er echter voor dat de unie van Noyon-Doornik bleef voortbestaan en Doornik opnieuw verslagen achterbleef.

---

¹²² KEYGNAERT, F., *Het interdict in het aartsbisdom Reims: de genese van een politiek-kerkelijk wapen (Merovingische periode – circa 1140)*, onuitgegeven doctoraatsverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven, Departement Geschiedenis, 2012.

¹²³ HERMANNUS TORNACENSIS, *La restauration de l'abbaye de Saint-Martin*, 162; HERMANNUS TORNACENSIS, *Liber de restauratione...Continuatio*, 321.

¹²⁴ WARICHEZ, ‘Le clergé Tournaisien à l’assaut de l’autonomie diocésaine’, 9.

¹²⁵ *Paschalis II, Gelasii II, Calixti II Romanorum Pontificum epistolae et privilegia*, 332.

¹²⁶ Die brief is niet bewaard: SDRALEK, *Wolfenbüttler Fragmente*, 68.

¹²⁷ WARICHEZ, ‘Le clergé Tournaisien à l’assaut de l’autonomie diocésaine’, 10.

2.2 De bisschopsverkiezing en positie van Lambert

2.2.1 Lamberts bisschopsverkiezing

De bisschopsverkiezing van Lambert schreef zich, net zoals die van zijn voorganger Balderik, in in het kader van de afscheidingswil van het bisdom Doornik. In reactie op Balderiks dood (2 november 1113), en misschien om de Doornikse clerici tevreden te stellen, verkozen de kanunniken van Noyon de aartsdiaken van Doornik Lambert als kandidaat-bisschop.¹²⁸ Met het recht uit de brief van Paschalis II aan hun kant verkozen de Doornikse clerici hun eigen kandidaat-bisschop: Herbert, aartsdiaken van Terwaan.¹²⁹ Beide kandidaten werden naar Reims gezonden waar ze zich aan de aartsbisschop Radulfus presenteerden om zich te laten wijden. Radulfus weigerde echter een keuze te maken zonder Rome te hebben geconsulteerd.¹³⁰ Gebruikmakend van die reden, maar met de bedoeling om de intrekking van de bul – en dus Herberts verkiezing – te verkrijgen, stuurde hij in samenspraak met koning Lodewijk VI de bisschoppen van Orléans en Parijs naar Rome.¹³¹ Paschalis II weigerde de bul in te trekken, maar schoof de zaak terug richting de aartsbisschop. Nu hij Rome had geconsulteerd en zelf terug de beslissingsmacht had gekregen, riep hij de bisschoppen uit zijn kerkprovincie op voor de wijding van Lambert tot bisschop van Noyon-Doornik op 8 maart 1114.¹³²

In reactie daarop en met de bedoeling de verkiezing en wijding van Lambert aan te vechten, vertrok een Doornikse delegatie richting Rome. De nieuwgewijde bisschop Lambert vertrok eveneens naar Rome om er zich door de paus te laten erkennen.¹³³ Dat de paus van die wijding nog niet op de hoogte was, bleek uit een brief gedateerd op 27 maart 1114 waarbij hij Jan van Terwaan tijdelijk de opdracht gaf om de zielzorg over het bisdom Doornik waar te nemen. Ook moest hij steun bieden aan de kerk van Doornik en zorgen dat er een vrije bisschopsverkiezing kon plaatsvinden.¹³⁴ Ook uit een latere brief gedateerd op 28 juni 1114 bleek dat de paus niet op de hoogte was geweest dat Lamberts wijding – of de exacte omstandigheden daarvan – had plaatsgevonden. In die brief berispte hij namelijk de aartsbisschop voor het feit dat Lambert

---

¹²⁸ PYCKE, 'Lambert de Zonnebeke', 36-37.

¹²⁹ PYCKE, 'Lambert de Zonnebeke', 36-37.

¹³⁰ WARICHEZ, 'Le clergé Tournaisien à l'assaut de l'autonomie diocésaine', 10.

¹³¹ PYCKE, 'Lambert de Zonnebeke', 36-37.

¹³² PYCKE, 'Lambert de Zonnebeke', 36-37; WARICHEZ, 'Le clergé Tournaisien à l'assaut de l'autonomie diocésaine', 10.

¹³³ WARICHEZ, 'Le clergé Tournaisien à l'assaut de l'autonomie diocésaine', 11, 12.

¹³⁴ SDRALEK, *Wolfenbüttler Fragmente*, 115-116.

ook gewijd was voor het bisdom Doornik: *Tornacensibus clericis sive laicis violenter ingerere decrevisti*.¹³⁵

Eénmaal aangekomen te Rome was Lambert, volgens Herman van Doornik gebruikmakend van zijn geld, erin geslaagd de paus te doen afzien van een scheiding van beide diocesen en zijn eigen verkiezing te laten erkennen.¹³⁶ Vermoedelijk speelde er echter ook een andere factor een rol. Lambert had naar Rome namelijk een suppliek opgesteld door Ivo van Chartres, een belangrijk adviseur van de Franse koning Lodewijk VI, met zich mee. Die suppliek was eveneens geschreven in naam van het gehele Franse episcopaat (en dus de koning).¹³⁷ Onder druk van de koning – verwoord in de suppliek – heeft Paschalis II zijn eerdere beslissing voor een scheiding waarschijnlijk teruggedraaid. Van doorslaggevend belang was dat de paus de Franse koning in de strijd met de Duitse keizer Hendrik V aan zijn kant wou houden.¹³⁸ Overtuigd door die suppliek stuurde de paus een brief naar het volk van Doornik om – voor het behoud van de vrede – voorlopig af te zien van een scheiding en Lambert te accepteren.¹³⁹

Dat de Doornikse Kerk niet zomaar akkoord ging met de pauselijke beslissing tot behoud van de unie en dus ook met Lamberts bisschopswijding bleek uit een aantal elementen. Een eerste was dat de Doornikzanen, zowel volk als clerus, Lambert bij zijn intrede in Doornik vijandig ontvingen.¹⁴⁰ De aartsbisschop van Reims reageerde met de uitvaardiging van het interdict over de clerici en monniken van Doornik om hun verzet te breken.¹⁴¹ Dat het na Lamberts bisschopsverkiezing even duurde voor de rust in Doornik terugkeerde, wordt duidelijk doordat de eerste oorkonde die hij in Doornik uitgaf, dateerde uit 1116 (Noyon reeds in 1115).¹⁴² Lambert was in 1116 echter niet zelf aanwezig in Doornik, zo bleek althans uit de *subscriptions* van drie oorkonden die in dat jaar in Doornik werden uitgegeven.¹⁴³ Het is wachten tot 1119 alvorens Lambert voor het eerst een oorkonde in Doornik opstelde en ondertekende.¹⁴⁴ Een tweede was dat er in 1117 vanuit Doornik zelfs nog een delegatie opgericht was om van Rome de splitsing van beide diocesen te verkrijgen. Die kwam echter

---

¹³⁵ SDRALEK, *Wolfenbüttler Fragmente*, 116.

¹³⁶ HERMANNUS TORNACENSIS, *La restauration de l'abbaye de Saint-Martin*, 163; HERMANNUS TORNACENSIS, *Liber de restauratione... Continuatio*, 321.

¹³⁷ IVO CARNOTENSIS, *Sanctus Ivo Carnotensis episcopus*, 245-246.

¹³⁸ WARICHEZ, 'Le clergé Tournaisien à l'assaut de l'autonomie diocésaine', 11, 12.

¹³⁹ Deze brief is niet bewaard: SDRALEK, *Wolfenbüttler Fragmente*, 72.

¹⁴⁰ HERMANNUS TORNACENSIS, *La restauration de l'abbaye de Saint-Martin*, 165; HERMANNUS TORNACENSIS, *Liber de restauratione... Continuatio*, 322.

¹⁴¹ HERMANNUS TORNACENSIS, *La restauration de l'abbaye de Saint-Martin*, 165; HERMANNUS TORNACENSIS, *Liber de restauratione... Continuatio*, 322.

¹⁴² *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 182.

¹⁴³ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 182-183-184.

¹⁴⁴ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 192.

vroegtijdig ten einde door de dood van de leider, de proost Gonterus.¹⁴⁵ Het was de laatste expliciete poging van Doornik onder het bewind van Lambert, maar dat wil niet zeggen dat de spanning daarmee wegviel.¹⁴⁶ Na het overlijden van Paschalis II in 1118 zocht Lodewijk VI contact met de nieuwe paus Calixtus II (1119-1124) – het korte bewind van Gelasius II (1118-1119) buiten beschouwing gelaten – om ervoor te zorgen dat de unie behouden werd. In een brief aan Lodewijk VI stemde Calixtus II in met de bevestiging van de unie, met zetel in Noyon onder bisschop Lambert.¹⁴⁷ Een aantal jaren later onder Lamberts opvolger Simon van Vermandois (1123-1146) kwam de onafhankelijkheidsstrijd opnieuw tot opflakking.¹⁴⁸

---

¹⁴⁵ HERMANNUS TORNACENSIS, *La restauration de l'abbaye de Saint-Martin*, 165-166; HERMANNUS TORNACENSIS, *Liber de restauratione...Continuatio*, 322.

¹⁴⁶ WESTERMAN, *De Onze-Lieve-Vrouwekathedraal van Doornik*, 416.

¹⁴⁷ *Recueil des actes de Louis VI, roi de France (1108-1137)*, 461-463.

¹⁴⁸ Zie: WARICHEZ, 'Le clergé Tournaisien à l'assaut de l'autonomie diocésaine', 97-103 en 145-152; WESTERMAN, J., *De Onze-Lieve-Vrouwekathedraal van Doornik*, 419 ev.

2.2.2 De positie van Lambert

Zoals aangetoond schreef de bisschopsverkiezing van Lambert zich dus in in het kader van de afscheidingswil van het bisdom Doornik. Bepalen aan welke kant Lambert stond, is niet eenvoudig. Het ligt voor de hand om te denken dat Lambert een voorstander was van het bewaren van de unie Noyon-Doornik en dus eerder aan de kant van Noyon stond. Dat zou althans in lijn zijn met zijn voorgangers, onder wiens bewind het Doornikse onafhankelijksstreven eveneens faalde. Ook lijkt het vanzelfsprekend dat een bisschop niet stond te springen om de helft van zijn machtsgebied af te staan. Toch is er geen overduidelijk bewijs – zoals voor bisschop Radbod – van zijn houding als voorstander van Noyon en van het behouden van de unie.¹⁴⁹ Het gebrek daaraan en de verscheidene elementen die de stelling tegenspreken, wijzen eerder in de richting van een genuanceerde houding van Lambert. Hoewel hij dus niet openlijk ijverde voor het behoud van de unie, werd die uiteindelijk wel bestendigd. Lamberts bijdrage leek echter beperkt tot een poging zijn positie en macht te vestigen en zijn bisschopsfunctie te behouden door zijn noordelijke bisdom op gelijke voet als Noyon te behandelen.

Lamberts genuanceerde houding bleek zowel uit zijn oorkondenbeleid voor beide bisdommen als uit zijn relaties met de leden van beide kathedraalkapittels. Ook de gebruikte *intitulationes* in de oorkonden en zijn relaties met wereldlijke en kerkelijke overheden wijzen in die richting. Lamberts diplomatisch beleid was min of meer gelijk verdeeld over beide diocesen. Ongeveer evenveel oorkonden waren bestemd voor Doornik (7) als voor Noyon (10 + 1).¹⁵⁰ Het contact met de kathedraalkapittels was eveneens niet eenduidig. Het kathedraalkapittel van Doornik trad slechts in één oorkonde op als impetrant. Ook was het Doornikse kapittel van geen enkele bewaarde bisschoppelijke oorkonde de begunstigde.¹⁵¹ Dat in tegenstelling met het kathedraalkapittel van Noyon ten gunste van wie Lambert drie oorkonden uitgaf.¹⁵² In twee daarvan trad het kapittel van Noyon ook op als impetrant.¹⁵³ Wat de visie – dat het contact met het Doornikse kathedraalkapittel beperkt was – tegenspreekt, is dat Lambert in de *subscriptions* meer samen met de leden van het kathedraalkapittel van

---

¹⁴⁹ Zie 3.1: Radbods unionistische houding en pogingen om unie te behouden.

¹⁵⁰ (+1) = 1 gedeelde oorkonde tussen Noyon en Laon. Oorkonden voor Doornik: n° 188-190-192-201-204-206-208; Oorkonden voor Noyon: n° 179-180-(185: Noyon en Laon)-189-191-196-197-198-202-207-209. Het verschil heeft vermoedelijk te maken met het feit dat de situatie in Doornik nog niet tot rust gekomen was. De eerste oorkonde uitgegeven voor Doornik (n° 188) dateert uit 1117, het jaar waarin de laatste delegatie die Doornik naar Rome stuurde, mislukte. Daarna worden frequent oorkonden ten gunste van Doornikse instellingen uitgegeven.

¹⁵¹ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 190.

¹⁵² *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 180, n° 197, n° 209.

¹⁵³ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 180, n° 197

Doornik (12) dan met die van Noyon (9) ondertekende.¹⁵⁴ Dat verschil wordt nog opmerkelijker aangezien de eerste keer dat Lambert samen met zijn bisschoppelijke *ministri* van Doornik ondertekende pas uit 1117 dateerde, daar waar dat voor Noyon reeds in 1114 gebeurde.¹⁵⁵

Ook de *intitulationes* die in de oorkonden gebruikt werden, ontkrachten de stelling dat Lambert aan de kant van Noyon stond én tonen aan dat hij Doornik op gelijke voet als Noyon behandelde. Zoals aangetoond in hoofdstuk één waren de meeste oorkonden door de kanselarij opgesteld of waren ze betrokken partij.¹⁵⁶ Het lijkt er dus op dat de gebruikte *intitulationes* over het algemeen een keuze van de kanselarij waren. Hoewel in vijf gevallen de aankondiging *Noviomensium episcopus* voorkwam en dat niet het geval was voor *Tornacensium episcopus*, wordt Lambert in de meeste gevallen aangekondigd als *Tornacensium et Noviomensium episcopus* (16 + 1) of *Noviomensium et Tornacensium episcopus* (11).¹⁵⁷ Enkel op basis van de originele oorkonden, blijkt zelfs een duidelijk overwicht ten voordele van Doornik. Lambert wordt bijna steeds aangekondigd als *Tornacensium et Noviomensium episcopus* (11 + 1).¹⁵⁸ Slechts in drie gevallen was hij *Noviomensium et Tornacensium episcopus* en in twee gevallen *Noviomensium episcopus*.¹⁵⁹

Op basis van de relaties die Lambert onderhield met wereldlijke en kerkelijke overheden bleek eveneens Lamberts eerder genuanceerde houding. De kampen voor en tegen het behoud van de unie waren verdeeld. De Franse koning en de aartsbisschop van Reims ondersteunden – als tegenstanders van de splitsing – Lamberts bisschopskeuze als bisschop van Noyon én Doornik. Voorstanders van de splitsing van beide diocesen waren de paus (die onder druk van de Franse koning echter van kamp veranderde) en vermoedelijk ook de Vlaamse graaf.¹⁶⁰ Het standpunt van de pas aangetreden en nog jonge graaf Boudewijn VII is echter ongekend. Zoals verder uiteengezet wordt, was hij vermoedelijk niet zozeer een tegenstander van Lambert als bisschop, maar eerder een voorstander van de splitsing van beide diocesen. Uit de beperkte contacten tussen Lambert en de paus is helaas weinig af te leiden. Het zijn vooral de meer

---

¹⁵⁴ De resterende oorkonden bevatten geen *subscriptio* (n° 176-202-203-206-209) of Lambert ondertekende zelf niet (n° 179-182-183-184-187-189-191-197-205-208). Leden Doornikse kathedraalkapittel: n° 186-188-190-192-193-194-195-198-199-200-201-204; leden kathedraalkapittel Noyon: n° 174-185-177-178-180-181-185-196-207.

¹⁵⁵ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 186 en n° 174.

¹⁵⁶ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 179, 183, 184, 187, 191, 205, 207; n° 175, 181, 185, 186, 188, 190, 192, 193, 194, 195, 196, 198, 199, 201, 204, 208.

¹⁵⁷ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 177-178-179-189-196; n° 176, 182, 183, 184, 188, 190, 192, 193, 194, 195, 198, 199, 200 (*falsum*, vandaar + 1), 201, 203, 204, 208; n° 174, 175, 181, 185, 186, 187, 191, 197, 202, 205, 207.

¹⁵⁸ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 182, 183, 184, 188, 190, 192, 193, 198, 203, 204, 208 + 200.

¹⁵⁹ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 175, 181, 186; n° 177, 179.

¹⁶⁰

uitgesproken contacten met de Franse koning, de aartsbisschop van Reims en de Vlaamse graaf die het beeld scheppen van een genuanceerde houding van Lambert, die vermoedelijk tussen hen moest schipperen.

Hoewel de persoonlijke contacten van Lambert met de pausen Paschalis II (1099-1118) en Calixtus II (1119-1124) beperkt waren, waren ze zeker niet onbestaande. Een eerste uiting daarvan deed zich voor na de dood van bisschop Balderik van Noyon-Doornik. In de brief van 6 november 1113 kende Paschalis II aan de clerus van Doornik (deken Gother, aartsdiaken (toekomstige bisschop) Lambert en kapittel, abten en andere geestelijken) de verkiezing van een eigen bisschop toe.¹⁶¹ In december 1114 bevestigde de paus, op vraag van bisschop Lambert, de abdij van *Saint-Quentin-en-Île* in zijn bezittingen en kende de broeders de vrijheid toe zelf een abt te kiezen.¹⁶² Die oorkonde toonde ook aan dat Paschalis II Lambert nu als bisschop erkende.

Verder ondertekende Lambert op het concilie van Reims in 1115 een oorkonde waarbij pauselijk legaat Cono van Preneste een ruil tussen graaf Boudewijn VII en abt Bovo van Sint-Amandsabdij in *Saint-Amand-les-Eaux* bevestigde.¹⁶³ Ook op de andere concilies waar Lambert aanwezig was, vertegenwoordigde een pauselijk legaat de paus (cf. tabel 5). Dat is vergelijkbaar voor paus Calixtus II, al was hij op zijn eerste concilie in Reims 1119 zelf aanwezig. Op dat concilie, meer bepaald op 21 oktober, stelde Calixtus II op vraag van bisschop Lambert een bevestigingsoorkonde op. De paus bevestigde de Sint-Andriesabdij bij Brugge, onder abt Fulgentius van Afflighem, in het bezit van de kerk van Gistel, aan hen geschonken door Lambert van Noyon-Doornik.¹⁶⁴

De meer uitgesproken contacten tussen Lambert en de graaf van Vlaanderen Boudewijn VII (1111-1119) en de toenadering die hij tot de bisschop zocht, wijzen misschien eerder in de richting van Lambert als voorstander van een scheiding (dus de kant van Doornik). De houding van de graaf was, zoals aangehaald, vermoedelijk ambigu. Hij was niet zozeer een tegenstander van Lambert als bisschop van Noyon-Doornik, maar waarschijnlijk wel eerder een voorstander van de splitsing van beide diocesen. De verkiezing van Lambert kon dus misschien op een zekere steun rekenen van de graaf doordat Lambert afkomstig was uit een van de belangrijkste families van het graafschap Vlaanderen, nauw verbonden met de graaf zelf. Dat zou eveneens

---

¹⁶¹ *Paschalis II... epistolae et privilegia*, 332.

¹⁶² *Regesta pontificum romanorum ab condita ad annum post christum natum*, 754; Oorkonde wordt bewaard in: PARIJS, Bibliothèque nationale, ms. lat. 12895, fol. 83.

¹⁶³ *Papsturkunden in den Niederlanden*, n° 12.

¹⁶⁴ *Papsturkunden in den Niederlanden*, n° 14.

een verklaring kunnen zijn voor hun relatie die – zelfs na de mislukte scheiding – nog steeds goed lijkt.

Als lid van de familie van burggraven van Ieper behoorde Lambert tot een van de vooraanstaande families van het graafschap Vlaanderen.¹⁶⁵ Die familie van burggraven van Ieper was ook sterk gelinkt aan de Vlaamse graaf. Lamberts vader Theobaldus I (1084-1100/1105) was een onmiddellijk grafelijk vertegenwoordiger. De bronnen duiden hem namelijk niet alleen aan als *castellanus*, maar ook als *vicecomes*.¹⁶⁶ Lamberts broer Fromold I was, als burggraaf van Ieper (1109-1126) zelfs een persoonlijke vriend van graaf Karel de Goede (1119-1127).¹⁶⁷ Die sterke connectie met de graaf leek ook te gelden voor de periode waarin Lambert bisschop was. Uit de *subscriptiones* van grafelijke oorkonden bleek dat burggraaf Fromold I regelmatig in contact stond met de toenmalige graaf Boudewijn VII (1111-1119).¹⁶⁸ Ook waren graaf Boudewijn VII en bisschop Lambert zeker geen onbekenden voor elkaar. Uit de grafelijke oorkonden bleek dat Lambert er in een periode van vijf jaar (1114-1119) vier ondertekende en in één ervan optrad als impetrant.¹⁶⁹ Daaruit bleek dus dat de graaf Lambert niet alleen verzocht om de rechtshandeling te bekrachtigen, maar ook dat Lambert zelf toegang had tot de graaf.

Dat de mislukte scheiding geen beslag legde op hun relatie, tonen ook andere gebeurtenissen aan en oorkonden waarin ze samen handelden. Beiden waren aanwezig en betrokken bij de hervorming van de Sint-Pietersabdij in Gent. Zoals hogervermeld, ondertekende Lambert op de bijeenkomst daaromtrent een grafelijke oorkonde.¹⁷⁰ Een jaar later, ergens tussen september 1118 en 17 juni 1119 ondertekende Lambert nogmaals een grafelijke oorkonde. Ditmaal betrof het de restitutie van een allodium aan het Sint-Pieterskapittel in Rijsel.¹⁷¹ De graaf trad echter ook zelf op als impetrant in Lamberts bisschoppelijke oorkonden. In de periode voor 17 juni 1119, het moment waarop de graaf kwam te overlijden, bevond hij zich in Roeselare. Daar vocht de graaf, verwond teruggekeerd van een expeditie in Normandië, tegen de dood.¹⁷² Hij

---

¹⁶⁵ WARLOP, E., *De Vlaamse adel voor 1300*, 2 dln., Handzame, 1968, 140.

¹⁶⁶ WARLOP, *De Vlaamse adel voor 1300*, 140; *Chartes anciennes de l'abbaye de Zonnebeke*, n° 5.

¹⁶⁷ WARLOP, *De Vlaamse adel voor 1300*, 140.

¹⁶⁸ *Actes des comtes de Flandre 1071-1128*, n° 52, 54, 66, 79.

¹⁶⁹ *Actes des comtes de Flandre 1071-1128*, n° 64, 66, 83 en 92.

¹⁷⁰ *Actes des comtes de Flandre 1071-1128*, n° 83.

¹⁷¹ *Actes des comtes de Flandre 1071-1128*, n° 92.

¹⁷² Dit is een andere expeditie dan die tegen Breteuil (20 augustus – 17 september 1119)

trad er, samen met een ridder genaamd Gossuin, nog op als impetrant en vroeg Lambert de nieuwgebouwde kerk in Vichte te emanciperen aan de abdij van *Saint-Thierry* in Reims.¹⁷³

Toch – niettegenstaande dat er in de bronnen geen uitingen zijn dat hij zich prominent opstelde als voorstander van de scheiding, zoals zijn vader Robrecht II bij de onafhankelijkheidsstrijd van het bisdom Atrecht wel deed – was de graaf vermoedelijk een voorstander van een splitsing van beide diocesen.¹⁷⁴ Boudewijn VII was net zoals zijn voorgangers verwickeld in een strijd met de Franse koning om machtsuitbreiding. Een einde van de unie van Noyon-Doornik zou hem dus een grotere controle over het bisdom Doornik, dat reeds voor een groot deel onder zijn wereldlijke macht viel, opleveren.¹⁷⁵ Ondanks de mislukte scheiding en dus de gemiste kans om zijn invloed in Doornik uit te breiden, behield de graaf door zijn connectie met Lambert en diens familie wel een zekere controle over Doornik. Die probeerde hij dan te versterken of op zijn minst te behouden – het bisdom Noyon behoorde namelijk tot het koninklijk domein – door zijn relatie met Lambert te onderhouden (zie contactmomenten hierboven) en hem reeds vlug als bisschop te erkennen.¹⁷⁶

Die vroege erkenning – en eveneens wederzijdse toenadering – bleek uit twee oorkonden in het begin van Lamberts pontificaat. Op 29 mei 1114 ondertekende Lambert een grafelijke schenking aan de Sint-Bertijnsabdij.¹⁷⁷ Eind 1114 bevestigde de graaf, op vraag van Lambert en zijn broer Fromold I, de burggraaf van Ieper, alle bezittingen en privileges van het kapittel van Zonnebeke, zoals vermeld Lamberts familiekapittel.¹⁷⁸ Hoewel, zoals gezien, Lamberts verkiezing en wijding echter nog tot omstreeks 1117 gecontesteerd was, gebeurden beide oorkonden nog in hetzelfde jaar als Lamberts bisschopswijding – in de grafelijke schenking zelfs al na twee maanden. Ze kunnen dus gezien worden als bewijs dat Boudewijn VII Lambert als bisschop erkende.

Lamberts goede relatie met de aartsbisschop van Reims Radulfus (1106-1124) doet dan weer vermoeden dat hij eerder een voorstander van de status quo (dus de kant van Noyon) was. Twee zaken leiden ertoe te stellen dat hun relatie vrij nauw geweest moet zijn. Zo heeft Radulfus Lamberts bisschopsverkiezing ondersteund.¹⁷⁹ Ook werd er op hetzelfde moment als Lamberts

---

¹⁷³ Hierbij is geen schenker genoemd. Het is een verlening aan de abdij van de “canonieke vrijheid” van een reeds in hun bezit zijnde kerk: *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 194.

¹⁷⁴ KÉRY, *Die Errichtung des Bistums Arras*, 382, 383, 389.

¹⁷⁵ HUYGHEBAERT, ‘Les abbés de Saint-Bertin et la restauration du diocèse de Tournai’, 418; WESTERMAN, *De Onze-Lieve-Vrouwekathedraal van Doornik*, 376, 410.

¹⁷⁶ GUYOTJEANNIN, *Episcopus et comes*, 177.

¹⁷⁷ *Actes des comtes de Flandre 1071-1128*, n° 64.

¹⁷⁸ *Actes des comtes de Flandre 1071-1128*, n° 66.

¹⁷⁹ Cf. eerder in 2.2.

bisschopswijding de *Vita Arnulfi*, geschreven door abt Hariulf van de Sint-Pietersabdij in Oudenburg, bediscussieerd. Die *Vita Arnulfi* was opgedragen aan zowel Radulfus als Lambert.¹⁸⁰ Daarnaast waren de contacten tussen Lambert en zijn aartsbisschop op diplomatisch vlak veelvoudig. Lambert ondertekende vier aartsbisschoppelijke oorkonden en was aanwezig op verscheidene concilies onder het voorzitterschap van Radulfus. Op het concilie van Reims in 1114 was Lambert terug te vinden in de *subscriptio* van een oorkonde waarbij Radulfus een schenking door Clarembaud, aartsdiaken van Atrecht, aan de Sint-Bertijnsabdij bevestigde.¹⁸¹ Ook in de bevestiging door Radulfus van een akkoord tussen de abt van *Saint-Thierry* Godfried en Gossuin van Nieuwerkerke in 1116 stond Lambert bij de getuigen.¹⁸² Wederom op het concilie van Reims in 1117 ondertekende Lambert een aartsbisschoppelijke bevestigingsoorkonde betreffende schenkingen door graaf Boudewijn VII aan de Sint-Amandsabdij in *Saint-Amand-les-Eaux*.¹⁸³ Tot slot stond Lambert ook in de *subscriptio* van een oorkonde in 1120 in Reims vermeld. Het betrof een aartsbisschoppelijke bevestiging van de schenking door Jan van Terwaan aan de Sint-Maartenspriorij in Ieper en ook van al hun bezittingen.¹⁸⁴

Omgekeerd ondertekende de aartsbisschop twee bisschoppelijke oorkonden van Lambert en trad ook éénmaal op als impetrant. Alle drie waren ze opgesteld op een concilie. Op het concilie van Soissons in 1115 bevestigde Lambert de inhoud van de chirograaf van 1076 die de situatie betreffende de voogdij van Viry (huidige Viry-Nouveau, departement Aisne) regelde.¹⁸⁵ Twee jaar later, op het concilie in Reims in 1117, stelde Lambert een oorkonde op om te laten weten dat het conflict betreffende de grens tussen de diocesen van Doornik en Kamerijk geregeld was.¹⁸⁶ Nog eens twee jaar later, opnieuw op het concilie van Reims in 1119 trad Radulfus op als impetrant in Lamberts oorkonde. Op verzoek van de aartsbisschop schonk Lambert het altaar van Kerkhove aan de abdij van *Saint-Thierry*.¹⁸⁷

Ook de contacten met de Franse koning Lodewijk VI (1108-1137) wijzen eerder in de richting van Lambert als voorstander het behoud van de unie. Hoewel het contact eerder beperkt leek – Lambert verscheen namelijk in geen enkele koninklijke akte als getuige –, waren er toch twee momenten van – mogelijke – ontmoeting.¹⁸⁸ Zo was de koning aanwezig bij Lamberts

---

¹⁸⁰ PYCKE, 'Lambert de Zonnebeke', 37, 38.

¹⁸¹ *Actes des archevêques de Reims d'Arnould à Renaud II: 997-1139*, n° 158.

¹⁸² *Actes des archevêques de Reims d'Arnould à Renaud II: 997-1139*, n° 166.

¹⁸³ *Actes des archevêques de Reims d'Arnould à Renaud II: 997-1139*, n° 168.

¹⁸⁴ *Actes des archevêques de Reims d'Arnould à Renaud II: 997-1139*, n° 176.

¹⁸⁵ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 177.

¹⁸⁶ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 186.

¹⁸⁷ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 195.

¹⁸⁸ *Recueil des actes de Louis VI, roi de France (1108-1137)*.

bisschopsverkiezing, die hij hoogstwaarschijnlijk deels aan Lodewijks interventie van 1113-1114 te danken had.¹⁸⁹ Noyon was namelijk een van de vele bisdommen in Noord-Frankrijk die tot het domein van de Franse koning behoorde. De koning had er dus in de praktijk de macht om de bisschop te verkiezen.¹⁹⁰ Zoals eerder gezien had de koning een delegatie naar Rome gestuurd om de paus te doen afzien van een scheiding van Noyon-Doornik en dus de verkiezing van Herbert als kandidaat-bisschop van Doornik nietig te doen verklaren. De paus had zijn beslissing echter pas teruggedraaid onder druk van de koning. Die koninklijke druk was verwoord in de suppliek geschreven door Ivo van Chartres, een belangrijk en invloedrijk koninklijk adviseur.

Daarnaast heeft Lambert zijn leenheer ook vergezeld op de expeditie tegen Breteuil (20 augustus – 17 september 1119). Tegen de achtergrond van de Normandische dreiging was het de bedoeling om de burch Breteuil in te nemen en vandaaruit een nieuwe inval in Normandië uit te voeren. Lodewijk plaatste een oproep aan ‘zijn bisschoppen’ om hem te ondersteunen met de diocesane milities. Lambert gaf, net zoals de bisschop van Laon en andere niet nader benoemden, gehoor aan die oproep.¹⁹¹ De *Historia ecclesiastica* van Ordericus Vitalis verwoordde het als volgt: *Noviomensis episcopus et Laudunensis aliique plures in illa expeditione fuerunt.*¹⁹² Of er voor de ‘Franse bisschoppen’ in de twaalfde eeuw nog steeds een militaire plicht gold tegenover de Franse koning is niet met zekerheid te zeggen. De meeste studies over “warrior-clerics” focussen namelijk op het Duitse Rijk.¹⁹³ Daar bleek wel dat clerici, in het bijzonder bisschoppen en abten, in de twaalfde eeuw nog steeds militaire verplichtingen tegenover de koning hadden. Ze moesten hem onder andere militaire bijstand verlenen op zijn campagnes.¹⁹⁴

---

¹⁸⁹ PYCKE, ‘Lambert de Zonnebeke’, 36-37.

¹⁹⁰ NEWMAN, W.M., *Le domaine royal sous les premiers Capétiens*, Parijs, 1937, 216, 221, 222; GUYOTJEANNIN, *Episcopus et comes*, 177; HUYGHEBAERT, N., ‘Les abbés de Saint-Bertin et la restauration du diocèse de Tournai’, *Bulletin de la Société académique des antiquaires de la Morinie*, 20 (1966), 417-426, hier: 418.

¹⁹¹ *Louis VI le Gros. Annales de sa vie et de son règne*, 124.

¹⁹² ORDERICUS VITALIS, *Historia ecclesiastica*, A. LE PRÉVOST ed., 5 dln., Parijs, 1852, hier IV, 366.

¹⁹³ De voornaamste studies voor het Duitse rijk zijn: ARNOLD, B., ‘German Bishops and their Military Retinues in the Medieval Empire’, *German History*, 7 (1989), 161-183; REUTER, T., ‘*Episcopi cum sua militia*: The Prelate as Warrior in the Early Stauffer Era’, T. REUTER red., *Warriors and Churchmen in the Middle Ages: Essays presented to Karl Leyser*, Londen, 1992, 79-94; Voor meer studies over “warrior-clerics” zie KOTECKI, R., MACIEJEWSKI, J. en OTT, J.S., ‘The Medieval Clergy and War: A Historiographical Introduction’, R. KOTECKI, J. MACIEJEWSKI en J.S. OTT red., *Between Sword and Prayer: Warfare and Medieval Clergy in Cultural Perspective*, Leiden, 2018, 5: voetnoot 9; NAKASHIAN, C.M., *Warrior Churchmen of Medieval England 1000-1250*, Woodbridge, 2016, 13: voetnoot 45; GERRARD, D.M.G., *The Church at War: The Military Activities of Bishops and Abbots and Other Clergy in England, c. 900-1200*, New York, 2017, 2-3.

¹⁹⁴ ARNOLD, ‘German Bishops and their Military Retinues in the Medieval Empire’, 165.

Hoewel het dus nog voorviel dat bisschoppen zich – al dan niet verplicht – engageerden in militaire expedities, waren “warrior-bishops” volgens Christopher Tyerman in de twaalfde eeuw anachronistisch.¹⁹⁵ Zij representeerden namelijk “an old habit which [...] was dying out, as the logic of Gregorian separation of functions and powers seeped into law, custom and expectations”.¹⁹⁶ Het was dus ook canoniekrechtelijk verboden voor clerici om te participeren in oorlogsdaden. In praktijk moest de Kerk echter een pragmatischere houding aannemen aangezien hun positie ingebed was in een seculiere maatschappij.¹⁹⁷ Hoewel canoniekrechtelijk verboden en anachronistisch, gaf Lambert, net zoals de bisschop van Laon, toch gehoor aan de oproep van de Franse koning. Lambert handelde dan mogelijks uit persoonlijke redenen: als aristocraat van afkomst wou hij misschien nog eens ‘wat actie wou ondernemen.’ Een andere verklaring zou kunnen zijn dat Lambert zijn relatie met de koning wou verbeteren of alvast zijn dankbaarheid wou betuigen voor diens steun aan zijn bisschopsverkiezing. Het was alleszins opmerkelijk dat enkel die twee bisschoppen expliciet vermeld werden. Dat wijst wellicht op het feit dat ze op een bepaald manier opvielen.

Uit voorgaande analyse is dus gebleken dat Lamberts positie niet eenduidig was. Hoewel het misschien logisch zou lijken dat Lambert aan de kant van Noyon stond, zijn er toch verscheidene elementen aangehaald die die visie enigszins tegenspreken. Vermoedelijk was zijn houding dus genuanceerder en probeerde hij Doornik goedgezind te zijn om zijn bisschopsfunctie te behouden.

---

¹⁹⁵ Naast het Duitse Rijk, zie ook middeleeuws Engeland waar “military minded churchmen [...] fight, lead or direct men on campaign”: NAKASHIAN, *Warrior Churchmen of Medieval England 1000-1250*, 13.

¹⁹⁶ TYERMAN, C., ‘Were There Any Crusades in the Twelfth Century’, *English Historical Review*, 110 (1995), 553-577, hier: 558.

¹⁹⁷ DENNIS, C., “‘De clericis qui pugnauerunt, aut pugnandi gratia armati fuerunt’”: Bishop Geoffrey of Coutances (1048-1093) and Clerical Participation in the Battle of Hastings’, R. KOTECKI, J. MACIEJEWSKI en J.S. OTT red., *Between Sword and Prayer: Warfare and Medieval Clergy in Cultural Perspective*, Leiden, 2018, 88-116, hier: 93.

3. Implementatie Kerkhervorming: Lambert als actieve of passieve deelnemer?

“Before there was a centre, there was reform.”¹⁹⁸

Daarmee benadrukte John Howe dat terwijl historici focusten op gebeurtenissen in Rome en aan koninklijke hoven, hervorming zijn oorsprong zowel had in plaatsen en centra weg van koninklijke hoven en Rome als daarin.¹⁹⁹ Cushing nam dat standpunt over en voegde eraan toe dat – zonder de rol van individuen zoals Gregorius VII te ontkennen – hervorming meer was dan een “inexorable force uniformly emanating from some centre and thus as the conscious or deliberately articulated policy of [...] individuals.”²⁰⁰ Toch was ook de rol van individuen bij de implementatie van de Kerkhervorming niet onbelangrijk. Zoals hieronder nog verduidelijkt wordt, focuste de historiografie daarbij gedurende lange tijd enkel op het pausdom. De agency van andere actoren, waaronder bisschoppen, verdween wat naar de achtergrond.

De bedoeling van dit hoofdstuk is om de rol van bisschop Lambert (1114-1123) in die Kerkhervorming te onderzoeken en na te gaan hoe hij omging met de implementatie van de hervormingsidealen. Specifiek wordt nagegaan of zijn beleid hervormingselementen bevatte en welke dat dan waren (3.2). Op die manier en aan de hand van zijn sociale relaties (3.3) zal dit onderzoek proberen uit te maken of Lambert al dan niet actief of toch eerder passief deelnam aan de implementatie van de hervormingsidealen op lokaal niveau en wat daar de mogelijke verklaringen voor kunnen zijn. Om dat onderzoek te begrijpen, is het echter nodig om eerst kort de krijtlijnen en idealen van de elfde-eeuwse Kerkhervorming te schetsen en tegelijk drie opvattingen omtrent de Kerkhervorming te nuanceren (3.1).

---

¹⁹⁸ HOWE, J., *Church Reform and Social Change in Eleventh-century Italy: Dominic of Sora and His Patrons*, Philadelphia, 1997.

¹⁹⁹ HOWE, *Church Reform and Social Change in Eleventh-century Italy*, 160; CUSHING, *Reform and the Papacy in the Eleventh Century*, 91.

²⁰⁰ CUSHING, *Reform and the Papacy in the Eleventh Century*, 30.

3.1 De elfde-eeuwse Kerkhervorming

De traditionele opvattingen omtrent de Kerkhervorming die gedurende lange tijd het onderzoeksgebied gekleurd hebben, zijn de laatste decennia aan herziening onderhevig. In haar werk *Reform and Papacy in the Eleventh Century* uit 2005 onderscheidde en nuanceerde Kathleen Cushing er drie. Een eerste nuancering was dat de grote elfde-eeuwse Kerkhervorming niet vernauwd mag worden tot de ‘Gregoriaanse hervorming’, vernoemd naar de voortrekker paus Gregorius VII (1073-1085). Een tweede was dat de hervorming ook geen rechtlijnig verhaal was beginnend bij paus Leo IX (1049-1054) met een lineaire evolutie van de kwestie van geestelijke gedragingen (simonie en celibaat) naar pogingen om de clerus volledig af te scheiden van andere machtsstructuren (lekeninvestituur). Een derde was dat niet alleen Rome en het pausdom hervormingsmaatregelen verspreidden.²⁰¹

Aangezien dit hoofdstuk handelt over de verspreiding en implementatie van de hervormingsidealen door bisschop Lambert van Noyon-Doornik, zal eerst dieper ingegaan worden op de derde opvatting. Zo stelde Cushing – echter zonder veel uitleg of voorbeelden – dat de implementatie van de verscheidene hervormingsidealen niet enkel en alleen vanuit het centrum Rome verliep. Gedurende lange tijd beklemtoonden historici namelijk alleen de *agency* van het pausdom en stonden andere actoren daarbij in de schaduw.²⁰² Hoewel Rome belangrijk was in de verspreiding van de hervorming, was het niet de enige actor in het hervormingsproces. Bij de implementatie steunde het pausdom enerzijds op de leken gemeenschap en anderzijds op de kerkelijke hiërarchie.²⁰³ Bisschoppen waren een belangrijke actor voor de verspreiding van de hervormingsidealen tot diep in hun diocees. Dat toonde Cushing aan door te stellen dat de paus, zijn legaat of de aartsbisschop op concilies de bisschoppen aanmaanden om hun voortgang omtrent het promoten van de hervorming mee te delen en dat ze ook dreigden met ontzetting uit hun ambt als ze niet meewerkten.²⁰⁴

In haar bespreking van de verscheidene hervormingsidealen besprak Cushing naast de ‘traditionele’ elementen als simonie, celibaat van de clerus en lekeninvestituur, ook het aspect van materiële hernieuwing. Met uitzondering van dat laatste aspect maakte ze echter geen link

---

²⁰¹ CUSHING, *Reform and the Papacy in the Eleventh Century*, 34, 95, 100.

²⁰² Historici als Augustin Fliche met *La réforme grégorienne et la reconquête chrétienne (1057-1123)* in 1924, Uta-Renate Blumenthal met *The Investiture Controversy: Church and Monarchy from the Ninth to the Twelfth Century* in 1988 en Gregor VII. *Papst zwischen Canossa und Kirchenreform* in 2001, Ian Stuart Robinson met *The Papacy, 1073-1198* in 1990 en *The papal reform of the eleventh century: the lives of Leo IX en Gregory VII* in 2004 en Herbert Edward John Cowdrey met *Pope Gregory VII 1073-1085* in 1998.

²⁰³ Voor de rol van de leken gemeenschap zie CUSHING, *Reform and the Papacy in the Eleventh Century*, 101.

²⁰⁴ CUSHING, *Reform and the Papacy in the Eleventh Century*, 100.

met de rol van bisschoppen. Dat heeft vermoedelijk te maken met een gebrek aan overgeleverd bronnenmateriaal. Zo zijn de *canones* van concilies onder leiding van bisschoppen (met al dan niet uitingen van het optreden tegen simonie en celibaat) in de meeste gevallen verloren gegaan. Wel zijn er in de bronnen vaak uitingen te vinden van twee andere belangrijke aspecten van de hervorming die Cushing over het hoofd zag: spirituele hervorming en lekencontrole over kerkgoederen. Voordat de casus van bisschop Lambert betreffende de implementatie van de verscheidene hervormingsidealen aan bod komt, is het de bedoeling die hervormingselementen kort uiteen te zetten. Bij de bespreking van de verscheidene hervormingselementen is waar mogelijk geprobeerd de rol van bisschoppen naar voren te doen treden. De historiografie besprak die elementen namelijk zo goed als altijd vanuit het standpunt van het pausdom, wiens bijdrage natuurlijk niet over het hoofd gezien mag worden.

Simonie – het kopen of verkopen van geestelijke goederen of ambten – en het toezien op en laten naleven van het celibaat van de clerus, zeker voor de hogere wijdingen van bisschop, priester en (sub)diaken, hadden beide een lange geschiedenis. Talrijke concilies, vanaf Chalcedon in 431, hadden de praktijken veroordeeld en paus Gregorius I (590-604), ook bekend als Gregorius de Grote, stelde simonie zelfs gelijk met ketterij. De kwestie van lekeninvestituur – de benoeming van kerkelijke beambten (vaak bisschoppen) door machtige leken (vaak koningen en lokale heren) – werd slechts in de tweede helft van de elfde eeuw een echt probleem. Het was kardinaal-bisschop Humbert van Silva-Candida (1051-1061) die in 1057 de praktijken van simonie en lekeninvestituur onder vuur nam. In zijn *Libri tres adversus Simoniacos* ontkende hij de geldigheid van de sacramenten of wijdingen verstrekt door simonisten. Ook pleitte hij voor de afschaffing van de lekeninvestituur omdat die praktijk de morele en financiële misbruiken onder de clerici onvermijdelijk maakte. Hoewel zijn werken voor de nodige publiciteit en aandacht zorgden, waren er andere factoren die van de praktijken acute kwesties maakten.²⁰⁵

Het probleem was dat de ontvangers van het ambt – door simonie of door benoeming door lekenheren – gebonden waren aan de koning of lokale heer. Zij probeerden familie of cliënten op machtige en invloedrijke kerkelijke posities, vooral die van bisschop, te plaatsen. Op die manier was de nieuwe beambte ook gebonden aan “zijn beschermheer”.²⁰⁶ Dat was echter in strijd met de tijdsgeest en de toenemende eisen dat bisschoppen en priesters zich gedroegen als

---

²⁰⁵ CUSHING, *Reform and the Papacy in the Eleventh Century*, 96, 98, 106, 107.

²⁰⁶ MILLER, M.C., *Power and the Holy in the Age of the Investiture Conflict: A Brief History with Documents*, Bosten, 2005, 15, 16.

onpartijdige bemiddelaars.²⁰⁷ Koninklijke (leken-) macht over kerkelijke benoemingen betekende echter ook macht over de Kerk. Het vrijmaken van de Kerk van lekeninvloed werd tot en met het Concordaat van Worms in 1122 dé kwestie waarrond de hervormers streden voor het bereiken van een *libertas ecclesiae*.²⁰⁸ De grootste factor voor het toenemende kerkelijke belang voor het celibaat, naast het ideaal van rituele zuiverheid, was van economische aard. Individuele kerken en de Kerk in zijn geheel verarmden in een hoog tempo. Dat was te wijten aan de vervreemding van kerkelijke goederen aan de zonen, vrouwen en concubines van clerici.²⁰⁹ Het celibaat was echter moeilijk om ten uitvoer te brengen. Bisschoppen waren er zich bijvoorbeeld van bewust dat als ze zich ontteden van alle getrouwde geestelijken er te weinig adequate clerici over zouden blijven om te voorzien in de pastorale zorgen. Was de oplossing dan om priesters op te dragen om hun vrouwen en kinderen te verlaten?²¹⁰ De Kerk vreesde namelijk dat de gehuwde geestelijken de noden van hun eigen familie voor die van de Kerk zouden plaatsen.²¹¹

Op verscheidene concilies, waaronder in Reims in 1049, veroordeelde de paus de drie praktijken en kondigde wetgeving af. Het niet naleven van de voorschriften had de ontzegging van het opdragen van de mis, de afzetting uit het ambt of het gevaar van degradatie tot gevolg.²¹² Op vredesconcilies riepen bisschoppen lokale heren ook op om bijvoorbeeld afstand te doen van bepaalde praktijken, waaronder simonie.²¹³ Bisschoppen, die in het midden van een enorm kerkelijke netwerk stonden, hadden dus een belangrijke rol in het verspreiden van en toezien op de implementatie van de hervormingsidealen. Vanaf Leo IX stonden pausen er dan ook op dat bisschoppen de “point-men of a societal and ecclesiastical reform directed from Rome” waren.²¹⁴ Een probleem was wel dat het uiterst moeilijk was om kuisheid of net ontucht te bewijzen. Hetzelfde was het geval voor simonie. Bijgevolg was het niet altijd duidelijk of de beschuldigde persoon zich echt aan een van die praktijken schuldig had gemaakt. Zoals Brits historicus Moore aantoonde: hoe en door wie kon beslist worden als een vrouw in een priester zijn huishouden een huishoudster, vrouw of concubine was? Wie, op de betrokken geestelijke

---

²⁰⁷ CUSHING, *Reform and the Papacy in the Eleventh Century*, 96, 98.

²⁰⁸ MILLER, *Power and the Holy in the Age of the Investiture Conflict*, 16.

²⁰⁹ CUSHING, *Reform and the Papacy in the Eleventh Century*, 98, 99, 107.

²¹⁰ MILLER, *Power and the Holy in the Age of the Investiture Conflict*, 14-15.

²¹¹ CUSHING, *Reform and the Papacy in the Eleventh Century*, 98.

²¹² CUSHING, *Reform and the Papacy in the Eleventh Century*, 99.

²¹³ MILLER, *Power and the Holy in the Age of the Investiture Conflict*, 12.

²¹⁴ OTT, *Bishops, Authority and Community in Northwestern Europe, c. 1050-1150*, 13.

en de heer na, wist of een belofte van trouw of een rituele uitwisseling van geschenken bij de investituur effectief een daad van simonie was?²¹⁵

De strijd tegen de lekeninvestituur maakte deel uit van het groter probleem van ‘lekeninmenging’ waartoe ook de lekencontrole over kerkgoederen behoorde. Vanuit de Kerk ontstond er in de tweede helft van de elfde eeuw ook een toenemend protest tegen leken die kerkgoederen in hun bezit hadden. Dat gold zowel voor lekenvorsten, tot wier patrimonium bisdommen en abdijen behoorden, als voor ‘gewone’ leken die erin geslaagd waren kerkelijke inkomsten (bijvoorbeeld tienden) te usurperen of die doorheen de jaren bezitter van een kerkelijk goed, in het bijzonder een bidplaats (*altare*, kerk...), waren geworden.²¹⁶ Een belangrijke impuls voor de restitutie was de afkondiging op het concilie van Reims (1049) dat leken niet in het bezit van *altaria* mochten zijn.²¹⁷ Hoewel veroordelingen op concilies talrijk waren (Clermont (1095), Nîmes (1096), Lateranen (1123)), verliep de restitutie geleidelijk.²¹⁸ Bij het terug in kerkelijke handen krijgen van de bidplaatsen hadden bisschoppen een centrale plaats.²¹⁹ Zij waren vaak een noodzakelijke intermediair tussen leken en kerkelijke instellingen aan wie de kerkgoederen overgedragen werden.²²⁰

Hervorming was echter niet alleen een strijd tegen simonie, het huwelijk van de clerus en lekeninmenging, maar ook een strijd voor materiële en spirituele hernieuwing. Het hervormingswerk omvatte dus ook “the bricks-and-mortar reality of [re]building monasteries, other convents and churches.”²²¹ Daarbij hadden bisschoppen eveneens een vooraanstaande rol. Ze waren niet zelden het startpunt van de hervorming, zowel materieel als spiritueel, van abdijen, kapittels en kerken.²²² Om aan te tonen dat ‘bouwen’ een belangrijk aspect was, gaf Cushing – gebaseerd op het artikel van Jeffrey Bowman – het voorbeeld van Ermengol, bisschop van Urgell (1010-1035).²²³ In zijn diocees ondernam hij talrijke bouwprojecten. Dat waren naast religieuze gebouwen bijvoorbeeld ook bruggen. Na zijn dood verkreeg hij zijn

---

²¹⁵ MOORE, R.I., *The first European Revolution, c. 970-1215*, Oxford, 2000, 15.

²¹⁶ SIMONS, W., ‘Jan van Waasten en de Gregoriaanse hervorming’, *De Franse Nederlanden*, 11 (1986), 191-213, hier: 193.

²¹⁷ CARNIER, M., *Bidplaatsen en parochies in het bisdom Terwaan vóór 1300: een institutionele studie*, onuitgegeven doctoraatsverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven, Departement Geschiedenis, 1996, 141.

²¹⁸ DUVOSQUEL, J.M., ‘Les chartes de donations d’autels émanant des évêques de Cambrai’, H. HASQUIN red., *Hommages à la Wallonie*, Brussel 1981, 147-163, hier: 162.

²¹⁹ TOCK, B-M., ‘Jean de Warneton, évêque de Théroutanne (1099-1130), un grégorien?’, RIDER, J. en TOCK, B-M. red., *Le diocèse de Théroutanne au Moyen Âge*, Atrecht, 2010, 107-118, hier: 107, 109, 116.

²²⁰ CARNIER, *Bidplaatsen en parochies in het bisdom Terwaan vóór 1300*, 153, 189.

²²¹ CUSHING, *Reform and the Papacy in the Eleventh Century*, 91.

²²² FÜHRER, *König Ludwig VI von Frankreich und die Kanonikerreform*, 300.

²²³ BOWMAN, J.A., ‘The Bishop Builds a Bridge: Sanctity and Power in the Medieval Pyrenees’, *The Catholic Historical Review*, 88 (2002), 1-16; CUSHING, *Reform and the Papacy in the Eleventh Century*, 93.

reputatie en zijn vroomheid voornamelijk dankzij zijn engagement voor het ‘bouwen’: “a saintly bishop was one who built bridges – both physical bridges, which made travel, pilgrimage and commerce safer, and spiritual bridges, which safeguarded the souls of his flock.”²²⁴ De verantwoordelijken – naast de bisschop waren vaak ook abten en edelmannen en -vrouwen betrokken – bij dergelijke ondernemingen waren evenveel in beslag genomen door de materiële reconstructie als de spirituele hervorming.²²⁵ Bij spirituele hervorming ging het in de meeste gevallen om de vervanging van seculiere clerici door reguliere kanunniken.²²⁶ De stimulans daarvoor was de heftige kritiek door Hildebrand (later paus Gregorius VII) van de Regel van Aken, die het bezit van privé-eigendom toestond, op de Lateraanse synode van 1059. Het pausdom maakte meteen de link met de strijd tegen lekeninmenging. Het was namelijk Lodewijk de Vrome die voor het ontstaan van de regel, die een eerder wereldse levenswijze inhield, had gezorgd.²²⁷ Door afstand te nemen van die regel moesten hervormde kapittels de voedingsbodem vormen voor de morele verbetering van de clerus.²²⁸

Hoewel onder de pausen Leo IX, Gregorius VII en opvolgers de focus al snel op simonie en het celibaat kwam te liggen, en het probleem van lekeninvestituur vooral eind elfde eeuw op het voorplan kwam, was – zoals Cushings tweede nuance stelde – de hervormingsperiode geen rechtlijnig verhaal waarbij de ene kwestie ingeruild werd voor de andere.²²⁹ Toch stelden eerdere studies de Kerkhervorming vaak op die lineaire manier voor.²³⁰ Die hervorming was dan één afgebakende periode te beginnen van 1040 lopend tot 1160. Die periode – van intense en snelle verandering in bijna elk aspect van het menselijke denken en handelen – werd ingedeeld in vier subperiodes die elk ongeveer 30 jaar duurden en een aparte fase van denken en handelen vertegenwoordigden. Een eerste periode van 1040-1070 ging om de morele hervorming van de clerus, in het bijzonder om de problemen simonie en celibaat. Een tweede periode van 1070-1100 concentreerde zich op de vrijheid van de Kerk van lekencontrole. Een derde periode van 1100-1130 was een overgangperiode van het einde van de investituurscontroverse naar een groeiende klemtoon op het kloosterwezen. Die ontwikkelde zich in de vierde periode van 1130-1160 in een intense bezorgdheid met de aard van het religieuze leven en met de persoonlijke hervorming van alle christenen. Een dergelijke indeling

---

²²⁴ BOWMAN, ‘The Bishop Builds a Bridge: Sanctity and Power in the Medieval Pyrenees’, 10.

²²⁵ CUSHING, *Reform and the Papacy in the Eleventh Century*, 92.

²²⁶ FÜHRER, *König Ludwig VI von Frankreich und die Kanonikerreform*, 301.

²²⁷ DECLERCQ, G., ‘Het kapittel van Harelbeke in de 11de en 12de eeuw. Een bijdrage tot de studie van de “vita canonica” in Vlaanderen’, *Sacris Erudiri*, 1 (1986), 269-312, hier: 281.

²²⁸ SIMONS, ‘Jan van Waasten en de Gregoriaanse hervorming’, 195.

²²⁹ CUSHING, *Reform and the Papacy in the Eleventh Century*, 95.

²³⁰ Bijvoorbeeld: HERLIHY, D., ‘The generation in medieval history’, *Viator*, 5 (1974), 347-364.

is echter een grote simplificatie aangezien de vier fasen elkaar op verscheidene vlakken overlappen.²³¹ Cushing, maar ook eerdere historici waaronder bijvoorbeeld Giles Constable, pleitten ervoor om de hervorming niet te zien als een afgebakende periode met aparte focuspunten, maar als een langdurig proces waarin die focuspunten weliswaar verschoven, maar elkaar ook grotendeels overlappen.²³² Hervorming was “a series of processes, spanning several generations, in which the ambitions and methods inevitably changed.”²³³

Ook de vaak exclusieve focus op de rol van Gregorius VII in de Kerkhervorming – Cushings eerste nuance – moet bijgesteld worden. De studie die aan de basis van die visie lag, was *La réforme grégorienne* van Auguste Fliche (1940). Dat was het voorbeeld *par excellence* van een focus op de paus-gedreven hervorming, in het bijzonder Gregorius VII, en het verzet van bisschoppen daartegen. Fliche stelde bisschoppen en priesters voor als “weerbarstige verzetters” tegen de noodzakelijke veranderingen in Kerk en maatschappij.²³⁴ Onder druk van Rome – althans volgens Fliche – maakten tegenstander-bisschoppen (“simonisten, overspeligen en conservatieve obstructievoerders”) dan geleidelijk aan plaats voor kanonikaal-verkozen, hervormingsgezinde bisschoppen en kreeg de hervorming steeds meer steun van de zogenaamde “Gregorianen”.²³⁵ Hoewel Gregorius’ pontificaat een belangrijk piekmoment in dat lange proces vormde, was de elfde-eeuwse Kerkhervorming zo veel meer dan alleen Gregorius VII. Het had namelijk enerzijds zijn antecedenten in individuen en gebeurtenissen vóór Gregorius’ aantreden en steunde anderzijds ook op het werk van leken en vooral bisschoppen. Zo gaan de wortels van de hervorming terug tot de periode van de vroege vredesconcilies (onder andere Chalcedon in 431). Hoewel de maatregelen die daar werden opgesteld niet enkel normatief waren, werd de trend van het actief vervolgen van individuen die de hervormingsmaatregelen negeerden pas versterkt na het concilie van Reims (1049) onder paus Leo IX.²³⁶ Ook hij had dus een impact op het gebeuren en was dus niet zomaar een ‘voorloper van’.

Nu de drie opvattingen omtrent de Kerkhervorming zijn bijgesteld en ook de krijtlijnen en idealen van de elfde-eeuwse Kerkhervorming zijn geschetst, wordt dieper ingegaan op de rol

---

²³¹ CONSTABLE, G., *The Reformation of the Twelfth Century*, Cambridge, 1996, 4-5.

²³² CONSTABLE, G., *The Reformation of the Twelfth Century*, 4-5; CUSHING, *Reform and the Papacy in the Eleventh Century*, 30.

²³³ CUSHING, *Reform and the Papacy in the Eleventh Century*, 30.

²³⁴ FLICHE, A., *La réforme grégorienne et la reconquête chrétienne (1057-1123)* (Histoire de l’Église depuis les origines jusqu’à nos jours, 8), Parijs, 1940, 65, 73, 84-89, 100-101, 133-134.

²³⁵ FLICHE, *La réforme grégorienne et la reconquête chrétienne (1057-1123)*, 407-409.

²³⁶ CUSHING, *Reform and the Papacy in the Eleventh Century*, 34, 95.

die Lambert speelde bij de implementatie van de hervormingsidealen. Aan de hand van zijn beleid (3.2) en zijn sociale relaties (3.3) wordt bepaald of hij al dan niet actief of toch eerder passief deelnam aan de implementatie van de hervormingsidealen op lokaal niveau en wat daar de mogelijke verklaringen voor kunnen zijn. Het is echter noodzakelijk om vooraf te definiëren of te verwoorden wat ik bedoel met ‘hervormer’ of bij uitbreiding ‘hervormingsgezind’. In de historiografie werd de ‘hervormer’ echter zelden geïmplementeerd. Bijgevolg is er niet echt een definitie om op te terug te vallen. Onder ‘hervormer’ reken ik hier personen die zich inzetten om een of meerdere hervormingsidealen te implementeren: optreden tegen simonie en het huwelijk van de clerus, zich inzetten om kerkgoederen terug onder controle van de Kerk te krijgen, religieuze instellingen stichten of (her)bouwen, zich inzetten voor de regularisering van seculiere instellingen.

3.2 Het hervormingsbeleid van Lambert

3.2.1 Het optreden tegen simonie en het klerikale huwelijk

Onder Lamberts bewind zijn geen bronnen (*canones*, brieven...) bewaard waaruit duidelijk wordt dat hij actie ondernam tegen simonisten of tegen clerici die het celibaat verbraken. Dat impliceert echter niet dat er geen simonisten of celibaatvertreders waren. In een periode waarin het optreden tegen simonie en het huwelijk van de clerus één van de speerpunten van het kerkelijk hervormingsbeleid was, lijkt dat namelijk eerder uitzonderlijk. Betere verklaringen zijn dat het bewijsmateriaal verloren gegaan is of dat Lambert er zich niet actief mee bezighield. Ook had de focus van het hervormingsbeleid zich – ondanks de aanslepende praktijken van simonie en het huwelijk van de clerus – verlegd naar het probleem van de lekeninmenging.²³⁷

Uit latere periodes zijn er wel twee bronnen die Lambert zelf (impliciet) beschuldigen zijn bisschopsambt te hebben verkregen via simonie. De kroniekschrijver Herman van Doornik in zijn *Liber de restauratione monasterii Sancti Martini Tornacensis* (1146) als de anonieme auteur van de *Historiae Tornacenses* (1160-1184) gaven althans duidelijke aanzetten in die richting.²³⁸ Hoewel ze het woord ‘simonie’ niet gebruikten, hadden ze het wel over Lamberts rijkdom en zijn corruptheid in het omkopen van de aartsbisschop en de Franse koning.

Herman van Doornik:

(1) *Noviomenses autem scientes, clericos Tornacenses Roman abiisse, callide agentes, Lambertum Tornacensem archidiaconum sibi in episcopum elegerunt, scientes, eum pecunia abundare, et per eam confidentes propositum Tornacensium cassari posse.*²³⁹

(2) *Sed Lambertus eos preveniens, ut dicitur, iam animum archiepiscopi pecunia corruerat, adeo ut eius consilio etiam rex Ludovicus muneratus duos episcopos, Aurelianensem scilicet et Parisiensem, pro cassanda Tornacensium electione Romam transmitteret.*²⁴⁰

---

²³⁷ Zie daarvoor bij de schetsing van de hervormingsidealen in 3.1.

²³⁸ ROLLAND, *Les Monumenta historiae Tornacensis*, 23; ROLLAND, ‘Les origines légendaires de Tournai, 555-556.

²³⁹ HERMANNUS TORNACENSIS, *La restauration de l’abbaye de Saint-Martin*, 162; HERMANNUS TORNACENSIS, *Liber de restauratione...Continuatio*, 321.

²⁴⁰ HERMANNUS TORNACENSIS, *La restauration de l’abbaye de Saint-Martin*, 163; HERMANNUS TORNACENSIS, *Liber de restauratione...Continuatio*, 321.

Anoniem auteur:

(3) *Protinus Noviomenses congregati, dicentesque, quod per pecuniam magis inceptum nostrum cassare possent, Lambertum archidiaconum Tornacensum, pecunie famosissimum, sibi in episcopum eligunt et Noviomini accersitum in cathedra pontificali ponunt. Ille statim, utpote vir secularis, regem Ludovicum et Radulfum Remorum archiepiscopum promissa pecunia sibi coniungit et electionem suam fraudulenter facit confirmari.*²⁴¹

Het eerste fragment stelt dus dat het kapittel van Noyon Lambert als kandidaat voor de bisschopszetel voordroeg omwille van zijn geld (*elegerunt, scientes, eum pecunia abundare*). Uit fragment twee en drie blijkt dat Lambert dat geld gebruikt had om de aartsbisschop en de Franse koning om te kopen (*archiepiscopi pecunia corruperat* en *Ludovicum et Radulfum promissa pecunia*) en op die manier zijn verkiezing, weliswaar frauduleus, te laten bevestigen (*electionem suam fraudulenter facit confirmari*).

Het element van omkoperij werd door onderzoekers overgenomen zonder dat ze zich afvroegen of die bewering wel terecht was. Jacques Pycke schreef “dans ce contexte, on ne doit pas s'étonner de lire, sous la plume du chroniqueur Hériman de Tournai, les accusations de corruption, suivant lesquelles Lambert aurait acheté et [l'archevêque] et le roi.”²⁴² De paus zag namelijk uiteindelijk af van een scheiding van de bisdommen Noyon-Doornik op vraag van Ivo van Chartres die gestuurd was door koning Lodewijk VI. De bronnen impliceren dus dat Lambert daar met zijn geld voor iets tussen zat. Dankzij dat geld kon de poging van Doornik om tot een scheiding te komen afgebroken worden (*per eam [pecuniam] confidentes propositum Tornacensium cassari posse*). Jeroen Westerman trok de beschuldigingen verder door tot simonie zelf: “de auteur van de *Historiae Tornacenses* meldt dat het kapittel van Noyon voor Lambert had gekozen omdat hij met zijn vele geld zijn tegenstanders wel tot rust zou brengen. Zo trof Lambert [...] de zware beschuldiging van simonie en daarmee van ketterij.”²⁴³ Een echte, openlijke beschuldiging van simonie staat nochtans niet in de bronnen. Het gebruik van de woorden *pecunia corruperat*, *promissa pecunia* en *fraudulenter* impliceren echter wel dat Lambert zijn ambt zou hebben gekocht en zich dus schuldig had gemaakt aan simonie.

---

²⁴¹ *Historiae Tornacenses*, 341.

²⁴² Pycke schreef ‘et le pape et le roi’, maar in de bronnen kwam enkel de omkoping van de aartsbisschop en de koning voor. Vermoedelijk heeft hij zich hier vergist: PYCKE, ‘Lambert de Zonnebeke’, 36-37.

²⁴³ WESTERMAN, *De Onze-Lieve-Vrouwekathedraal van Doornik*, 410.

De beschuldiging van simonie verscheen zoals gezegd pas na de dood van Lambert in de bronnen. Het is echter de vraag in welke mate die beschuldiging terecht was én of ze ook al geuit was bij Lamberts eigenlijke bisschopsverkiezing. Zoals aangetoond in het algemeen overzicht (3.1), was het uiterst moeilijk om er zeker van te zijn of de verdachte zich schuldig had gemaakt aan simonie. Ook is het opmerkelijk dat het enkel in die twee genoemde Doornikse bronnen voorkwam. De beschuldiging van simonie heeft dus vermoedelijk iets te maken met de onafhankelijkheidsstrijd van het bisdom Doornik. Lambert had de eerste jaren van zijn episcopaat nodig om orde op zaken te stellen en zijn autoriteit te vestigen, vooral over het bisdom Doornik dat zijn bisschopsverkiezing contesteerde.²⁴⁴ De Doornikse clerici deden dat misschien niet zozeer omdat Lambert zich echt schuldig had gemaakt aan simonie, maar omdat ze een eigen bisschop van een onafhankelijk Doornik wilden. Iemands autoriteit ondermijnen door hem als verdachte van simonie af te schilderen, was dan een uiterst efficiënt middel om een prelaat uit zijn functie te ontzetten. De eventuele aantijging leek echter weinig concrete gevolgen te hebben gehad. Het feit dat Lambert zijn positie behield, is misschien ook een teken dat hij niet schuldig was of dat de beschuldiging in de periode van zijn verkiezing niet openlijk geuit werd. Zoals aangetoond, nam het pausdom dergelijke aanklachten in die periode erg serieus.

---

²⁴⁴ Cf. 2.2.

3.2.2 De strijd tegen lekeninmenging

In de strijd tegen lekeninmenging, meer bepaald tegen lekencontrole over kerkgoederen speelden bisschoppen een cruciale rol. Zij waren de schakel tussen de lekenwereld en de kerkelijke gemeenschap en waren verantwoordelijk voor het terug in kerkelijke handen krijgen van goederen, instituties, bidplaatsen (in het bijzonder *altaria*) en dergelijke die toebehoorden aan de Kerk. Die strijd nam in Lamberts oorkondenbeleid een vooraanstaande plaats in. Al van in het begin van zijn episcopaat leek hij daar een prominente rol in te hebben gespeeld. Een bisschoppelijke oorkonde van Lambert uit 1115 voor de abdij van *Saints-Crépin-et-Crépinien* in Soissons toonde dat aan. De oorkonde verhaalde namelijk dat de abdij dankzij Lambert een landgoed dat onder kerkelijk recht viel (*terram juri ecclesie*) en in het diocees Noyon lag (nabij Cressy-Omencourt), teruggekregen had van Raoul, heer van Nesle, die het zich meerdere malen onrechtmatig had toegeëigend.²⁴⁵

Lambert zette zich echter vooral in voor de restitutie van *altaria*, zowel uit lekenhanden als uit die van *persona*. Dat bleek zowel uit een pauselijke bul als uit zijn eigen oorkondencorpus. In een bul voor de kerk van *Saint-Quentin* bevestigde Paschalis II het door Lambert verleende privilege dat een altaar, vrijgekomen van een *persona*, vredevol overging naar het bezit van *Saint-Quentin*.²⁴⁶ De bisschop zou dus geen nieuwe *persona* meer aanstellen, maar de altaren werden integraal eigendom van de abdij. Ook uit Lamberts oorkondencorpus bleek een focus op het terug in kerkelijke handen krijgen van bidplaatsen. De helft van zijn oorkonden (19/36) betreffen namelijk schenkingen of emancipaties van altaren en kerken aan kerkelijke instellingen (cf. tabel 6).²⁴⁷

Die restitutie was een fundamenteel aspect van de Kerkhervorming op het lokale niveau. Vooral eind elfde en begin twaalfde eeuw was er een toenemende teruggave van *altaria* door leken en *personae*, maar ook schenkingen door de bisschop van *altaria* die geen *persona* meer hadden. De hoge vlucht die de restitutie nam, hield verband met het geleidelijk aan verdwijnen van het systeem van de *persona*. Een korte schets daarvan is dus noodzakelijk. Het systeem van

---

²⁴⁵ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 178. Deze oorkonde is om twee redenen niet in tabel 6 opgenomen. Een eerste is dat tabel 6 enkel altaren en kerken betreft. Een tweede is dat de teruggave van dat landgoed niet de centrale rechtshandeling van de oorkonde was. De oorkonde was een bekendmaking betreffende een procesovereenkomst. Uit de *narratio* bleek dan onder andere Lamberts tussenkomst bij die teruggave.

²⁴⁶ *Paschalis II... epistolae et privilegia*, 443.

²⁴⁷ Voor wat de emancipaties betreft, gaat het om het emanciperen van altaren of kerken reeds in het bezit van abdijen en kerkelijke instellingen. De bisschop gaf hen de “canonieke vrijheid”, met andere woorden de abdij was voortaan de eeuwige *persona*. Dat om te voorkomen dat de kerkelijke goederen opnieuw verdeeld zouden raken of in lekenhanden vallen: HUYGHEBAERT, ‘Les abbés de Saint-Bertin et la restauration du diocèse de Tournai’, 418.

de *persona* kwam een eerste keer in de bronnen voor in de periode 1020-1030.²⁴⁸ Volgens Bernard Delmaire en Marc Carnier was het toen nog in volle expansie, al bleef het geografisch beperkt tot Neder-Lotharingen en Noord-Frankrijk.²⁴⁹ Het systeem is ontstaan om kapittels en abdijen bescherming te bieden tegen onveiligheid en rechteloosheid. *Personae* waren dus vaak kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders (kanunnik, deken, proost, scholaster, koorleider, aartsdiaken, deken van de christenheid, pastoor, diaken, kapelaan, zelfs bisschop en aartsbisschop) “die lokaal sterk genoeg stonden om hun gezag af te dwingen en ook kapitaalkrachtig genoeg waren om de lokale bidplaats (*altare*, kerk...) draaiend te houden.”²⁵⁰ Veel kanunniken waren *personae* en dat verklaarde het aristocratisch profiel van de *personae*: veel kanunniken hadden namelijk een adellijke afkomst.²⁵¹ In Delmaires en Carniers observaties bleek dat oorkonden leken nooit als *persona* vermelden. Dat was eveneens het geval voor Lamberts bisschoppelijke oorkonden. Leken konden echter wel de bezitter van een *altare* zijn.²⁵²

Vanuit verschillende hoek kwam er echter geleidelijk aan kritiek op het systeem. Het probleem voor kapittels en abdijen was dat het moment dat ze minder bescherming nodig hadden (door afname onveiligheid en rechteloosheid) niet samenviel met het verdwijnen van de *personae*. Die bleven in functie en inden nog steeds de meerderheid van de inkomsten uit hun *altaria*. Ook de bisschop had zo zijn eigen redenen. Voor hem bood het geen voordelen meer sinds het concilie van Clermont (1095) een verbod had gelegd op het verheffingsgeld, de *redemptio altaris*. Het systeem vond echter geen plotseling einde, maar ontnam zichzelf aan slagkracht. De *personae* zelf droegen hun *altaria* over aan kerkelijke instellingen. Dat deden ze in de meeste gevallen aan abdijen en kapittels waarvan ze zelf deel uitmaakten of die ze wilden begunstigen. De verdwijning van dat systeem van *persona* zou, volgens Carnier, ook de overdrachten van *altaria* uit lekenhanden aan kerkelijke instellingen bevorderen. Het ontnam leken namelijk de vluchtweg hun bidplaatsen eerst nog aan een *persona* over te dragen. Dat was heel vaak een familielid of vertrouweling die tot de geestelijke stand behoorde.²⁵³

---

²⁴⁸ CARNIER, *Bidplaatsen en parochies in het bisdom Terwaan vóór 1300*, 125, 126, 171.

²⁴⁹ DELMAIRE, B., *Le diocèse d'Arras de 1093 au milieu du XIVe siècle. Recherche sur la vie religieuse dans le Nord de la France au Moyen Âge*, 2 dln., Atrecht, 1994, 112; CARNIER, *Bidplaatsen en parochies in het bisdom Terwaan vóór 1300*, 123.

²⁵⁰ CARNIER, *Bidplaatsen en parochies in het bisdom Terwaan vóór 1300*, 155, 166.

²⁵¹ CARNIER, *Bidplaatsen en parochies in het bisdom Terwaan vóór 1300*, 149.

²⁵² DELMAIRE, *Le diocèse d'Arras de 1093*, 109; CARNIER, *Bidplaatsen en parochies in het bisdom Terwaan vóór 1300*, 154.

²⁵³ CARNIER, *Bidplaatsen en parochies in het bisdom Terwaan vóór 1300*, 156, 166, 171; DELMAIRE, *Le diocèse d'Arras de 1093*, 112-116.

Toch speelde ook de bisschop een rol in die neergang. Als “leenheer” stelde hij nieuwe *personae* aan.²⁵⁴ Als er zich echter problemen voordeden bij die opvolging, dan koos de bisschop ervoor om de bidplaats zonder *persona* te schenken aan een abdij of kapittel. Die instellingen beheerden de bidplaatsen dan zelf zonder tussenkomst van een *persona*. Daarnaast had de bisschop ook de mogelijkheid bidplaatsen, reeds in het bezit van abdijen en kerkelijke instelling, te emanciperen. Hij gaf hen dus de “canonieke vrijheid”, met andere woorden de abdij was voortaan de eeuwige *persona*.²⁵⁵ Dat om te voorkomen dat de kerkelijke goederen opnieuw verdeeld zouden raken door tussenkomst van een *persona* vreemd aan de kerkelijke instelling of in lekenhanden zouden vallen.²⁵⁶ Doordat *personae*, zoals gezegd, zelf afstand deden van hun *altaria* of doordat de bisschop geen nieuwe *persona* meer aanstelde, nam het aantal *personae* aan wie leken hun bidplaats konden overdragen af. Ook zij droegen hun bidplaats, via tussenkomst van de bisschop, dan over aan kerkelijke instellingen.²⁵⁷

Het is echter moeilijk te achterhalen of leken effectief de schenker of bezitter van de bidplaats waren als de oorkonden er geen melding van maakten. Zoals ook uit tabel 6 blijkt, vermeldden overdrachtsoorkonden in de meeste gevallen niet wie de oude bezitter of schenker was en gaven enkel aan wie de nieuwe bezitter was. Van de oude bezitters was er slechts in één geval een leek, de anderen waren geestelijken of kerkelijke instellingen.²⁵⁸ De kans is dus zeker niet onbestaande dat in de gevallen waar de oude bezitter onbesproken bleef, het om een leek ging. Tegen de achtergrond van de strijd tegen lekeninmenging is het niet onbegrijpelijk dat oorkonden vooral “de onwettigheid van lekenbezit van bidplaatsen benadrukken en niet de afhankelijkheid van een leek ten opzichte van de bisschop.”²⁵⁹

Het is eveneens moeilijk te bepalen of de bisschop effectief een rol als schenker had. Zoals vermeld was er eind elfde en begin twaalfde eeuw een toenemende teruggave van *altaria* door

---

²⁵⁴ De bisschop was degene die *personae* aanstelde. Bernard Delmaire sprak daarom over *personae* als vertrouwenspersonen van de bisschop. Marc Carnier ging nog een stap verder en zag de bisschop als “leenheer”. Dat beeld van leenheerschappij is een hypothese van Carnier en dus enkel bij hem terug te vinden. Bijgevolg wordt het in de tekst tussen aanhalingstekens geplaatst: DELMAIRE, *Le diocèse d'Arras de 1093*; CARNIER, *Bidplaatsen en parochies in het bisdom Terwaan vóór 1300*, 153.

²⁵⁵ HUYGHEBAERT, ‘Les abbés de Saint-Bertin et la restauration du diocèse de Tournai’, 418.

²⁵⁶ HUYGHEBAERT, ‘Les abbés de Saint-Bertin et la restauration du diocèse de Tournai’, 418.

²⁵⁷ CARNIER, *Bidplaatsen en parochies in het bisdom Terwaan vóór 1300*, 171, 173, 191, 406.

²⁵⁸ Cf. tabel 6: n° 199.

²⁵⁹ CARNIER, *Bidplaatsen en parochies in het bisdom Terwaan vóór 1300*, 151; Buiten die ene vermelding van een leek als bezitter “onder de leenheerschappij” van de bisschop, is er in Lamberts zesendertig oorkonden slechts één vermelding van afhankelijkheid van een leek ten opzichte van de bisschop en het betreft niet zozeer een kerkelijk goed. In 1119 vroeg Walterus, voogd (*advocatus*) van Doornik aan Lambert om de schenking die hij wou doen te realiseren. Het ging om de schenking van een molen die hij en zijn voorgangers in leen hielden van de bisschoppen van Noyon-Doornik. Nu wou Walterus die graag schenken aan de Sint-Maartensabdij in Doornik: *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 192.

leken en *personae*, maar waren er ook schenkingen door de bisschop van *altaria* die geen *persona* meer hadden. In het eerste geval was de bisschop de schenker *pro forma*, een noodzakelijke intermediair die de schenking door leken en *personae* bevestigde en overdroeg op de begunstigde. In het tweede geval was de bisschop zelf de schenker. Dat onderscheid is echter niet altijd duidelijk te maken. Waar de meeste oorkonden in de periode vóór 1100, zowel in het geval van Terwaan, Kamerijk, Atrecht en Doornik, een duidelijke vermelding maken van de reële schenker – en de bisschop dus naar voren komt als bevestigende instantie –, is dat veel minder het geval voor de oorkonden na 1100.

Vanaf circa 1100 is het dus niet eenvoudig en vaak ook onmogelijk om het onderscheid te maken tussen de bisschop als effectieve schenker of als bevestigende instantie.²⁶⁰ De formulering van de oorkonde in het geval van een echte schenking en in het geval van een overdracht was namelijk identiek. De oorkonden deden het dus lijken of het steeds de bisschop was die schonk (cf. tabel 6). Achterhalen of er voorafgaand aan de oorkonde nog een (oorspronkelijke) schenker was geweest, is dus moeilijk.²⁶¹ Zoals blijkt uit tabel 6 is dat slechts in één geval geweten.²⁶² In een oorkonde uit 1120 schonk Lambert het altaar van Noyelles aan de abdij van *Saint-Éloi* in Noyon. Uit de *narratio* bleek echter dat een leek in het bezit van het altaar was geweest. Die verder onbekende leek had het altaar reeds geschonken aan Eustache, abt van de abdij van *Saint-Éloi*. Lambert droeg als schenker *pro forma* het altaar nu ‘officieel’ over aan de abt.²⁶³

Hoewel de bisschop in de beweging van de restitutie van *altaria* vaak niet meer was dan “een noodzakelijke stap in de overdrachtsprocedure”, had hij in zijn diplomatisch beleid toch de keuze met welke zaken hij zich bezighield.²⁶⁴ Tock omschreef dat voor Lambert van Atrecht als volgt:

“Il faut plutôt insister sur le fait que la donation (ou restitution) d’autels est un élément fondamental de la réforme de l’Église dans le Nord de la France et particulièrement de la politique épiscopale en la matière. C’est bien plutôt l’évêque Lambert [Arras] qui a voulu consacrer sa diplomatie essentiellement aux questions de donations d’autels, et qui a sans doute refusé de donner des chartes notifiant des donations de terres ou de

---

²⁶⁰ DELMAIRE, *Le diocèse d’Arras de 1093*, 113; DUVOSQUEL, ‘Les chartes de donations d’autels émanant des évêques de Cambrai’, 148; CARNIER, *Bidplaatsen en parochies in het bisdom Terwaan vóór 1300*, 126, 175, 189, 190, 191.

²⁶¹ DUVOSQUEL, ‘Les chartes de donations d’autels émanant des évêques de Cambrai’, 148, 158.

²⁶² Cf. tabel 6: n° 199.

²⁶³ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 199.

²⁶⁴ CARNIER, *Bidplaatsen en parochies in het bisdom Terwaan vóór 1300*, 406.

droits, qu'on lui demandait mais qu'il considérait comme ne nécessitant pas l'intervention épiscopale."²⁶⁵

Die restitutie van bidplaatsen uit de handen van leken en *persona* vormde zoals gezegd ook een belangrijk deel van Lamberts (van Noyon-Doornik) oorkondenbeleid. De helft van zijn oorkonden (19/36) betroffen namelijk schenkingen of emancipaties van altaren en kerken (cf. tabel 6). Dat is een grotere concentratie dan voor Jan van Terwaan (12/50), vaak gezien als een echte hervormer, en zelfs evenveel als Lambert van Atrecht (12/23), gezien als één van de grootste hervormingsgeesten rond de eeuwwisseling (eind elfde-begin twaalfde eeuw).²⁶⁶ Net zoals de bisschop van Atrecht, focuste Lambert zich minder op het schenken van land of titels, het bevestigen of bekendmaken van zaken en meer op het terug in kerkelijke handen krijgen van bidplaatsen, een fundamenteel aspect van de Kerkhervorming op het lokale niveau.²⁶⁷

Hoewel uit Lamberts aanwezigheid op tien van de dertien concilies gehouden in de periode van 1114 tot 1122 toch wel een zekere volgzaamheid ten opzichte van de kerkelijke overheden bleek (cf. tabel 5), leek zijn diplomatisch beleid onder hun druk niet meteen een verandering te hebben ondergaan.²⁶⁸ Hij bleef zich doorheen zijn volledige episcopaatsperiode inzetten om kerkgoederen uit handen van leken en *persona* terug te verkrijgen.²⁶⁹ Wel is er bewijs van één oorkonde die geïnterpreteerd kan worden als een expliciete uitvoering van de conciliebesluiten. Hoewel het natuurlijk ook toeval kan zijn, is het opmerkelijk dat een oorkonde in 1120 – en dus na het concilie in Reims in 1119 waar specifiek zaken als simonie en ‘lekeninmenging’ op tafel lagen – de enige expliciete vermelding bevatte van een leek als oude bezitter van een altaar. Via Eustache, abt van *Saint-Éloi* verkreeg Lambert het altaar van een niet nader geïdentificeerde leek terug en schonk hij het aan de abdij *Saint-Éloi* in Noyon.²⁷⁰

---

²⁶⁵ TOCK, ‘Jean de Warneton, évêque de Thérouanne, un grégorien?’, 116.

²⁶⁶ Voor Lambert van Atrecht zie: *Les chartes des évêques d'Arras (1093-1203)*, XXXIV; voor Jan van Terwaan zie: TOCK, ‘Jean de Warneton, évêque de Thérouanne, un grégorien?’, 113, 116.

²⁶⁷ Zie hoofdstuk één voor Lamberts 17 andere oorkonden en tabel 1 voor elke afzonderlijke oorkonde.

²⁶⁸ Tabel 5 is gebaseerd op het schema in Demouy's *Genèse d'une cathédrale*, 647, 651-653, maar bevat aanpassingen en uitbreidingen op basis van eigen onderzoek, door onder andere Lamberts oorkonden erin te betrekken. Voor één concilie ((A) 6 oktober 1118) is niet geweten wie er aanwezig was, maar aangezien het om een provinciaal concilie onder voorzitterschap van de aartsbisschop van Reims ging, waren vermoedelijk de meeste van zijn suffraganen en dus ook Lambert aanwezig. Voor de overige twee concilies ((B) 12 juli 1115 en (A) 17 september 1122) is er helaas niets dat erop wijst of Lambert al dan niet aanwezig was. De tabel eindigt op 1122 omdat op het concilie van 1123 in Reims Simon van Vermandois al aanwezig zou zijn geweest (in plaats van Lambert). Het onderscheid dat Demouy maakte tussen provinciale concilies voorgezeten door de metropoliet (A) en concilies gehouden in de provincie onder voorzitterschap van de paus of legaat én concilies (of koninklijke bijeenkomsten) gehouden in Frankrijk waaraan aartsbisschoppen deelnamen (B), is in de tabel aangehouden.

²⁶⁹ Cf. tabel 6.

²⁷⁰ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 199.

3.2.3 De ijver voor materiële en spirituele hervorming

Een laatste hervormingselement is de materiële en spirituele hervorming. Zoals vermeld, liet de studie van Julian Führer omtrent de kanonikale hervorming ten tijde van Lodewijk VI Lambert onbesproken. Van zijn opvolger Simon van Vermandois toonde Führer daarentegen aan dat hij meermaals in de buurt van de koning verkeerde bij hervormingsondernemingen. Van Lamberts voorganger Balderik vermeldde Führer dat hij verantwoordelijk was voor de regularisatie van de abdij *Notre-Dame* in Ham.²⁷¹ Lambert leek echter op geen enkel moment het initiatief of de leiding van een hervorming van een abdij op zich te hebben genomen. Wel was hij aanwezig bij de eerste hervorming die plaatsvond sinds zijn wijding tot bisschop. Of dat echt uit interesse voor de hervormingsidealen was of eerder uit noodzaak blijft in het midden.

Op 31 januari 1117 nam Lambert deel aan de bijeenkomst van priesters en leken om toe te zien op de striktere naleving van de regel van Benedictus in de Sint-Pietersabdij in Gent.²⁷² Vermoedelijke aanwezigen waren abt Lambert van Sint-Bertijns met twaalf monniken van diens abdij, graaf Boudewijn VII en zijn moeder Clementia, bisschop Jan van Terwaan en bisschop Lambert van Noyon-Doornik. Hun aanwezigheid is gekend doordat kroniekschrijver en monnik Simon van Gent er melding van maakte in zijn *Gesta abbatum Sithiensium*.²⁷³ Een grafelijke oorkonde voor de abdij van Voormezele die op de bijeenkomst werd opgesteld, bevestigde dat.²⁷⁴ De bijeenkomst is er gekomen nadat Arnold, abt van de Gentse Sint-Pietersabdij de hulp van Lambert, abt van Sint-Bertijns had ingeschakeld. Lambert had zijn abdij namelijk met succes omgevormd tot het centrum van de cluniacenser hervorming in Vlaanderen en had daarbij de steun gekregen van de Vlaamse graaf, zijn moeder Clementia, paus Urbanus II en de bisschop van Terwaan. Ook Arnold verkreeg nu hun steun.²⁷⁵ Zij beslisten dat om de “tuchtproblemen” in de Gentse abdij op te lossen het nodig was om de abdij te onderwerpen aan de *consuetudines cluniacenses*, de gewoonten van Cluny.²⁷⁶

---

²⁷¹ FÜHRER, *König Ludwig VI von Frankreich und die Kanonikerreform*, 280, 281.

²⁷² PYCKE, ‘Lambert de Zonnebeke’, 38.

²⁷³ *Gesta abbatum Sithiensium*, in HOLDER-EGGER ed., *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*, XIII, Hannover, 1881, 635-663, hier: 655-656.

²⁷⁴ *Actes des comtes de Flandre 1071-1128*, n° 83.

²⁷⁵ *Ganda en Blandinium: de Gentse abdijen van Sint-Pieters en Sint-Baafs*, G. DECLERCQ red., Gent, 1997, 39-40; BERINGS, G. en VAN SIMAEY, C., ‘Abbaye de Saint-Pierre au Mont-Blandin à Gand’, U. BERLIÈRE e.a. red., *Monasticon belge. Province de Flandre Orientale: 7*, dl. 1, Luik, 1988, 108; BRUTSAERT, B., *Boudewijn VII Hapkin, een witte ridder uit de 12de eeuw, graaf van Vlaanderen 1111-1119*, onuitgegeven masterproef, Katholieke Universiteit Leuven, Departement Geschiedenis, 2003-2004, 88.

²⁷⁶ SABBE, E., ‘La réforme clunisienne en Flandre au début du XIIe siècle’, *Revue belge de philologie et d’histoire*, 9 (1930), 121-138, hier: 134.

Op de bovengenoemde bijeenkomst bekrachtigden de aanwezigen het besluit tot hervorming. De kans bestaat dat Lambert van Noyon-Doornik louter aanwezig was omdat de abdij die ter hervorming stond in zijn diocees (Doornik) lag en de hervormers dus diens goedkeuring nodig hadden. Of Lambert ook actief voorstander was van de invoering van de gewoonten van Cluny, is een andere vraag. Een reden waarom bisschoppen vaak betrokken waren bij en akkoord gingen met de invoering van de cluniacenser gewoonten, was dat ze sterkere banden konden creëren met de monastieke leiders en zich op die manier konden verzekeren van hun steun bij de uitoefening van hun bisschoppelijk ambt.²⁷⁷ Of Lambert de hervorming nu steunde met een bepaald doel in zijn achterhoofd of niet is moeilijk te achterhalen. Wel geraakten, kort na de Sint-Pietersabdij in Gent, nog andere Vlaamse abdijen door de cluniacenser hervorming beïnvloed. Dat was bijvoorbeeld het geval voor de Gentse Sint-Baafsabdij, die eveneens in het bisdom Doornik lag.²⁷⁸ Omtrent de introductie van de gewoonten van Cluny in de Sint-Baafsabdij is echter niets bekend.²⁷⁹ Het is dus eveneens onduidelijk welke rol Lambert speelde. Aangezien de abdij in zijn bisdom lag, was hij er vermoedelijk wel bij betrokken. Dat kon, zoals aangehaald voor de Gentse Sint-Pietersabdij, echter ook uit noodzaak zijn en niet zozeer uit interesse voor de hervormingsidealen.

De situatie rond het seculiere kapittel van Zonnebeke wijst duidelijker in de richting van een eerder behoudsgezinde houding van Lambert ten opzichte van de kanonikale hervorming. Het kapittel van Zonnebeke was gesticht in 1072 door Fulpold *de Loppinis* en diens vrouw Ramburga, in het diocees Terwaan, maar nabij de grens met het bisdom Doornik. Van in het begin was het duidelijk dat het om een familiekapittel ging. Bij de dood van Fulpold ging het kapittel over op Theobald I, de eerste gekende burggraaf van Ieper. De eerste gekende proost (maar vermoedelijk niet de eerste proost) en dus hoofd van het kapittel was diens zoon Lambert, de latere bisschop van Noyon-Doornik.²⁸⁰ Zijn aantredingsdatum is onzeker. De bronnen duiden hem slechts eenmaal aan als proost en dat pas in een oorkonde uit 1110.²⁸¹ Lambert cumuleerde zijn aartsdiaconaat van Doornik dus met de proostdij van Zonnebeke. Hij behield zijn functie van proost ten minste tot 1114, het jaar van zijn bisschopswijding. Of Lambert zijn

---

²⁷⁷ VANDERPUTTEN, S., 'Monastic Reform, Abbatial Leadership and the Instrumentation of Cluniac Discipline in the Early Twelfth-Century Low Countries', *Revue Mabillon*, 23 (2012), 41-65, hier: 50.

²⁷⁸ In zijn *Gesta abbatum Sithiensium*, 655-656 gaf Simon van Gent echter, buiten Sint-Baafs in Gent, niet aan wat de andere abdijen waren.

²⁷⁹ SABBE, 'La réforme clunisienne en Flandre', 133.

²⁸⁰ HUYGHEBAERT, N., 'Abbaye de Notre-Dame à Zonnebeke', N. HUYGHEBAERT red., *Monasticon belge 3: Province de Flandre occidentale*, Luik, 1974, 855-883, hier: 859-860; MEIJNS, B., *Aken of Jeruzalem? Het Ontstaan en de Hervorming van de kanonikale Instellingen in Vlaanderen tot circa 1155*, 2 dln., Leuven, 2000, 532-534.

²⁸¹ *Chartes anciennes de l'abbaye de Zonnebeke*, n° 4.

bisschopsfunctie cumuleerde met de proostdij van het Zonnebeekse kapittel is niet te achterhalen. Een opvolger voor de proostdij in Zonnebeke is pas bekend in 1142.²⁸²

Hoewel het regulariseren van seculiere kapittels in het begin van de twaalfde eeuw erg ‘modieus’ was, werd het Zonnebeekse kapittel gedurende de periode van Lamberts episcopaat (1114-1123) niet hervormd.²⁸³ In tegenstelling tot verscheidene andere seculiere kapittels in het bisdom Terwaan die onder impuls van bisschop Jan van Terwaan (1099-1130) geregulariseerd werden, bleef het kapittel van Zonnebeke tijdens diens bewind seculier. Dat is enigszins opmerkelijk aangezien Jan van Terwaan zich opstelde als een actief hervormer en uitvoerder van de hervormingsidealen, in het bijzonder de regularisatie van kapittels. Dat beschouwde hij als “een van de beste middelen [...] om het gedachtengoed van de hervorming onder de clerus ingang te doen vinden”.²⁸⁴ Onder zijn bewind werd de hervorming namelijk binnengebracht in de kapittels van Eversam (1099), Doudeauville (1099), Lo (1100), Voormezele (1100), Sint-Maarten in Ieper (1102), Onze-Lieve-Vrouw in Boulogne (1113) en Choques (1120).²⁸⁵ Hij was tevens betrokken bij de hervorming – de introductie van de cluniacenser gewoonten – van de abdijen van Sint-Bertijns (1101), Sint-Winoksbergen (1106), Sint-Vaast (1109), Sint-Pieter en Sint-Baafs in Gent (1117).²⁸⁶

De regularisatie van het Zonnebeekse kapittel volgde uiteindelijk twintig jaar na Lamberts episcopaat en eveneens na het overlijden van Jan van Terwaan (1130). Het was een van de enige kapittels in zijn bisdom – zelfs in het graafschap Vlaanderen – waar het zo lang duurde voor het geregulariseerd werd. In 1142 nam het kapittel uiteindelijk de regel van Augustinus aan en sloot zich aan bij de congregatie van *Arrouaise*. Over de omstandigheden van de regularisatie alsook over de periode van 1114-1142 is niets bekend. Voor die periode is er namelijk een lacune qua bronnenmateriaal en zijn er eveneens geen oorkonden voor het kapittel bewaard.²⁸⁷ Het is bijgevolg niet mogelijk om met enige zekerheid een reden naar voren te schuiven, enerzijds voor het feit dat de regularisatie zo lang op zich liet wachten en anderzijds waarom

---

²⁸² Tussen 1114 en 1142 is er een lacune aan bronnenmateriaal betreffende het kapittel: HUYGHEBAERT, N., ‘Abbaye de Notre-Dame à Zonnebeke’, N. HUYGHEBAERT red., *Monasticon belge 3: Province de Flandre occidentale*, Luik, 1974, 855-883, hier: 859-860; MEIJNS, B., *Aken of Jeruzalem? Het Ontstaan en de Hervorming van de kanonikale Instellingen in Vlaanderen tot circa 1155*, 2 dln., Leuven, 2000, 532-534.

²⁸³ FÜHRER, *König Ludwig VI von Frankreich und die Kanonikerreform*, 301; MEIJNS, *Aken of Jeruzalem*, 730, 795.

²⁸⁴ DESEYNE, ‘Het seculiere Onze-Lieve-Vrouw-kapittel te Zonnebeke (voor 1072-1142)’, 21.

²⁸⁵ MEIJNS, *Aken of Jeruzalem*, 914-915; TOCK, ‘Jean de Warneton, évêque de Thérouanne, un grégorien?’, 111.

²⁸⁶ SIMONS, ‘Jan van Waasten en de Gregoriaanse hervorming’, 203, 204.

²⁸⁷ MEIJNS, *Aken of Jeruzalem*, 532-535 en 836-837; HUYGHEBAERT, ‘Abbaye de Notre-Dame à Zonnebeke’, 860; DESEYNE, ‘Het seculiere Onze-Lieve-Vrouw-kapittel te Zonnebeke (voor 1072-1142)’, 22.

het kapittel onder het bewind van Jan van Terwaan seculier bleef. Mogelijks vormde de grote invloed van de stichtersfamilie, waartoe Lambert behoorde, ook in de periode waarover we geen bronnen hebben, een obstakel. Het is alleszins opmerkelijk dat de regularisatie plaatsvond gedurende de periode dat Fromold II, het hoofd van de familie, van het politieke toneel verdwenen was. De reden daarvoor was dat Fromold en zijn familie in de opvolgingsstrijd na de moord op graaf Karel de Goede vermoedelijk steun hadden betuigd aan het kamp van Willem van Lo. Waarschijnlijk hadden ze de andere pretendent en uiteindelijke winnaar Diederik van de Elzas te veel tegen zich in het harnas gejaagd, want na de verbanning van Willem van Lo in 1130 volgde ook die van Fromold II zelf. In 1147 trad hij pas opnieuw in het openbaar op, maar tegen die tijd was de regularisatie al gebeurd.²⁸⁸

Hoewel het wegens het erg schaarse bronnenmateriaal voor de periode 1114-1142 niet te achterhalen valt of de familie van burggraven van Ieper een grote invloed op het kapittel behield, was die impact er alleszins tot 1114. Alle inkomsten van het kapittel waren namelijk te danken aan hun schenkingen en ook de leiding was er in handen van een familielid, namelijk Lambert.²⁸⁹ Dat de inkomsten afkomstig waren van de stichtersfamilie werd vooreerst duidelijk uit de schenkingsoorkonden van 1087 en 1093 door bisschop Radbod, uit de bevestiging van de schenkingen in 1110 door paus Paschalis II en in 1114 door bisschop Lambert zelf.²⁹⁰ Dat bleek verder ook uit de bevestigingsoorkonde in 1114 waarbij graaf Boudewijn VII alle bezittingen van het kapittel bevestigde.²⁹¹

Zoals Deseyne duidelijk maakte, was de inmenging van een lekenheer (of bij uitbreiding de familie) in seculiere kapittels niet ongewoon.²⁹² Dat was dus vermoedelijk ook het geval voor het kapittel in Zonnebeke, dat zoals gezegd duidelijk een familiekapittel van de burggraven van Ieper was.²⁹³ Hoewel er voor de periode na 1114 geen bronnen met betrekking tot het kapittel bewaard gebleven zijn en er dus niet met zekerheid gesteld kan worden dat Lamberts familie nog een sterke greep op hun kapittel had, lijkt het wel een valabel argument om de niet-regularisatie tijdens Lamberts episcopaat te verklaren. Vermoedelijk ging het dus om een desinteresse voor regularisering aan de kant van Lambert en zijn familie. Zij vonden het

---

²⁸⁸ DESEYNE, 'Het seculiere Onze-Lieve-Vrouw-kapittel te Zonnebeke (voor 1072-1142)', 19-20.

²⁸⁹ DESEYNE, 'Het seculiere Onze-Lieve-Vrouw-kapittel te Zonnebeke (voor 1072-1142)', 22.

²⁹⁰ *Chartes anciennes de l'abbaye de Zonnebeke*, n° 2, 3, 4 en 5.

²⁹¹ *Chartes anciennes de l'abbaye de Zonnebeke*, n° 6.

²⁹² DESEYNE, J. 'Het seculiere Onze-Lieve-Vrouw-kapittel te Zonnebeke (voor 1072-1142)', *Iepers Kwartier*, 18 (1982), 99-114, hier: 20.

²⁹³ Over de omstandigheden van die regularisatie is niets bekend: MEIJNS, *Aken of Jeruzalem*, 532-535 en 836-837; HUYGHEBAERT, 'Abbaye de Notre-Dame à Zonnebeke', 860; DESEYNE, 'Het seculiere Onze-Lieve-Vrouw-kapittel te Zonnebeke (voor 1072-1142)', 22.

blijkbaar niet nodig, of zagen geen reden er zelf baat bij te hebben, om hun familiekapittel te regulariseren. Die hypothese – de grote invloed van de stichtersfamilie – zou eveneens verklaren waarom Jan van Terwaan er niet in slaagde het kapittel te hervormen.

Zoals Führer aan de hand van het voorbeeld van het diocees Orléans al aantoonde, betekende een desinteresse voor regularisering niet noodzakelijk een desinteresse voor (of zelfs tegenstand tegen) de nieuwe religieuze levensvormen en reguliere gemeenschappen. Johannes, bisschop van Orléans (1096-1135) trad namelijk op als weldoener van zowel de cluniacenzers als de nieuw opkomende cisterciënzers.²⁹⁴ Ook Lambert was een weldoener van reguliere kanunniken. Dat bewees zijn oorkondencorpus en de oorkonden die hij van de Vlaamse graaf, de paus en de aartsbisschop van Reims ondertekende. Lambert begunstigde in totaal 36 instellingen, waarvan 28 verschillende (cf. tabel 2a). Van die 28 begunstigden waren er 17 reguliere en 8 seculiere instellingen (de 3 overige waren ten gunste van kerken).²⁹⁵ Sommige instellingen werden meer dan één keer begunstigd. De meeste daarvan waren reguliere instellingen, met uitzondering van het kathedraalkapittel *Sainte-Marie* in Noyon (3): de abdij van *Saints-Crépin-et-Crépinien* in Soissons (2), de Sint-Bertijnsabdij in Sint-Omaars (2+1*), de Sint-Bartholomeusabdij in Noyon (2), de abdij van *Saint-Thierry* dichtbij Reims (2) en de abdij van *Saint-Éloi* in Noyon (2).²⁹⁶

Afgezien van zijn eigen oorkonden, ondertekende Lambert ook die van de graaf van Vlaanderen, de paus en de aartsbisschop van Reims.²⁹⁷ Het totaal aantal begunstigden van die oorkonden was 12, waarvan 10 verschillende (cf. tabel 2b). Van die 10 begunstigden waren er 7 reguliere en 2 seculiere instellingen (1 betrof een kerk). De instellingen die hier meer dan één keer begunstigd werden, waren van reguliere aard: de Sint-Bertijnsabdij in Sint-Omaars (2) en de Sint-Amandsabdij in *Saint-Amand-les-Eaux* (2). Een beperkte interesse voor regularisering mag dus geen reden zijn om te stellen dat Lambert ook een desinteresse had voor de reguliere gemeenschappen.

---

²⁹⁴ FÜHRER, *König Ludwig VI von Frankreich und die Kanonikerreform*, 296, 297.

²⁹⁵ Voor de betekenis van ‘regulier’ en ‘seculier’ zie DESEYNE, ‘Het seculiere Onze-Lieve-Vrouw-kapittel te Zonnebeke (voor 1072-1142)’, 11. Kort gezegd: seculiere kapittels waren kapittels die er een meer wereldse levenswijze op na hielden (regel van Aken die onder andere privébezit toestond). Kerkelijke instellingen, zowel kapittels als abdijen, die een strengere levenswijze en een ‘echte’, strenge regel volgden werden regulier genoemd. Voor de bovengenoemde kerkelijke instellingen gaat het telkens om abdijen volgens de regel van Benedictus, met uitzondering van de regel van Augustinus voor de Sint-Bartholomeusabdij.

²⁹⁶ * omdat het om een valse, pseudo-originele oorkonde betreft.

²⁹⁷ *Actes des comtes de Flandre 1071-1128*, n° 64, 66, 83 en 92; *Regesta pontificum romanorum ab condita ad annum post christum natum*, 754; *Paschalis II... epistolae et privilegia*, 761; *Papsturkunden in den Niederlanden*, n° 12, 14; *Actes des archevêques de Reims d’Arnould à Renaud II: 997-1139*, n° 158, 166, 168, 176.

Naast de spirituele hervorming nam ook het belang van de materiele hervorming toe. Lambert nam echter niet het initiatief om nieuwe stichtingen (abdijen, kloosters...) te doen. Ook leken er geen bouwwerken onder leiding van de bisschop verricht. Zelfs bij het bouwproject van de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal in Doornik leek Lambert niet rechtstreeks betrokken.²⁹⁸ Voor de bouw van die kathedraal, die begon rond 1100 en pas volledig gerealiseerd was in 1146, legde Westerman de *agency* bij het kathedraalkapittel van Doornik.²⁹⁹ Hij stelde dat “de bouw van de kathedraal en de ontwikkelingen die daar plaatsvonden [...] volledig een aangelegenheid van het kapittel zal zijn geweest.”³⁰⁰ Hoewel er uit de bronnen inderdaad niet op te maken is in hoeverre Lambert bij het bouwproject betrokken was, was zijn instemming vermoedelijk noodzakelijk voor het verderzetten van de bouwwerkzaamheden. De enige aanwijzing in de periode van Lamberts episcopaat is een zekere planwijziging – het opgeven van de tweetorenfaçade ten voordele van een monumentale oostpartij – die Westerman omstreeks 1120 plaatste.³⁰¹ Hoewel niet geweten is wat men onder Lamberts episcopaat exact verrichte, is het dus niet ondenkbaar dat de bouwwerkzaamheden gewoon verdergezet werden en de bisschop daarvoor zijn toestemming had verleend.

Verder zijn er wel twee oorkonden van Lambert die melding maken van recente bouwondernemingen, één in het bisdom Noyon en één in het bisdom Doornik. Mogelijks gebeurde dat dan onder toezicht van en/of met goedkeuring van de bisschop van Noyon-Doornik. De mogelijkheid bestaat echter ook dat het in beide gevallen eerder om een bevestiging van andermans activiteiten ging. In een oorkonde uit 1117 bleek dat er recent een kapel gebouwd was door priester Bernier in *Beaulieu-les-Fontaines*, diocees Noyon. Lambert oorkondde er de schenking van de genoemde kapel aan de abdij van *Saints-Crépin-et-Crépinien* in Soissons.³⁰² Twee jaar later stelde Lambert een oorkonde op om de nieuwgebouwde kerk in Vichte, bisdom Doornik, te emanciperen aan de abdij van *Saint-Thierry* in Reims.³⁰³

---

²⁹⁸ WESTERMAN, *De Onze-Lieve-Vrouwekathedraal van Doornik*, 416.

²⁹⁹ WESTERMAN, *De Onze-Lieve-Vrouwekathedraal van Doornik*, 685, 687.

³⁰⁰ WESTERMAN, *De Onze-Lieve-Vrouwekathedraal van Doornik*, 416.

³⁰¹ WESTERMAN, *De Onze-Lieve-Vrouwekathedraal van Doornik*, 687.

³⁰² *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 187.

³⁰³ Hierbij is geen schenker genoemd. Het is een verlening aan de abdij van de “canonieke vrijheid” van een reeds in hun bezit zijnde kerk: *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 194.

3.3 Lamberts relaties met hervormers

Een element – naast Lamberts beleid – dat kan helpen bij Lamberts positionering in het spectrum van de hervorming zijn de sociale relaties van de bisschop. De bedoeling van deze paragraaf is aantonen dat Lambert alleszins geconnecteerd was met hervormingsgezinde milieus, zonder die personen of Lambert automatisch als ‘hervormers’ te bestempelen.³⁰⁴ De paragraaf betreffende de collega-bisschoppen en abten (3.3.2) schetst hun relaties met Lambert alsook hun houding ten opzichte van de Kerkhervorming. De eerstvolgende paragraaf (3.3.1) beperkt zich enkel tot de houding van de wereldlijke en kerkelijke hiërarchie aangezien Lamberts relaties met hen reeds uitgebreid aan bod kwamen in hoofdstuk twee.³⁰⁵

3.3.1 De wereldlijke en kerkelijke hiërarchie

Zoals eerder gezien beperkten de contacten van Lambert met de pausen Paschalis II (1099-1118) en Calixtus II (1119-1124) zich bijna uitsluitend tot bevestigingsbullen. Beide pausen onder wie Lambert zijn pontificaat uitoefende toonden zich een duidelijke voorstander van een hervorming van de Kerk, al bleek Paschalis II toch ook vrij machteloos te zijn.³⁰⁶ Zijn beleid lag in de lijn met zijn voorgangers Gregorius VII en Urbanus II. Paschalis II zette zich in om de hervormingscampagne betreffende de bestrijding van simonie en het bevrijden van de Kerk van lekencontrole door te voeren.³⁰⁷ Op de concilies lagen ook zaken als lekeninvestituur, de hervorming van de geestelijke discipline en de zeden van leken op tafel.³⁰⁸ Toch tonen een aantal gebeurtenissen de zwakte van de pauselijke autoriteit aan. In de kwestie van de onafhankelijkheidsstrijd van het bisdom Doornik vond de paus dat, vanuit hervormingsoogpunt, het bisdom recht had op een eigen bisschop. Paschalis II bezweek echter onder de druk van de Franse koning, die diens adviseur Ivo van Chartres in een brief had verwoord.³⁰⁹ De paus had er namelijk alle belangen bij om de koning in zijn kamp te houden tegen de dreiging van de Duitse keizer Hendrik V (1105-1125).³¹⁰ Ook in de investituurstrijd trok Paschalis II aan het kortste einde. Hoewel de paus zich verzette tegen de wereldlijke

---

³⁰⁴ Uitmaken wat de aard van het contact was, is uiterst moeilijk. De contactmomenten die zich voordeden lijken eerder professionele relaties dan vriendschappelijke te zijn.

³⁰⁵ Cf. 2.2.

³⁰⁶ SERVATIUS, C., *Paschalis II (1099-1118): Studien zu seiner Person und seiner Politik*, Stuttgart, 1979, 337.

³⁰⁷ ROBINSON, I.S., *The Papacy 1073-1198: Continuity and Innovation*, Cambridge, 1990, 428.

³⁰⁸ PONTAL, O., *Les conciles de la France capétienne jusqu'en 1215*, Parijs, 1995, 242.

³⁰⁹ IVO CARNOTENSIS, *Sanctus Ivo Carnotensis episcopus*, 245-246.

³¹⁰ WARICHEZ, ‘Le clergé Tournaisien à l’assaut de l’autonomie diocésaine’, 12.

investituur had hij onder druk het investituursrecht (voor de consecratie van bisschoppen en abten) moeten toekennen aan de Duitse keizer. Na een mislukking van een verdrag tussen paus en keizer, nam die laatste de paus namelijk gevangen en dwong hij de paus hem dat recht toe te kennen.³¹¹

Paschalis' opvolger Calixtus II – Gelasius II (1118-1119) hier buiten beschouwing gelaten – was een fervent kerkhervormer en kantte zich tegen de toegeving die Paschalis, weliswaar onder zware druk, aan de keizer had gedaan.³¹² Hoewel zijn regeerperiode kort was, zijn de concilies een uiting van Calixtus' hervormingsgezinde houding. Hij veroordeelde er onder andere simonie en lekeninvestituur, voorzag er in wetgeving tegen usurpaties van kerkgoederen en tegen het huwelijk van de clerus en besprak er de hervorming (regularisatie) van kapittels en kloosters.³¹³

In tegenstelling tot de eerder beperkte contacten van Lambert met de pausen, waren die met zijn metropoliet, de aartsbisschop van Reims, veelvuldig.³¹⁴ De aartsbisschop toonde eveneens een duidelijke betrokkenheid tot de Kerkhervorming. Radulfus (1106-1124) oefende zijn functies met ijver uit en zat veel provinciale synodes en concilies voor om te waken over de discipline en de orthodoxie (cf. tabel 5). Hij streefde er tevens naar om van de leken de restitutie van kerkelijke goederen te verkrijgen. Volgens Demouy, was de komst naar Reims van paus Calixtus II (20 - 30 oktober 1119) een bewijs van waardering van de paus tegenover een prelaat die het hervormingswerk van hun voorgangers van Rome en Reims verderzette.³¹⁵

Hoewel de wereldlijke overheden zich in mindere mate als de kerkelijke voor de Kerkhervorming hebben ingezet, mogen die toch niet onbesproken blijven. Het beleid en het handelen van bisschoppen kan namelijk beïnvloed zijn door hun contact met die wereldlijke heersers. Dat contact was, zoals eerder aangetoond, voor Lambert met de graaf van Vlaanderen en met de Franse koning eerder uitgesproken.³¹⁶ Hetzelfde gold voor de betrokkenheid van de graaf ten opzichte van de Kerkhervorming. Onder invloed van zijn moeder Clementia zette de

---

³¹¹ ROBINSON, *The Papacy 1073-1198: Continuity and Innovation*, 428.

³¹² STROLL, M., *Calixtus II (1119-1124): A Pope Born to Rule*, Leiden, 2004, 279-280; CHODOROW, S. A., 'Ecclesiastical Politics and the Ending of the Investiture Contest: The Papal Election of 1119 and the Negotiations of Mouzon', *Speculum. A Journal of Mediaeval Studies*, 46 (1971), 613-640; WESTERMAN, *De Onze-Lieve-Vrouwekathedraal van Doornik*, 417.

³¹³ STROLL, *Calixtus II (1119-1124): A Pope Born to Rule*, 276; PONTAL, *Les conciles de la France capétienne jusqu'en 1215*, 274-275, 277, 289-290.

³¹⁴ Cf. 2.2.

³¹⁵ DEMOUY, *Genèse d'une cathédrale*, 620, 621.

³¹⁶ Cf. 2.2.

nog jonge Boudewijn VII de kerkelijke politiek van zijn vader voort.³¹⁷ Onder Robrecht II had de abdij van Sint-Bertijns zich omgevormd tot het centrum van de cluniacenser hervorming in Vlaanderen. Vanuit Sint-Bertijns werden verscheidene abdijen beïnvloed en hervormd.³¹⁸ Onder Boudewijn VII, met steun van zijn moeder Clementia, de burggraaf van Sint-Omaars Willem II en bisschop Jan van Terwaan, drong de hervormingsbeweging door tot in andere Vlaamse abdijen, waaronder de Gentse Sint-Pieters- en Sint-Baafsabdij.³¹⁹

Lodewijks inzet voor en betrokkenheid met de Kerkhervorming was eerder beperkt. Hoewel hij geen “enemy of reform” was, vatte hij tijdens zijn regering geen kerkelijk hervormingsprogramma aan en liet hij de bisschoppen in hun diocees doorgaans hun gang gaan.³²⁰ Hij ondersteunde bijvoorbeeld wel hervormingsmaatregelen, maar alleen indien ze zijn eigen invloedssfeer niet beperkten.³²¹ Ook voerde hij zelf een kerkelijke politiek die eerder tegen de belangen van de Kerk gericht was en zich uitte op tweërlei wijze. Enerzijds heeft hij zich ingespannen om de clerus de bevoegdheid en de vonnissen van de koninklijke justitie te laten accepteren. Anderzijds is hij erin geslaagd het recht om te interveniëren in de verkiezingen van bisschoppen en abten te behouden. Dat was bijvoorbeeld het geval bij de verkiezing van Lambert.³²²

---

³¹⁷ BRUTSAERT, *Boudewijn VII Hapkin*, 87.

³¹⁸ SABBE, ‘La réforme clunisienne en Flandre’, 133-134.

³¹⁹ BRUTSAERT, *Boudewijn VII Hapkin*, 88-89.

³²⁰ THOMPSON, J.W., *The development of the French Monarchy under Louis VI*, Chicago, 1895, 69; FÜHRER, *König Ludwig VI von Frankreich und die Kanonikerreform*, 299, 303.

³²¹ FÜHRER, *König Ludwig VI von Frankreich und die Kanonikerreform*, 304.

³²² *Louis VI le Gros. Annales de sa vie et de son règne (1084-1237)*, CLVI; BRADBURY, J., *The Capetians. Kings of France, 987-1328*, Londen, 2007, 143-145.

3.3.2 De collega-bisschoppen en abten

Collega-bisschoppen

Zoals hoger aangehaald, wil het onderzoek met deze paragraaf aantonen dat Lambert geconnecteerd was met hervormingsgezinde milieus, in dit geval zijn collega-bisschoppen. Eerst wordt op basis van bronnenonderzoek weergegeven met welke collega-bisschoppen Lambert allemaal contacten onderhield. Daarna wordt aangetoond dat de meeste van hen zich eveneens betrokken toonden met de Kerkhervorming.

Hoewel vermoedelijk niet alle bewijs van contact en of relatie met een bepaalde collega-bisschop bewaard is gebleven, zijn de bewaarde bewijzen samengevoegd in tabel 7 (hieronder volgt een bespreking in meer detail).³²³ Daaruit bleek alvast dat er contacten, al dan niet rechtstreeks, waren met zijn collega-bisschoppen en in het bijzonder met die van Terwaan, Soissons, Châlons-sur-Marne en Laon. Zonder de concilies – en de expeditie tegen Breteuil – waarvoor het bewijsmateriaal vaak onvolledig is, blijkt Lambert het meest in contact te hebben gestaan met Jan van Terwaan. Van alle collega-bisschoppen bleek net hij de meest uitgesproken hervormer.

Het voor ons nog bewaarde bewijs van rechtstreeks contact van Lambert met zijn collega-bisschoppen beperkt zich tot drie grafelijke oorkonden, een pauselijke oorkonde, twee aartsbisschoppelijke oorkonden en zes bisschoppelijke oorkonden van Lambert. Omgekeerd, bewijs dat Lambert oorkonden van collega-bisschoppen ondertekende of optrad als impetrant is er helaas niet.³²⁴ Bij de rechtstreekse contacten horen verder nog tien concilies en de koninklijke expeditie tegen Breteuil. Onrechtstreekse contacten zijn de schenkingen of bevestigingen van schenkingen of bezit door de bisschoppen van Soissons, Laon, Atrecht en

---

³²³ Er werd een onderscheid gemaakt tussen rechtstreekse contacten en onrechtstreekse (waar zich vermoedelijk geen direct contact voordeed). Bij die eerste categorie is eveneens een opdeling gemaakt tussen enerzijds de ondertekening van oorkonden (waar Lambert en een of meerdere bisschoppen dezelfde oorkonde ondertekenden en er dus hoogstwaarschijnlijk contact is geweest) en anderzijds de aanwezigheid op concilies (en de expeditie van Breteuil) omdat aanwezigheid verplicht was, maar er ook niet altijd precies geweten is wie wel en wie niet aanwezig was (niet op elk concilie was iedere bisschop persoonlijk aanwezig, hoewel dat eigenlijk zou moeten. Hij had dan waarschijnlijk iemand in zijn plaats gezonden). Hetzelfde gold voor de expeditie tegen Breteuil. Daarom werd er ook een totaalberekening gemaakt zonder de concilies en de expeditie.

³²⁴ Zoals aangehaald in het hoofdstuk 'bronnen' (hoofdstuk één) zijn in dit onderzoek slechts weinig oorkonden van andere bisdommen van de kerkprovincie geïntegreerd. De reden is simpelweg dat die nog niet in één bronnenuitgave gebundeld zijn (om dat zelf te doen is de onderzoekstijd helaas te gelimiteerd). Voor Terwaan is er wel een regestenlijst en voor Kamerijk een voorlopige lijst met oorkonden. Geen van beide is echter een oorkondenuitgave waardoor de informatie die daaruit te halen valt beperkt blijft. Voor de bisdommen Atrecht en Laon is er wel een oorkondenuitgave beschikbaar, maar daarin komt Lambert nergens voor.

Kamerijk aan de Sint-Maartensabdij in Doornik, het diocees van bisschop Lambert. Hieronder volgt er een bespreking in detail van de contactmomenten.

In de drie grafelijke oorkonden die Lambert ondertekende, is enkel bisschop Jan van Terwaan terug te vinden. Dat is zowel zo op 29 mei 1114 in Sint-Omaars (grafelijke schenking aan de Sint-Bertijnsabdij), op 31 januari 1117 in Gent (grafelijke schenking aan de priorij van Voormezele) als tussen september 1118 en 17 juni 1119 (grafelijke restitutie van een allodium aan de Sint-Pieterskapittel in Rijsel).³²⁵ In de pauselijke oorkonde – een bevestiging van een ruil tussen graaf Boudewijn VII en abt Bovo van de Sint-Amansabdij in *Saint-Amand-les-Eaux* – van 28 maart 1115 te Reims ondertekenden de bisschoppen van Terwaan, Soissons, Châlons-sur-Marne, Laon en Senlis.³²⁶

De twee aartsbisschoppelijke oorkonden werden telkens ondertekend door de bisschoppen van Soissons, Châlons-sur-Marne en Laon. Dat was het geval voor de bevestiging op 2 september 1114 te Reims van de schenking door de aartsdiaken van Atrecht Clarembaud (de latere bisschop van Senlis).³²⁷ De drie eerstgenoemde bisschoppen staan ook in de *subscriptio* van de aartsbisschoppelijke bevestiging van vóór 3 augustus 1120 te Reims. Daarin werd de schenking door Jan van Terwaan aan de Sint-Maartenspriorij in Ieper en ook al hun bezittingen bevestigd.³²⁸ Naast hen ondertekenden ook de bisschop van Senlis, Amiens en Kamerijk. Die laatste, bisschop Burchard, ondertekende in 1117 te Reims nog een aartsbisschoppelijke bevestigingsoorkonde betreffende schenkingen door graaf Boudewijn VII aan de Sint-Amansabdij in *Saint-Amand-les-Eaux*.³²⁹

In Lamberts bisschoppelijke oorkonde van 1117 te Reims waar hij aan Burchard, de bisschop van Kamerijk, liet weten dat het conflict betreffende de grens tussen de diocesen van Doornik en Kamerijk geregeld was, ondertekende iedere collega-bisschop, met uitzondering van Burchard.³³⁰ Guillaume van Châlons-sur-Marne en Lisiard van Soissons enerzijds en Robert van Atrecht en Jan van Terwaan anderzijds zijn de enigen die respectievelijk de oorkonde van 1115 in Soissons en van 1119 te Reims ondertekenden. De eerste was een bevestiging van de inhoud van de chirograaf van 1076 die de situatie betreffende de voogdij

---

³²⁵ *Actes des comtes de Flandre 1071-1128*, n° 64, 83 en 92.

³²⁶ *Papsturkunden in den Niederlanden*, n° 12.

³²⁷ Bijgevolg staat er in de tabel '(+ 1)' omdat er geen bewijs is dat de aartsdiaken de oorkonde ondertekende: *Actes des archevêques de Reims d'Arnould à Renaud II: 997-1139*, n° 158.

³²⁸ Bijgevolg staat er in de tabel '(1)' omdat er geen bewijs is dat bisschop Jan van Terwaan de oorkonde ondertekende: *Actes des archevêques de Reims d'Arnould à Renaud II: 997-1139*, n° 176.

³²⁹ *Actes des archevêques de Reims d'Arnould à Renaud II: 997-1139*, n° 168.

³³⁰ Bijgevolg staat er in de tabel '(1)' omdat er geen bewijs is dat bisschop Burchard van Kamerijk de oorkonde ondertekende: *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 186.

van Viry (huidige Viry-Nouveau, departement Aisne) regelde.³³¹ De tweede was een schenking aan de abdij van *Saint-Thierry*.³³² Verder is de bisschop van Terwaan ook nog samen met Lambert terug te vinden in Roeselare, in het voorjaar van 1119, althans voor 17 juni, waar ze samen twee van Lamberts oorkonden ondertekenden. Een eerste betrof de emancipatie van altaren aan de Sint-Bertijnsabdij. Een tweede betrof de emancipatie van een nieuwgebouwde kerk te Vichte aan de abdij van *Saint-Thierry* in Reims.³³³

Voor de concilies verwijs ik opnieuw naar tabel 5. Daar staan de aanwezigen op ieder concilie opgelijst. Hoewel er hoogstwaarschijnlijk personen ontbreken, is van de genoemde personen via nog bestaande oorkonden wel geweten dat ze er aanwezig waren. Het verschil tussen de 8, 9 en 10, en de 4, 5 en 6 in tabel 7 laat zich voornamelijk verklaren doordat de meeste bisschoppen pas aantraden na 1115 en dus een aantal concilies misten die voor hun aantreden plaatsvonden. Vandaar dat er ook een totaalberekening werd gemaakt zonder de concilies. Hetzelfde gold voor de koninklijke expeditie tegen Breteuil. Daarvan is enkel met zekerheid geweten dat de bisschop van Noyon en Laon aanwezig waren.³³⁴

De onrechtstreekse contacten zijn zoals gezegd de schenkingen of bevestigingen van schenkingen of bezit door de bisschoppen van Soissons, Laon, Atrecht en Kamerijk aan de Sint-Maartensabdij in Doornik. Barthélemy van Laon gaf in 1115 drie oorkonden uit ten gunste van die abdij. Het betroffen twee schenkingen en een bevestiging van een schenking.³³⁵ De bisschoppen van Atrecht, Kamerijk en Soissons verleenden de abdij elk één oorkonde. In een oorkonde met datering 1115-1131 bevestigde Robert van Atrecht de abdij in zijn bezit van het domein Odomez.³³⁶ In 1120 bevestigde Burchard van Kamerijk aan de abdij de overdracht van wat de kanunniken van Notre-Dame te Mainvault bezaten.³³⁷ In 1121 deed Lisiard van Soissons een schenking aan de Sint-Maartensabdij.³³⁸

Uit de voorgaande uiteenzetting van contactmomenten is dus gebleken dat Lambert zeker bekend was met zijn collega-bisschoppen. De meeste van hen toonden zich ook betrokken met de Kerkhervorming.³³⁹ Een aantal aspecten gaven dat voor de bisschoppen van Beauvais,

---

³³¹ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 177.

³³² *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 195.

³³³ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 193-194.

³³⁴ ORDERICUS VITALIS, *Historia ecclesiastica*, 366; *Louis VI le Gros. Annales de sa vie et de son règne*, 124.

³³⁵ *Actes des évêques de Laon des origines à 1151*, n° 70-71-73.

³³⁶ *Chartes de l'abbaye de Saint-Martin de Tournai*, n° 31.

³³⁷ *Chartes de l'abbaye de Saint-Martin de Tournai*, n° 36.

³³⁸ *Chartes de l'abbaye de Saint-Martin de Tournai*, n° 37.

³³⁹ Met uitzondering van Jan van Terwaan, bestaan er voor de andere bisschoppen geen studies waar dieper op hun betrokkenheid met de Kerkhervorming wordt ingegaan. Voor Jan van Terwaan zijn er de artikels Simons en Tock.

Kamerijk, Laon en Terwaan vrij duidelijk aan. Voor de bisschoppen van Châlons-sur-Marne, Atrecht en Soissons zijn de bewijzen beperkt. Voor de bisschoppen van Amiens en Senlis is geen informatie teruggevonden.³⁴⁰

Pierre van Beauvais, Burchard van Kamerijk en Barthélemy van Laon waren betrokken bij het terug in kerkelijke handen krijgen van kerkelijke goederen, beneficië's en inkomsten die in lekenhanden verkeerden.³⁴¹ Ook namen ze het voortouw bij de hervorming van kerkelijke instellingen. Pierre van Beauvais hervormde in 1119 het kapittel van *Saint-Just*, Burchard van Kamerijk het Sint-Michielskapittel te Antwerpen in 1124 en Barthélemy van Laon onder andere de abdij van *Saint-Nicolas-aux-Bois* in 1121.³⁴² Verder ondersteunde Pierre van Beauvais verscheidene stichtingen, waaronder de priorij van Bonneuil (jaren 1120) en die van Warville (1130) en stond hij in nauw contact met de paus, waaronder in 1131 met Innocentius II.³⁴³ Barthélemy van Laon maakte deel van de "Soissons-cirkel" naar analogie met de "Atrecht-cirkel" rond Lambert van Atrecht. John Ott zag de cirkel met Josselin of Soissons (1126-1152), Barthélemy van Laon, aartsbisschoppen Renaud II (1124-1138) en Samson van Reims (1140-1161) als opvolger van die "Atrecht-cirkel", een groep die grote invloed uitgeoefend had op de koers van de regionale kerk en waarop de pausen Urbanus II en Paschalis II vertrouwden en steunden voor hun hervormingsplannen.³⁴⁴

Voor Jan van Terwaan is de betrokkenheid met Kerkhervorming nog duidelijker. De bisschop van Terwaan onderhield relaties met grote hervormers en toonde veel ijver in het hervormen van kapittels en abdijen. De studies van Tock en Simons beschouwden hem dan ook als een hervormer.³⁴⁵ Jan van Terwaan was, zoals gezien, verantwoordelijk voor de regularisatie van de kapittels van Eversam (1099), Doudeauville (1099), Lo (1100), Voormezele (1100),

---

Beiden haalden kort een aantal hervormingsaspecten aan: SIMONS, 'Jan van Waasten en de Gregoriaanse hervorming' en TOCK, 'Jean de Warneton, évêque de Thérouanne, un grégorien?'. Voor de andere bisschoppen was het noodzakelijk om te gaan sprokkelen uit biografische notities, vermeldingen in oorkondenuitgaven van een bepaald diocees of zeldzame vermeldingen in de literatuur.

³⁴⁰ Ook "SOYEZ, E., *Notices sur les évêques d'Amiens*, Amiens, 1878." geeft geen verdere informatie rond de activiteiten van bisschop Enguerrand van Amiens.

³⁴¹ DELETTRE, A., *Histoire du diocèse de Beauvais depuis son établissement, au 3.ème siècle, jusqu'au 2 septembre 1792*, Beauvais, 1843, 61; VAN MINGROOT, 'Burchard van Aken, bisschop van Kamerijk', *Nationaal biografisch woordenboek*, XVI, Brussel, 2002, 197-220, hier: 206, 209; *Actes des évêques de Laon des origines à 1151*, 19.

³⁴² DELETTRE, *Histoire du diocèse de Beauvais*, 63, 75; VAN MINGROOT, 'Burchard van Aken, bisschop van Kamerijk', 201; *Actes des évêques de Laon des origines à 1151*, 19.

³⁴³ DELETTRE, *Histoire du diocèse de Beauvais*, 61, 79

³⁴⁴ OTT, *Bishops, Authority and Community in Northwestern Europe, c.1050-1150*, 152, 302.

³⁴⁵ TOCK, 'Jean de Warneton, évêque de Thérouanne, un grégorien?'; SIMONS, 'Jan van Waasten en de Gregoriaanse hervorming'.

Sint-Maarten in Ieper (1102), Onze-Lieve-Vrouw in Boulogne (1113) en Choques (1120).³⁴⁶ Hij was tevens betrokken bij de hervorming van – de introductie van de cluniacenser gewoonten in – de abdijen van Sint-Bertijns (1101), Sint-Winoksbergen (1106), Sint-Vaast (1109), Sint-Pieter en Sint-Baafs in Gent (1117).³⁴⁷ Daarnaast vertoefde Jan van Terwaan in een duidelijk hervormingsmilieu en had hij relaties met invloedrijke hervormingsgezinden: abt Lambert van Sint-Bertijns, proost Bernold van Watten, abt Gerard van Ham, abt Hugo van Reading (later aartsbisschop van Rouen), collega's Lambert van Atrecht en Godfried van Amiens, pauselijk legaat Cono van Préneste en Ivo van Chartres, “geestelijk auteur en canonist, ongetwijfeld de belangrijkste aanhanger van de Gregoriaanse hervormingsplannen in Noord-Frankrijk.”³⁴⁸ Jan van Terwaan genoot ook het vertrouwen van de paus, in het bijzonder van Paschalis II.³⁴⁹ De paus vertrouwde hem verscheidene opdrachten toe. Zo werd hij opgedragen om tijdelijk de zielzorg over het bisdom Doornik waar te nemen en op te treden als scheidsrechter in het conflict tussen de monniken van Sint-Maarten en de kanunniken van het kapittel van Doornik.³⁵⁰

Voor de bisschoppen van Châlons-sur-Marne, Atrecht en Soissons zijn de bewijzen van hervormingsactiviteit beperkt. In zijn biografisch artikel gaf Aubert over Guillaume van Châlons-sur-Marne aan dat: “devenu évêque, il entreprit immédiatement de réformer son clergé, obligeant ses archidiacres et ses chanoines à accepter la vie commune et à prendre part à l’office divin.”³⁵¹ Voor Robert van Atrecht was Tock in zijn oorkondenuitgave van het diocees Atrecht iets concreter: “Ce qui ressort surtout de son épiscopat, c’est la continuité par rapport à l’action réformatrice de Lambert [van Atrecht]: poursuite principalement du mouvement de récupération et de donation des autels à des abbayes ou chapitres.”³⁵² Bij Lisiard van Soissons schreef Nip dat “Lisiard enjoyed a good reputation”, dat “the influential canonist Ivo, bishop of Chartres, spoke highly of him” en dat “his support of Norbert of Xanten, founder of the Premonstratensian Order, confirms his sympathy with the ecclesiastical reform movement of that time.”³⁵³

---

³⁴⁶ TOCK, ‘Jean de Warneton, évêque de Théroutanne, un grégorien?’, 111.

³⁴⁷ SIMONS, ‘Jan van Waasten en de Gregoriaanse hervorming’, 203, 204.

³⁴⁸ OTT, *Bishops, Authority and Community in Northwestern Europe, c.1050-1150*, 292; SIMONS, ‘Jan van Waasten en de Gregoriaanse hervorming’, 200, 202.

³⁴⁹ TOCK, ‘Jean de Warneton, évêque de Théroutanne, un grégorien?’, 111.

³⁵⁰ TOCK, ‘Jean de Warneton, évêque de Théroutanne, un grégorien?’, 112.

³⁵¹ AUBERT, R. ‘Guillaume de Champeaux’, *Dictionnaire d’histoire et de géographie ecclésiastiques*, XXII, Parijs, 1988, 876-877.

³⁵² *Les chartes des évêques d’Arras (1093-1203)*, XXXIV-XXXV.

³⁵³ *Vitae, miracula, translatio et alia hagiographica sancti Arnulphi episcopi Suessionensis*, R. NIP, ed., Turnhout, 2015, XII.

Abten

Tot slot gaat de aandacht nog even uit naar een aantal abten waarmee Lambert in contact stond en die ook hervormingsinitiatief toonden. De voornaamste van hen was Lambert van de Sint-Bertijnsabdij (bisdom Terwaan). Die abdij bezat uitgestrekte goederen in de diocesen van Atrecht, Terwaan en Doornik.³⁵⁴ Alleen al in het noorden van het diocees Doornik bezat de abdij elf altaren. De abt van Sint-Bertijns was dus vermoedelijk ook een van de belangrijkste figuren van het bisdom Doornik.³⁵⁵ Het lijkt er ook op dat de bisschop van Noyon-Doornik een goede verstandhouding onderhield met de abt.³⁵⁶ Op 29 mei 1114 ging bisschop Lambert naar Sint-Omaars waar hij een grafelijke oorkonde ten voordele van de Sint-Bertijnsabdij ondertekende.³⁵⁷ Beiden ontmoetten elkaar op het concilie van Reims op 28 maart 1115 waar ze een akte ondertekenden van de legaat Cono van Préneste ten behoeve van de Sint-Amandsabdij in *Saint-Amand-les-Eaux*.³⁵⁸ In 1116 verleende de bisschop Lamberts zus, abdis Gothilde van Bourbourg, het altaar van Varsenare.³⁵⁹ De bisschop droeg in 1120 de Sint-Bertijnsabdij ook de rechten op het altaar van Snaaskerke over.³⁶⁰

Daarnaast ondertekende de abt van Sint-Bertijns twee van Lamberts bisschoppelijke oorkonden en trad in nog eens twee oorkonden op als impetrant ten voordele van zijn eigen abdij. Daarmee is hij de abt die het vaakst in Lamberts oorkonden voorkwam als ondertekenaar en als impetrant. Als ondertekenaar is hij terug te vinden in de oorkonde (voor 17 juni 1119) waarin de bisschop van Noyon-Doornik de nieuwgebouwde kerk in Vichte emancipeerde aan de abdij van *Saint-Thierry* in Reims.³⁶¹ Een tweede maal dat hij ondertekende was in een oorkonde in 1121 waarbij bisschop Lambert verscheidene altaren, waaronder dat van Asper en Zingem, emancipeerde aan de Sint-Baafsabdij in Gent.³⁶² Als impetrant trad hij op in 1116 en in 1119 (voor 17 juni) betreffende respectievelijk een schenking van een altaar en een emancipatie van altaren aan de Sint-Bertijnsabdij.³⁶³

Het hervormingsinitiatief van de abt van Sint-Bertijns toonde zich in zijn wil om zijn abdij te hervormen (1101). De uitkomst was dat de Sint-Bertijnsabdij het centrum werd van de

---

³⁵⁴ HUYGHEBAERT, 'Les abbés de Saint-Bertin et la restauration du diocese de Tournai', 417.

³⁵⁵ HUYGHEBAERT, 'Les abbés de Saint-Bertin et la restauration du diocese de Tournai', 418.

³⁵⁶ PYCKE, 'Lambert de Zonnebeke', 37, 38.

³⁵⁷ *Actes des comtes de Flandre 1071-1128*, n° 64.

³⁵⁸ *Papsturkunden in den Niederlanden*, n° 12.

³⁵⁹ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 184.

³⁶⁰ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 200.

³⁶¹ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 194.

³⁶² *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 204.

³⁶³ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 183 en n° 193.

cluniacenser hervorming in Vlaanderen.³⁶⁴ Abt Lambert poogde om de monniken van zijn abdij strikter de Regel van Benedictus te laten naleven. Daarmee ageerde hij tegen gebruiken – van privébezit en het hebben van dienaren – die doorheen de jaren waren gegroeid.³⁶⁵ Omdat hij door het verzet van een deel van de monniken niet op eigen kracht in slaagde zijn abdij te hervormen, riep hij de hulp in van Hugo van Cluny. Daarnaast kreeg hij ook nog de steun van de Vlaamse graaf, diens moeder Clementia, paus Urbanus II en de bisschop van Terwaan.³⁶⁶ Dankzij hun steun slaagde Lambert er uiteindelijk in het verzet van de “rebelse monniken” te breken en hen te vervangen door hervormde monniken uit Cluny.³⁶⁷

Vanuit Sint-Bertijns werden verscheidene andere abdijen beïnvloed. Bij de dood van Norbert (1101), abt van *Auchy-les-Moines* (Atrecht) vertrouwde abt Lambert het abbatiaat toe aan Odo, een van de cluniacenser monniken gestuurd naar Sint-Bertijns door Hugo van Cluny.³⁶⁸ Een gelijkaardig tafereel speelde zich af wanneer Ermenger, abt van Sint-Winoksbergen (Terwaan) kwam te overlijden (1106). Hermes, een van Lamberts priors die hij naar Cluny had gestuurd voor een stage, nam er zijn functie over.³⁶⁹ In de Sint-Vaastabdij (Atrecht) schakelde abt Henrion Lamberts hulp in om hem bij te staan de discipline in de abdij te herstellen. Vanuit Sint-Bertijns werden monniken, reeds vertrouwd met de gewoonten van Cluny, in de Sint-Vaastabdij geïntroduceerd (1109).³⁷⁰ Tot slot vonden de gewoonten van Cluny ook hun weg naar de Sint-Pietersabdij (Doornik) en de Sint-Baafsabdij (Doornik) in Gent (1117). Abt Arnold vroeg Lamberts hulp om de “tuchtproblemen” in de Sint-Pietersabdij op te lossen.³⁷¹ Zoals gezien vonden de gewoonten van Cluny er uiteindelijk ingang. Vanuit de Sint-Pietersabdij werden dan nog andere Vlaamse abdijen beïnvloed, waaronder de Sint-Baafsabdij onder abt Wulfricus.³⁷²

Naast bisschop Lamberts contacten met de abt van Sint-Bertijns, had hij ook contact met verscheidene bovengenoemde abten. Dat was het geval voor Hermes van Sint-Winoksbergen, Arnold van Sint-Pieters en Wulfricus van Sint-Baafs. De eerste twee die, zoals hierboven

---

³⁶⁴ SABBE, ‘La réforme clunisienne en Flandre’, 122.

³⁶⁵ VANDERPUTTEN, ‘Monastic Reform’, 51.

³⁶⁶ SABBE, ‘La réforme clunisienne en Flandre’, 125, 126, 127, 129, 130; VANDERPUTTEN, ‘Monastic Reform’, 51.

³⁶⁷ SABBE, ‘La réforme clunisienne en Flandre’, 132.

³⁶⁸ VANDERPUTTEN, ‘Monastic Reform’, 52; SABBE, ‘La réforme clunisienne en Flandre’, 132.

³⁶⁹ VANDERPUTTEN, ‘Monastic Reform’, 52-53; SABBE, ‘La réforme clunisienne en Flandre’, 133.

³⁷⁰ VANDERPUTTEN, ‘Monastic Reform’, 53; SABBE, ‘La réforme clunisienne en Flandre’, 133.

³⁷¹ SABBE, ‘La réforme clunisienne en Flandre’, 133.

³⁷² In zijn *Gesta abbatum Sithiensium*, 655-656 gaf Simon van Gent echter, buiten Sint-Baafs in Gent, niet aan wat de andere abdijen waren. Hoe de introductie van de gewoonten van Cluny in Sint-Baafs gebeurde, is eveneens niet bekend.

gezien, beide vertrouwd waren met de cluniacenser gewoonten, ondertekenden de oorkonde waarin Lambert de nieuwgebouwde kerk in Vichte emancipeerde aan de abdij van *Saint-Thierry* in Reims.³⁷³ Ook abt Wulfricus, in wiens abdij de hervorming eveneens zijn intrede deed, ondertekende een bisschoppelijke oorkonden waarin Lambert de kerk van Kemzeke de vrijheid verleende en losmaakte van de kerk van Waasmunster.³⁷⁴ Daarnaast trad hij nog op als impetrant in een oorkonde waarbij Lambert verscheidene altaren emancipeerde ten voordele van zijn Sint-Baafsabdij.³⁷⁵

---

³⁷³ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 194.

³⁷⁴ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 188.

³⁷⁵ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 204.

3.4 Lambert als terughoudend hervormer

Lambert speelde een belangrijke rol in de strijd tegen lekencontrole over kerkgoederen, een fundamenteel element van de Kerkhervorming op het lokale niveau. In zijn oorkondenbeleid zette hij zich duidelijk in om kerkgoederen, in het bijzonder *altaria* en kerken, terug onder controle van de Kerk te brengen. De helft van Lamberts oorkonden (19/36) betroffen namelijk schenkingen of emancipaties van altaren en kerken. Dat is dubbel zo veel als voor Jan van Terwaan (12/50) en evenveel als voor Lambert van Atrecht (12/23), beide beschouwd als echte hervormers. Daarnaast bleek Lambert ook duidelijk geconnecteerd met hervormingsgezinde milieus, in het bijzonder met de hervormingsgezinde Jan van Terwaan en met Lambert van Sint-Bertijns.

Toch was Lambert – in tegenstelling tot bijvoorbeeld Jan van Terwaan – geen groot initiatiefnemer en leek hij op geen enkel moment de leiding van een hervorming, zowel materieel als spiritueel, van een abdij op zich te hebben genomen. Voor zijn minder uitgesproken hervormingsprofiel zijn een aantal mogelijke verklaringen te geven.³⁷⁶ Vermoedelijk was het een combinatie van die factoren die zijn eerder terughoudend optreden verklaren. Een eerste reden is dat zijn leeftijd mogelijks een rol gespeeld heeft. Zoals Walter Simons voor Jan van Terwaan reeds aantoonde, zorgde ouderdom en/of ziekte ervoor dat de “vitaliteit en weerbaarheid, die nodig waren voor het doorzetten van het hervormingsbeleid, aangetast werden.”³⁷⁷ Hoewel dat argument voor Jan van Terwaan vermoedelijk terecht was, is dat moeilijk te bewijzen voor Lambert.³⁷⁸ Zo is Lamberts leeftijd op het moment dat hij aantrad als bisschop is niet bekend.³⁷⁹ Wel was hij vermoedelijk ouder dan de standaardleeftijd (30 jaar) vanaf wanneer iemand de bisschopswijding kreeg. Moest hij namelijk 30 zijn geweest dan bekleedde hij op 10-jarige leeftijd al de functie van aartsdiaken (1095) en was hij zelfs nog jonger toen hij in 1093 reeds als *clericus* een oorkonde ondertekende.³⁸⁰ Vermoedelijk was hij op het moment van zijn bisschopsverkiezing dus op zijn minst een jaar of 40, wat voor die tijd

---

³⁷⁶ De eerste twee redenen zijn aangehaald door Walter Simons om de minder persoonlijke rol van Jan van Terwaan op hervormingsvlak na 1115 te verklaren. Bij de tweede reden heeft Simons het enkel over het overlijden van een aantal specifieke hervormers, niet over het aantreden van een nieuwe generatie: SIMONS, ‘Jan van Waasten en de Gregoriaanse hervorming’, 207.

³⁷⁷ SIMONS, ‘Jan van Waasten en de Gregoriaanse hervorming’, 207.

³⁷⁸ Walter Simons kon zich baseren op de *Vita* van Jan van Terwaan (± 1065-1130), met expliciete vermeldingen van ouderdom. Jan van Terwaan werd aartsdiaken in 1096 en bisschop in 1099. Voor Lambert bestaan dergelijke bronnen helaas niet.

³⁷⁹ Geboortedatum onbekend – sterftedatum 6 juli 1123: *Documents liturgiques et nécrologiques de l'église collégiale de S.-Pierre de Lille*, E. HAUTCOEUR ed., Rijsel-Parijs, 1895, 166.

³⁸⁰ PYCKE, ‘Lambert de Zonnebeke’, 35-36.

al een behoorlijke leeftijd was.³⁸¹ Hoewel moeilijk te bewijzen, bestaat de mogelijkheid dus dat Lambert als een wat oudere man aan zijn episcopaat begon en de “vitaliteit en weerbaarheid” dus ontbraken.³⁸²

Een tweede reden is dat het begin van Lamberts episcopaat en in het bijzonder de periode 1113-1116 een duidelijk scharniermoment was. De ‘oude garde’ – waaronder een aantal grote hervormingsfiguren zoals Ivo van Chartres in 1115 – kwam bijna volledig te overlijden en heel wat bisschopszetels in de kerkprovincie Reims kregen een nieuwe bisschop: Châlons-sur-Marne en Laon in 1113, Beauvais in 1114, Atrecht, Amiens en Senlis in 1115 en Kamerijk in 1116. Dat was ook het geval in Noyon-Doornik waar de aartsbisschop van Reims Lambert in 1114 tot bisschop wijdde. In de periode van diens bisschopsverkiezing traden er dus vele nieuwe gezichten op het voorplan en kwamen belangrijke hervormers te overlijden. Zoals in een vorige paragraaf aangetoond, wil ik daarmee niet impliceren dat de nieuw aangetreden bisschoppen – die vermoedelijk een aantal jaren nodig hadden om een duidelijke slagkracht te kunnen ontplooiën – niet hervormingsgezind waren.³⁸³ Echter is het wel zo dat heel wat ‘vaste waarden’ op hervormingsvlak op het moment van Lamberts aantreden het leven lieten.

Dat in de periode 1113-1116 een grote hervormingsstimulus verdween, had in het bijzonder te maken met het overlijden van de leden van de zogenaamde “Atrechtcirkel” (1093-1115) rond Lambert van Atrecht. Die “Atrechtcirkel” was een groep die immense invloed uitgeoefend had op de koers van de regionale kerk en waarop de pausen Urbanus II en Paschalis II vertrouwden en steunden voor hun hervormingsplannen. Met uitzondering van Jan van Terwaan kwamen alle leden daarvan in de periode 1113-1116 te overlijden: Lambert van Atrecht, Godfried van Amiens en Odo van Kamerijk.³⁸⁴ John Ott zag zo’n invloedrijke cirkel zich pas opnieuw ontwikkelen in het midden van de jaren 1120. Dat betekende dat Lamberts episcopaat (1114-1123) dus tussen de twee invloedrijke cirkels in viel. Een generatie later (1126-1152) was Josselin of Soissons (1126-1152) namelijk de spil van het bisschoppelijke netwerk in de kerkprovincie Reims. Andere leden van de “Soissons-cirkel” waren Barthélemy van Laon (1113-1151) en de aartsbisschoppen van Reims Renaud II (1124-1138) en Samson (1140-1161).³⁸⁵

---

³⁸¹ SHAHAR, S., *Growing Old in the Middle Ages: Winter Clothes in Shadow and Pain*, Y. LOTAN vert., Londen, 1997, 32.

³⁸² SIMONS, ‘Jan van Waasten en de Gregoriaanse hervorming’, 207.

³⁸³ Cf. 3.3.2.

³⁸⁴ OTT, *Bishops, Authority and Community in Northwestern Europe, c.1050-1150*, 152.

³⁸⁵ OTT, *Bishops, Authority and Community in Northwestern Europe, c.1050-1150*, 302.

Een derde reden was dat Lamberts afkomst vermoedelijk ook een rol speelde. Lambert behoorde namelijk tot de adellijke burggravenfamilie van Ieper, die zoals aangetoond in nauw contact stond met de graaf van Vlaanderen. Dat gold ook voor Lambert met graaf Boudewijn VII.³⁸⁶ Hoewel Lambert als enige van de vijf zonen van Theobald I een kerkelijke loopbaan uitbouwde, was zijn beleid vermoedelijk deels ingebed in dat van zijn familie, en dus ook gericht op het behoud van wereldlijke macht en invloed.³⁸⁷ Enkel in het begin van Lamberts episcopaat zijn er echter bewijzen dat hij de belangen van zijn familie behartigde.³⁸⁸ Eén van de eerste daden die hij sinds zijn bisschopswijding stelde, was een bevestiging van een schenking die zijn broer Adam aan hun familiekapittel in Zonnebeke deed.³⁸⁹ Eind 1114 werden dan in een grafelijke oorkonde op vraag van Lambert en zijn broer Fromold I, de burggraaf van Ieper, alle bezittingen en privileges van het kapittel van Zonnebeke bevestigd.³⁹⁰ Hoewel dat de enige bewijzen zijn dat Lambert de belangen van zijn familie behartigde, kan het gebrek aan acties ook iets vertellen. Het voorbeeld van het kapittel van Zonnebeke is illustratief. Ondanks dat er zeker contactmomenten waren met Jan van Terwaan en dus ook de mogelijkheid om het kapittel te regulariseren, ging Lambert niet in tegen zijn familie en ondernam hij geen stappen tot regularisering van hun familiekapittel. Dat zou immers de invloed van Lambert en diens familie in het kapittel verminderen. Door geen initiatief te nemen, leek Lambert dus de belangen van zijn familie te ondersteunen.

Een laatste – en vermoedelijk de belangrijkste – reden is dat Lamberts aandacht gefocust was op andere zaken dan de Kerkhervorming. Twee zaken springen daarbovenuit. Het eerste is het langlopend conflict tussen de bisschoppen van Noyon-Doornik en Kamerijk omtrent de grens van beide diocesen, respectievelijk tussen Oudenaarde, parochie in het diocees Noyon-Doornik en Volkegem, parochie in het diocees Kamerijk. Dat conflict liep al van in het begin van de elfde eeuw en hield hun voorgangers lange tijd bezig.³⁹¹ Het conflict vond pas zijn einde op het concilie van Reims in 1117.³⁹² Het belangrijkste element dat Lamberts aandacht vroeg, was echter het vestigen en consolideren van zijn eigen positie en macht. Diens bisschopsverkiezing was gecontesteerd en schreef zich in in de onafhankelijkheidsstrijd van het

---

³⁸⁶ Cf. 2.2.

³⁸⁷ WARLOP, E., *The Flemish Nobility before 1300*, 2dln., Kortrijk, 1975-1976, 1152-1165.

³⁸⁸ Wat de precieze familiebelangen waren, is moeilijk te achterhalen. Ook Koch en Warlop wijdden daar niet over uit: KOCH, A.C.F., *De rechterlijke organisatie van het graafschap Vlaanderen tot de 13e eeuw*, Oudenaarde, 1951, 97-102; WARLOP, *De Vlaamse adel voor 1300*, 138-141; WARLOP, *The Flemish Nobility before 1300*, 124-126.

³⁸⁹ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 175.

³⁹⁰ *Actes des comtes de Flandre 1071-1128*, n° 66.

³⁹¹ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 277-278.

³⁹² *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 186.

bisdom Doornik.³⁹³ Delegaties van het kathedraalkapittel van Doornik trokken rond 1113-1114 naar Rome en vochten er Lamberts bisschopsverkiezing verscheidene malen aan. Zelfs in 1117 werd er nog zo'n delegatie opgericht. Die kwam echter vroegtijdig ten einde door de dood van de leider, de proost Gonterus.³⁹⁴

Het is dus duidelijk dat Lamberts aandacht de eerste jaren van zijn episcopaat daardoor in beslag genomen werd. Dat het na zijn bisschopsverkiezing even duurde voor de rust in Doornik terugkeerde, werd duidelijk doordat de eerste oorkonde die hij in Doornik uitgaf, dateerde van 1116.³⁹⁵ Lamberts aanwezigheid in Doornik is zelfs pas voor het eerst oorkondelijk vast te stellen in 1119.³⁹⁶ Ook deed Lambert in de eerste twee jaar van zijn bewind slechts één emancipatie van altaren, daar waar hij er in de jaren 1116, 1119 en 1120 vier tot vijf deed (cf. tabel 6).³⁹⁷ Verder is er ook geen andere betrokkenheid met de Kerkhervorming gekend vóór 1117 toen hij deelnam aan de bijeenkomst om toe te zien op de striktere naleving van de regel van Benedictus in de Sint-Pietersabdij in Gent. Hoewel actieve deelname aan de implementatie van de hervormingsidealen een manier kon zijn om zijn autoriteit en positie als bisschop van beide bisdommen te consolideren en steviger te vestigen, leek dat dus niet het geval.

---

³⁹³ Cf. hoofdstuk twee.

³⁹⁴ HERMANNUS TORNACENSIS, *La restauration de l'abbaye de Saint-Martin*, 165-166; HERMANNUS TORNACENSIS, *Liber de restauratione...Continuatio*, 322.

³⁹⁵ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 182.

³⁹⁶ *Les actes des évêques de Noyon-Tournai*, n° 192.

³⁹⁷ Of dat verschil nu aan de overlevering van de oorkonden ligt of niet, het is alleszins opmerkelijk.

Besluit

Dit onderzoek was een bijdrage aan de recente trend in het historisch onderzoek naar bisschoppen, in het bijzonder hun rol bij twee fenomenen. Een eerste is de implementatie van de elfde-eeuwse Kerkhervormingsidealen. Een tweede is het onafhankelijkheidsstreven van het bisdom Doornik, dat zich sinds het einde van de elfde eeuw probeerde af te scheiden van het bisdom Noyon. Beide fenomenen werden onderzocht aan de hand van de casus van Lambert van Zonneke, de voorlaatste bisschop van het dubbeldiocees Noyon-Doornik (8 maart 1114 - 6 juli 1123). Als zoon van de burggraaf van Ieper, was hij een telg uit een machtig Vlaams adellijk geslacht, sterk gelinkt aan de Vlaamse graaf. Vóór zijn benoeming tot bisschop cumuleerde hij de functies van proost (zeker vanaf 1110) van het Zonnebeekse kapittel, Lamberts familiekapittel, en van aartsdiaken van Doornik (1095/96-1114). Na de dood van bisschop Balderik (1098-1113) verkozen de kanunniken van Noyon, met steun van zowel de aartsbisschop van Reims als de Franse koning, Lambert tot kandidaat-bisschop van het dubbelbisdom. Hoewel de poging van de clerici van Noyon om de unie van beide diocesen te behouden werd bezegeld met Lamberts wijding op 8 maart 1114 tot bisschop van Noyon-Doornik, gingen de Doornikse clerici daarmee niet akkoord. Zij stredden reeds sinds het einde van de elfde eeuw voor een eigen bisschop van een onafhankelijk bisdom Doornik en zetten bijgevolg meermaals delegaties op om dat van paus Paschalis II te verkrijgen.

Lamberts bisschopsverkiezing schreef zich dus in in de onafhankelijkheidsstrijd van het bisdom Doornik. De beginjaren van zijn episcopaat stonden in het teken van het verwerven van erkenning en van het veiligstellen van zijn eigen positie en functie. Dat was vermoedelijk ook de reden waarom Lamberts houding in die onafhankelijkheidsstrijd eerder genuanceerd was. Hoewel het erop leek dat de relaties met de geestelijken in Doornik – althans aanvankelijk – nogal moeilijk verliepen, behandelde Lambert zijn noordelijke bisdom op gelijke voet als Noyon. De gespannen relaties met de geestelijken in Doornik bleken uit verscheidene elementen, niet uit het minst uit de vijandige ontvangst in Doornik na zijn wijding en uit de delegaties die in 1113-1114 en zelfs nog in 1117 werden opgezet om van de paus de onafhankelijkheid te verkrijgen. In beide ondernemingen speelde ook de deken van het kathedraalkapittel van Doornik een rol. Na afloop werd hij echter ‘gewoon’ opnieuw vermeld in de *subscriptiones* van Lamberts oorkonden. Voor Lambert was het vermoedelijk eerder ongemakkelijk dat een van zijn directe medewerkers zich zo openlijk tegen hem had gekeerd. Verder bleek ook op oorkondelijk vlak, zeker in de beginjaren van Lamberts episcopaat, een zekere spanning met de geestelijken van Doornik. Zo dateerde de eerste oorkonde voor Doornik

pas uit 1116 en de eerste keer dat Lambert samen met zijn bisschoppelijke *ministri* van Doornik ondertekende, vond pas plaats in 1117. Het is zelfs wachten tot 1119 alvorens Lambert voor het eerst een oorkonde in Doornik opstelde en ondertekende. Daarnaast trad het kathedraalkapittel in Doornik slechts in één oorkonde op als impetrant. Bovendien was dat kapittel van geen enkele bewaarde bisschoppelijke oorkonde de begunstigde.

In tegenstelling tot Radbod (1068-1098) sprak Lambert zich echter niet eenduidig uit als voorstander van Noyon en van het behoud van de unie. Zijn genuanceerde houding bleek zowel uit zijn evenredig oorkondenbeleid voor beide bisdommen als uit zijn relaties met de leden van beide kathedraalkapittels. Lambert ondertekende in de *subscriptions* – ondanks dat de eerste keer pas uit 1117 dateerde – zelfs meer samen met leden van het kathedraalkapittel van Doornik dan met die van Noyon. Ook de gebruikte *intitulationes* in de oorkonden en zijn relaties met wereldlijke en kerkelijke overheden wijzen in de richting van een genuanceerde houding. Lambert schipperde vermoedelijk tussen de aartsbisschop Radulfus, de Franse koning Lodewijk VI en de Vlaamse graaf Boudewijn VII. Zoals gezien ondersteunden die eerste twee zijn bisschopsverkiezing (beiden waren voor het behoud van de unie) en onderhield Lambert met alle drie een goede relatie.

Die goede relatie gold zeker voor de graaf, die eerder een voorstander was van de scheiding van beide diocesen en niet zozeer een tegenstander van Lambert als bisschop. Lamberts familie was namelijk een van de belangrijkste families uit het graafschap Vlaanderen en ook duidelijk gelinkt was met de graaf. Boudewijn VII zocht in het begin van Lamberts episcopaat meteen toenadering en erkende Lambert reeds vroeg als bisschop. Dat was vermoedelijk – na de mislukte scheiding met Noyon en dus de gemiste kans om zijn invloed in Doornik ten opzichte van de Franse koning uit te breiden – met de bedoeling om zijn greep op het bisdom Doornik te versterken of op zijn minst te behouden. Hoewel de contactmomenten met de Franse koning eerder beperkt waren, was Lamberts deelname aan de koninklijke militaire expeditie tegen Breteuil toch opmerkelijk. Lambert gehoorzaamde namelijk aan de oproep van Lodewijk VI om hem te ondersteunen met diocesane milities en hem te vergezellen. De zogenaamde “warrior-bisshops” waren in de twaalfde eeuw echter anachronistisch. Hoewel de Kerk in de praktijk een pragmatische houding aannam, was het canoniekrechtelijk verboden voor clerici om te participeren in oorlogsdaden. Wellicht wou Lambert op die manier zijn relatie met de koning verbeteren of alvast zijn dankbaarheid betuigen voor diens steun aan zijn bisschopsverkiezing.

De focus op het verwerven van erkenning en het veiligstellen van zijn positie en functie in reactie op het streven naar onafhankelijkheid van het bisdom Doornik was – naast andere factoren als zijn afkomst, zijn inbedding in een adellijke familie en het overlijden van grote hervormingsfiguren aan het begin van zijn episcopaat – vermoedelijk de belangrijkste factor om Lamberts minder uitgesproken hervormingsprofiel te verklaren. Gebaseerd op mijn eigen definitie van een ‘hervormer’ moet namelijk gesteld worden dat Lambert daarvan slechts een beperkt aantal aspecten behartigde. Ondanks zijn grote inzet om kerkgoederen terug onder controle van de Kerk te brengen, leek hij eerder een terughoudend hervormer. Hij trad namelijk niet op het voorplan en nam geen initiatief om seculiere kapittels te hervormen of reguliere instellingen te stichten. Verder zijn er ook geen bronnen bewaard waaruit bleek dat Lambert optrad tegen simonisten of tegen prelaten die het celibaat verbraken. Ondanks zijn eerder beperkte rol in de Kerkhervorming was Lambert alleszins wel geconnecteerd met hervormingsgezinde milieus en met personen die zich hebben ingezet voor de Kerkhervorming. De relaties die het meest in het oog sprongen, zijn die met de bisschop Jan van Terwaan en met Lambert, abt van de Sint-Bertijnsabdij.

Om nog een duidelijker beeld te krijgen van de rol van bisschoppen bij de implementatie van de Kerkhervorming en in de onafhankelijkheidsstrijd van het bisdom Doornik, is het nodig om in een volgend onderzoek ook Lamberts voorgangers (Radbod en Balderik) en opvolgers (Simon van Vermandois) erbij te betrekken.

Bibliografie

Bronnen

Acta Pontificum Romanorum inedita. Urkunden der Päpste, J. PFLUGK-HARTTUNG ed., Tübingen, 1881.

Actes des archevêques de Reims d'Arnould à Renaud II: 997-1139, P. DEMOUY ed., Nancy, 1982.

Actes des comtes de Flandre 1071-1128, F. VERCAUTEREN ed., Brussel, 1938.

Actes des évêques de Laon des origines à 1151, A. DUFOUR-MALBEZIN ed., Parijs, 2001.

Chartes anciennes de l'abbaye de Zonnebeke, C. CALLEWAERT ed., Brugge, 1925.

Chartes de l'abbaye de Saint-Martin de Tournai, A. D'HERBOMEZ ed., 2 dln., Brussel, 1898-1901.

Documents liturgiques et nécrologiques de l'église collégiale de S.-Pierre de Lille, E. HAUTCOEUR ed., Rijsel-Parijs, 1895.

Gesta abbatum Sithiensium, in HOLDER-EGGER ed., *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*, XIII, Hannover, 1881, 635-663.

HERMANNUS TORNACENSIS, *Liber de restauratione monasterii Sancti Martini Tornacensis*, in G. WAITZ ed., *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*, XIV, Hannover, 1883, 274-317.

HERMANNUS TORNACENSIS, *Liber de restauratione monasterii Sancti Martini Tornacensis. Continuatio*, in G. WAITZ ed., *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*, XIV, Hannover, 1883, 318-327.

HERMANNUS TORNACENSIS, *The Restoration of the Monastery of Saint Martin of Tournai*, L.H. NELSON ed., Washington, 1996.

HERMANNUS TORNACENSIS, *La restauration de l'abbaye de Saint-Martin* (Corpus christianorum, continuatio mediaevalis, 236), R.B.C. HUYGENS ed., Turnhout, 2010.

Historiae Tornacenses, in G. WAITZ ed., *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*, XIV, Hannover, 1883, 327-352.

IVO CARNOTENSIS, *Sanctus Ivo Carnotensis episcopus*, J.P. MIGNE ed., *Patrologia Latina*, CLXII, 1889, 245-246.

Les actes de la Province ecclésiastique de Reims ou Canons et décrets des conciles, constitutions, statuts, et lettres des évêques des différents diocèses qui dépendent ou qui dépendaient autrefois de la métropole de Reims, T.M.J. GOUSSET ed., Reims, 1842-1844 (hier: heruitgave Brussel, 2002).

Les actes des évêques de Noyon-Tournai (7e siècle-1146,1148), J. PYCKE en C. VLEESCHOUWERS ed., Louvain-la-Neuve, 2016.

Les chartes des évêques d'Arras (1093-1203), B.-M. TOCK ed., Parijs, 1991.

Les chartes de Gérard Ier, Liébert et Gérard II, évêques de Cambrai et d'Arras, comtes du Cambrésis (1012-1092/1093), E. VAN MINGROOT ed., Leuven, 2005.

Liste provisoire des actes des évêques de Cambrai de 1031 à 1120, E. VAN MINGROOT ed., Leuven, 1996.

Louis VI le Gros. Annales de sa vie et de son règne (1084-1237), A. LUCHAIRE ed., Parijs, 1890.

ORDERICUS VITALIS, *Historia ecclesiastica*, A. LE PRÉVOST ed., 5 dln., Parijs, 1852.

Papsturkunden in den Niederlanden, J. RAMACKERS ed., Nendeln, 1972.

Paschalis II, Gelasii II, Calixti II Romanorum Pontificum epistolae et privilegia, in J.P. MIGNE ed., *Patrologia Latina*, CLXIII, Parijs, 1893.

Eugenii III Romani Pontificis epistole et privilegia, in J.P. MIGNE ed., *Patrologia Latina*, CLXXX, Parijs, 1902.

RADBOD VAN MORTAGNE, *Vita Medardi*, in D. PAPEBROCH ed., *Acta Sanctorum Junii II*, Antwerpen, 1698, 87-94.

Recueil des actes de Louis VI, roi de France (1108-1137), J. DUFOUR ed., 4 dln., Parijs, 1992.

Recueil des actes de Philippe Ier, roi de France (1059-1108), M. PROU ed., Parijs, 1908.

Regesta pontificum romanorum ab condita ad annum post christum natum MCXCVII, P. JAFFÉ ed., Leizig, 1885.

Regestes des évêques de Thérouanne 500-1553, O. BLED ed., 2 dln. Sint-Omaar, 1907.

Vitae, miracula, translatio et alia hagiographica sancti Arnulphi episcopi Suessionensis, R. NIP, ed., Turnhout, 2015.

SDRALEK, M., *Wolfenbüttler Fragmente. Analekten zur Kirchengeschichte des Mittelalters aus Wolfenbüttler Handschriften*, M. SDRALÉK e.a. ed., *Kirchengeschichtliche Studien*, 1-2 (1891), 66-72 en 115-116.

Vita Eligii episcopi Noviomagensis, in B. KRUSCH ed., *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*, IV, Hannover, 1902, 634-761.

Literatuur

ARNOLD, B., 'German Bishops and their Military Retinues in the Medieval Empire', *German History*, 7 (1989), 161-183.

AUBERT, R. 'Guillaume de Champeaux', *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, XXII, Parijs, 1988, 876-877.

BERINGS, G. en VAN SIMAEY, C., 'Abbaye de Saint-Pierre au Mont-Blandin à Gand', U. BERLIÈRE e.a. red., *Monasticon belge. Province de Flandre Orientale: 7*, dl. 1, Luik, 1988, 69-154.

BLUMENTHAL, U-T., *Gregor VII. Papst zwischen Canossa und Kirchenreform*, Darmstadt, 2001.

BLUMENTHAL, U-T., *The Investiture Controversy: Church and Monarchy from the Ninth to the Twelfth Century*, Philadelphia, 1988.

BOWMAN, J.A., 'The Bishop Builds a Bridge: Sanctity and Power in the Medieval Pyrenees', *The Catholic Historical Review*, 88 (2002), 1-16.

BRADBURY, J., *The Capetians. Kings of France, 987-1328*, Londen, 2007.

BRUTSAERT, B., *Boudewijn VII Hapkin, een witte ridder uit de 12de eeuw, graaf van Vlaanderen 1111-1119*, onuitgegeven masterproef, Katholieke Universiteit Leuven, Departement Geschiedenis, 2003-2004.

CARNIER, M., *Bidplaatsen en parochies in het bisdom Terwaan vóór 1300: een institutionele studie*, onuitgegeven doctoraatsverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven, Departement Geschiedenis, 1996.

CHODOROW, S. A., 'Ecclesiastical Politics and the Ending of the Investiture Contest: The Papal Election of 1119 and the Negotiations of Mouzon', *Speculum. A Journal of Mediaeval Studies*, 46 (1971), 613-640.

CONSTABLE, G., *The Reformation of the Twelfth Century*, Cambridge, 1996.

COWDREY, H.E.J., *Pope Gregory VII 1073-1085*, Oxford, 1998.

CUSHING, K.G., *Reform and the Papacy in the Eleventh Century: Spirituality and Social Change*, Manchester, 2005.

D'HERBOMEZ, A., 'L'évêché de Noyon-Tournai (532-1146)', *Messenger des sciences historiques*, 45-46 (1891-1892), 478-491, 210-224 en 300-310.

DECLERCQ, G., ‘Het kapittel van Harelbeke in de 11de en 12de eeuw. Een bijdrage tot de studie van de “vita canonica” in Vlaanderen’, *Sacris Erudiri*, 1 (1986), 269-312.

DELETTRE, A., *Histoire du diocèse de Beauvais depuis son établissement, au 3.ème siècle, jusqu’au 2 septembre 1792*, Beauvais, 1843.

DELMAIRE, B., *Le diocèse d’Arras de 1093 au milieu du XIVe siècle. Recherche sur la vie religieuse dans le Nord de la France au Moyen Âge*, 2 dln., Atrecht, 1994.

DEMOUY, P., *Genèse d’une cathédrale: les archevêques de Reims et leur église au XIe et XIIIe siècles*, Langres, 2005.

DENNIS, C., “‘De clericis qui pugnauerunt, aut pugnandi gratia armati fuerunt’: Bishop Geoffrey of Coutances (1048-1093) and Clerical Participation in the Battle of Hastings”, R. KOTECKI, J. MACIEJEWSKI en J.S. OTT red., *Between Sword and Prayer: Warfare and Medieval Clergy in Cultural Perspective*, Leiden, 2018, 88-116.

DESEYNE, J. ‘Het seculiere Onze-Lieve-Vrouw-kapittel te Zonnebeke (voor 1072-1142)’, *Iepers Kwartier*, 18 (1982), 99-114.

DEVILLERS, L., ‘Lambert’, *Biographie Nationale*, XI, Brussel, 1890-1891, 149-150.

DUVOSQUEL, J.M., ‘Les chartes de donations d’autels émanant des évêques de Cambrai’, H. HASQUIN red., *Hommages à la Wallonie*, Brussel 1981, 147-163.

ELDEVIK, J., *Episcopal Power and Ecclesiastical Reform in the German Empire: Tithes, Lordship, and Community, 950-1150*, Cambridge, 2012.

FLICHE, A., *La réforme grégorienne et la reconquête chrétienne (1057-1123)* (Histoire de l’Église depuis les origines jusqu’à nos jours, 8), Parijs, 1940, 65, 73, 84-89, 100-101.

FÜHRER, J., *König Ludwig VI von Frankreich und die Kanonikerreform*, Frankfurt am Main, 2008.

Ganda en Blandinium: de Gentse abdijen van Sint-Pieters en Sint-Baafs, G. DECLERCQ red., Gent, 1997.

GERRARD, D.M.G., *The Church at War: The Military Activities of Bishops and Abbots and Other Clergy in England, c. 900-1200*, New York, 2017.

GILCHRIST, J., ‘Introduction’, J. GILCHRIST red., *Canon Law in the Age of Reform, 11th–12th Centuries*, Aldershot, 1993, xi–xix.

GUYOTJEANNIN, O., ‘Noyonnais et Vermandois aux Xe et XIe siècles’, *Bibliothèque de l’École des chartes*, 139 (1981), 143-189.

GUYOTJEANNIN, O., *Episcopus et comes. Affirmation et déclin de la seigneurie épiscopale au nord du royaume de France*, Genève, 1987.

HOWE, J., *Church Reform and Social Change in Eleventh-century Italy: Dominic of Sora and His Patrons*, Philadelphia, 1997.

HUYGHEBAERT, N., 'Abbaye de Notre-Dame à Zonnebeke', N. HUYGHEBAERT red., *Monasticon belge 3: Province de Flandre occidentale*, Luik, 1974, 855-883.

HUYGHEBAERT, N., 'Les abbés de Saint-Bertin et la restauration du diocèse de Tournai', *Bulletin de la Société académique des antiquaires de la Morinie*, 20 (1966), 417-426.

HUYGHEBAERT, N., 'Recherches sur les chanceliers des évêques de Noyon-Tournai', J. DE BÉTHUNE red., *Annales de la Fédération archéologique et historique de Belgique, Congrès de Courtrai de 1953*, Kortrijk, 1955, 655-680.

KEYGNAERT, F., *Het interdict in het aartsbisdom Reims: de genese van een politiek-kerkelijk wapen (Merovingische periode – circa 1140)*, onuitgegeven doctoraatsverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven, Departement Geschiedenis, 2012.

KÉRY, L., *Die Errichtung des Bistums Arras, 1093-1094*, Sigmaringen, 1994.

KOCH, A.C.F., *De rechterlijke organisatie van het graafschap Vlaanderen tot de 13e eeuw*, Oudenaarde, 1951.

KOTECKI, R., MACIEJEWSKI, J. en OTT, J.S., 'The Medieval Clergy and War: A Historiographical Introduction', R. KOTECKI, J. MACIEJEWSKI en J.S. OTT red., *Between Sword and Prayer: Warfare and Medieval Clergy in Cultural Perspective*, Leiden, 2018.

KOZIOL, G., *Begging Pardon and Favor. Ritual and Political Order in Early Medieval France*, Ithaca, 1992.

LECLERCQ, H., 'Tournai', *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, XV, Parijs, 1953, 2478-2565.

MEIJNS, B., *Aken of Jeruzalem? Het Ontstaan en de Hervorming van de kanonikale Instellingen in Vlaanderen tot circa 1155*, 2 dln., Leuven, 2000.

MELVE, L., 'Ecclesiastical Reform in Historiographical Context', *History Compass*, 13 (2015), 213-221.

MÉRIAUX, C., *Gallia irradiata: saints et sanctuaires dans le nord de la Gaule du haut Moyen Âge*, Stuttgart, 2006.

MILIS, L., 'Beroering omtrent bisdomsplittingsen in Vlaanderen in de jaren 1112-1113', R. LIEVENS en W. VERBEKE red., *Pascua mediaevalia. Studies voor Prof. Dr. J.M. De Smet*, Leuven, 1983, 5-14.

MILLER, M.C., *Power and the Holy in the Age of the Investiture Conflict: A Brief History with Documents*, Bosten, 2005.

MOORE, R.I., *The first European Revolution, c. 970-1215*, Oxford, 2000.

MOREAU, E., *Histoire de l'Église en Belgique: la formation de l'Église médiévale*, Brussel, 1945, 63.

NAKASHIAN, C.M., *Warrior Churchmen of Medieval England 1000-1250*, Woodbrigde, 2016.

NEWMAN, W.M., *Le domaine royal sous les premiers Capétiens*, Parijs, 1937.

OTT, J., *Bishops, Authority and Community in Northwestern Europe, c. 1050-1150*, Cambridge, 2015.

OTT, J.S., en TRUMBORE JONES, A., 'Introduction: The Bishop Reformed', J.S. OTT en A. TRUMBORE JONES red., *The Bishop Reformed. Studies of Episcopal Power and Culture in the Central Middle Ages*, Aldershot, 2007, 1-20.

PARISSE, M., 'The Bishop: Prince and Prelat', S. GILSDORF red., *The Bishop: Power and Piety at the First Millennium*, Münster, 2004, 1-22.

PONTAL, O., *Les conciles de la France capétienne jusqu'en 1215*, Parijs, 1995.

PYCKE, J. "'Urbs fuerat quondam, quod adhuc vestigia monstrant.'" Réflexions sur l'histoire de Tournai pendant le Haut Moyen Âge (V^e-Xe siècle)', *Ontstaan en vroegste geschiedenis van de middeleeuwse steden inde Zuidelijke Nederlanden*, Brussel, 1990, 211-231, hier: 219.

PYCKE, J., 'Hériman', *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, XXIII, Parijs, 1990, 1453-1458.

PYCKE, J., 'Lambert de Zonnebeke', *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, XXX, Parijs, 2008, 35-40.

PYCKE, J., *Le chapitre cathédral Notre-Dame de Tournai de la fin du XIe siècle à la fin du XIIIe siècle*, Louvain-la-Neuve, 1986.

PYCKE, J., *Répertoire biographique des chanoines de Notre-Dame de Tournai, 1080-1300*, Louvain-la-Neuve, 1988.

REUTER, T., 'Episcopi cum sua militia: The Prelate as Warrior in the Early Stauffer Era', T. REUTER red., *Warriors and Churchmen in the Middle Ages: Essays presented to Karl Leyser*, Londen, 1992, 79-94.

ROBINSON, I.S., *The Papacy 1073-1198: Continuity and Innovation*, Cambridge, 1990.

ROLLAND, P. 'Les origines légendaires de Tournai (Etude critique)', *Revue belge de Philologie et d'Histoire*, 25 (1946), 555-581.

ROLLAND, P., *Les Monumenta historiae Tornacensis Saec. XII*, Antwerpen, 1926.

SABBE, E., 'La réforme clunisienne en Flandre au début du XIIe siècle', *Revue belge de philologie et d'histoire*, 9 (1930), 121-138.

SERVATIUS, C., *Paschalis II (1099-1118): Studien zu seiner Person und seiner Politik*, Stuttgart, 1979.

SHAHAR, S., *Growing Old in the Middle Ages: Winter Clothes in Shadow and Pain*, Y. LOTAN vert., Londen, 1997.

SIMONS, W., 'Jan van Waasten en de Gregoriaanse hervorming', *De Franse Nederlanden*, 11 (1986), 191-213.

SOYEZ, E., *Notices sur les évêques d'Amiens*, Amiens, 1878.

STROLL, M., *Calixtus II (1119-1124): A Pope Born to Rule*, Leiden, 2004.

TOCK, B.-M., 'Les listes des témoins dans les chartres des évêques d'Arras (1093-1203)', *Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel-und Wappenkunde*, 38 (1991), 85-118.

TOCK, B.-M., 'Jean de Warneton, évêque de Thérouanne (1099-1130), un grégorien?', RIDER, J. en TOCK, B.-M. red., *Le diocèse de Thérouanne au Moyen Âge*, Atrecht, 2010, 107-118.

TYERMAN, C., 'Were There Any Crusades in the Twelfth Century', *English Historical Review*, 110 (1995), 553-577.

VAN MINGROOT, E., 'Gaucher d'Oisy-Inchy, évêque de Cambrai', *Nouvelle Biographie nationale*, II, Brussel, 1990, 183-188.

VAN MINGROOT, 'Burchard van Aken, bisschop van Kamerijk', *Nationaal biografisch woordenboek*, XVI, Brussel, 2002, 197-220.

VANDEN BUSSCHE, E. 'Lambert, évêque de Tournai et de Noyon, et son sceau', *La Flandre. Revue des monuments d'histoire et d'antiquités*, 9 (1878), 115-116.

VANDERPUTTEN, S., 'Monastic Reform, Abbatial Leadership and the Instrumentation of Cluniac Discipline in the Early Twelfth-Century Low Countries', *Revue Mabillon*, 23 (2012), 41-65.

WARICHEZ, J., 'Le clergé Tournaisien à l'assaut de l'autonomie diocésaine', *Collationes Diocesis Tornacensis*, 18 (1922-1923), 3-12, 97-103 en 145-152.

WARICHEZ, J., 'Les nominations épiscopales au diocèse de Tournai', *Collationes Diocesis Tornacensis*, 19 (1923-1924), 145-164.

WARICHEZ, J., *Les origines de l'église de Tournai*, Leuven, 1902.

WARLOP, E., *De Vlaamse adel voor 1300*, 2 dln., Handzame, 1968.

WARLOP, E., *The Flemish Nobility before 1300*, 2dln., Kortrijk, 1975-1976.

WESTERMAN, J., *De Onze-Lieve-Vrouwekathedraal van Doornik: onafhankelijkheidsmonument voor een bisdom*, onuitgegeven doctoraatsverhandeling, Universiteit van Leiden, Departement Kunstgeschiedenis, 2016.

Websites

DOZA (<http://www.kuleuven-kulak.be/doza/>). Geraadpleegd op 17 februari 2018.

Bijlagen

Tabel 1: Lamberts 36 bisschoppelijke oorkonden

Oorkonde-nummer	Echt of vals / origineel of kopie	Kanselarij bisschop?	Kanselier	Plaats van opstel	Tijd van opstel	Negotium	Impetrant	Begunstigde
174	Echt: kopie	/	/	/	[8 maart - 24 december] 1114	Vrijstelling en verlening rechten	/	Abdij van Arrouaise in Le Transloy
175	Echt: origineel	Nee	Hugo	/	[8 maart - 24 december] 1114	Bevestiging schenking	/	Kapittel Onze-Lieve Vrouw in Zonnebeke
176	Echt: ?	/	/	/	[1114]	Aanmaning tot terugkeer of neerlegging ambt	/	/
177	Echt: origineel	/	/	Soissons	[6 januari ?] 1115	Bevestiging inhoud chirograaf 1067	Kathedraalkapittel Notre-Dame in Parijs	Kathedraalkapittel Notre-Dame in Parijs
178	Echt: kopie	Nee: Reims	/	Noyon en Nesle	[28 maart - 2 augustus] 1115	Bekendmaking (~ procesovereenkomst)	Abt Eudes	Abdij Saints-Crépin et-Crépinien in Soissons
179	Echt: origineel	Kanselarij	/	/	1115	Emancipatie altaren	Deken Gerard	Kapittel Saint-Quentin in Saint-Quentin
180	Echt: kopie	/	/	Noyon, kathedraal Saint-Marie, kapittelzaal	[1 januari - 24 december] 1116]	Bekendmaking contractvoorwaarden	Kathedraalkapittel Sainte-Marie in Noyon	Kathedraalkapittel Sainte-Marie in Noyon
181	Echt: origineel	Nee: Reims notaris	Hugo	Noyon	[1 januari - 24 december] 1116]	Emancipatie en schenking altaren	/	Abdij van Saint-Denis dichtbij Reims
182	Echt: origineel	/	/	Doornik	[25 december 1115 - 24 december] 1116	Emancipatie en schenking altaar	Milon de Phalampin	Kapittel Saint-Anné in Douai

Tabel 1 (vervolg): Lamberts 36 bisschoppelijke oorkonden

Oorkonde- nummer	Echt of vals / origineel of kopie	Kanselarij bisschop?	Kanselier	Plaats van opstel	Tijd van opstel	Negotium	Impetrant	Begunstigde
183	Echt: origineel	Kanselarij, maar destinataris als <i>dictator</i>	Hugo	Doornik	[1 januari - 24 december 1116]	Schenking altaar	Abt Lambert	Sint-Bertinsabdij in Sint-Omaars
184	Echt: origineel	Kanselarij	Hugo	Doornik	[1 januari - 24 december 1116]	Schenking altaar	Abdis Gohilde en Clémence gravin van Vlaanderen	Abdij Notre-Dame in Bourbourg
185	Echt: kopie	/	Hugo	/	[1 januari - 24 december 1116]	Schenkingen altaren	/	Sint- Bartholomeusabdij in Noyon en abdij Marest-Dampcourt
186	Echt: origineel	Nee: Reims	Hugo	Reims	[8 maart - 24 december] 1117	Bekendmaking regeling conflict	/	/
187	Echt: kopie	Kanselarij	Hugo	Noyon	[25 december 1116 - 24 december] 1117	Schenking kapel	Abt Eudes	Abdij Saints-Crépin et-Crépinien in Soissons
188	Echt: origineel	/	Hugo	/	[8 maart - 24 december] 1117	Verlening rechten	Dirmannus, vrouw Thietgardis en zoon Arnulfus	Kerk van Kenzeke
189	Echt: kopie	Nee	/	/	[1114-1117]	Bekendmaking consecratie kerk en bevestiging schenking	Bernier en aartsdiaken Rorigonis	Priorij Beaulieu-les- Fontaines
190	Echt: origineel	?	Hugo	Brugge	[1 januari - 8 maart] 1118	Schenking altaar	Kathedraalkapittel Notre-Dame in Doornik en aartsdiaken Robert	Sint-Andriesabdij dichtbij Brugge
191	Echt: kopie	Kanselarij	Hugo	/	[1 januari - 8 maart] 1119	Schenking	/	Abdij Notre-Dame in Vermand

Tabel 1 (vervolg): Lamberts 36 bisschoppelijke oorkonden

Oorkonde-nummer	Echt of vals / origineel of kopie	Kanselarij bisschop?	Kanselier	Plaats van opstel	Tijd van opstel	Negotium	Impetrant	Begunstigde
192	Echt: origineel	Nee: scriptorium monniken Sint-Maarten	Hugo	Doomnik	[25 december 1118 - 8 april] 1119	Bevestiging schenking en schenking	<i>Advocates</i> Doomnik Walterus en zijn moeder	Sint-Maarensabdij in Doornik
193	Echt: origineel	Nee: maar kanselarij-gedictieerd	Hugo	Roeselare	[voor 17 juni] 1119	Emancipatie altaren	Abt Lambert	Sint-Bertijnsabdij in Sint-Omaars
194	Echt: kopie	Nee: maar kanselarij-gedictieerd	Hugo	Roeselare	[voor 17 juni] 1119	Emancipatie kerk	Graaf van Vlaanderen Boudewijn VII en ridder Gossum	Abdij Sain-Therry dichtbij Reims
195	Echt: kopie	/	Hugo	Reims	[20 - 30 oktober] 1119	Schenking altaar	Aartsbisschop Radulfus	Abdij Sain-Therry dichtbij Reims
196	Echt: kopie	/	Hugo	/	[1 januari - 24 december] 1119	Bevestiging schenking altaren	/	Sint-Bartholomeusabdij in Noyon
197	Echt: kopie	/	/	Beauvais, bisschoppelijk paleis, <i>in camera episcopi</i>	[na 18 oktober 1120]	Bekendmaking akkoord	Kathedraalkapittel Sainte-Marie	Kathedraalkapittel Sainte-Marie en Sint-Amandsprorij in Machelmont
198	Echt: origineel	Nee: scriptorium monniken Sint-Maarten	Hugo	Doomnik	[1 januari - 24 december] 1120	Schenking altaar	/	Abdij Saint-Nicolas-aux-Bois in Saint-Nicolas-aux-Bois
199	Echt: kopie	/	Hugo	Doomnik	[25 december 1119 - 24 december] 1120	Schenking altaar	/	Abdij Saint-Éloi in Noyon
200*	Vals: pseudo-origineel	Nee	Hugo	Brugge	[1 januari - 24 december] 1120	Schenking rechten op altaar	Aalmoezenier Hugo	Sint-Bertijnsabdij in Sint-Omaars

Tabel 1 (vervolg): Lamberts 36 bisschoppelijke oorkonden

Oorkonde-nummer	Echt of vals / origineel of kopie	Kanselarij bisschop?	Kanselier	Plaats van opstel	Tijd van opstel	Negotium	Impetrant	Begunstigde
201	Echt: kopie	/	Hugo	Seclin	[25 december 1119 - 24 december] 1120	Schenking altaar	Aartsdiaken en proost Robert	Sint-Pieterskapittel in Rijsel
202	Echt: ?	/	/	/	[1120]	Bevestiging verlening recht	Burggraaf Guido	Abt Eustache (abdij Saint-Éloi in Noyon)
203	Echt: origineel	/	/	Oudenburg, Sint-Petersabdij	[voor 1 mei] 1121	Oproep tot samenkomst	/	/
204	Echt: origineel	Nee: opgesteld door impetant	Hugo	/	[25 december 1120 - 24 december] 1121	Emancipatie altaren	Abt Wulfric	Sint-Baafsabdij in Gent
205	Echt: kopie	Kanselarij	/	/	[25 december 1120 - 24 december] 1121	Schenking altaar	/	Abdij Saint-Quentin in Beauvais
206	Deperditum	/	/	Landegem	15 maart 1121 of 1122	Consecratie kerk	/	Kerk van Landegem
207	Echt: kopie	Kanselarij	Hugo	Saint-Quentin	[1 januari - 24 december] 1122	Verlening recht	Abt Englebert	Abt Englebert (abdij Saint-Quentin-en-rüe in Saint-Quentin)
208	Echt: origineel	Nee	Hugo	/	[1 januari - 24 december] 1122	Bekendmaking en verlening van rechten	/	Sint-Maartenskapittel in Utrecht en kapittel Notre-Dame in Brugge
209	Deperditum	/	/	/	[8 maart 1114 - 6 juli 1123]	Schenking altaar	/	Kathedraalkapittel Sainte-Marie in Noyon

Tabel 2a: De begunstigden van Lamberts oorkonden

Oorkonde-nummer	Begunstigde	Status	Bisdom	Aantal
174	Abdij van Arrouaise in Le Transloy	Regulier	Atrecht	I
175	Kapittel Onze-Lieve-Vrouw in Zonnebeke	Seculier	Terwaan	I
177	Kathedraalkapittel Notre-Dame in Parijs	Seculier	Parijs	I
178 en 187	Abdij Saints-Crépin-et-Crépinien in Soissons	Regulier	Soissons	II
179	Kapittel Saint-Quentin in Saint-Quentin	Seculier	Noyon	I
180, 197 en 209	Kathedraalkapittel Sainte-Marie in Noyon	Seculier	Noyon	III
181	Abdij Saint-Denis dichtbij Reims	Regulier	Reims	I
182	Kapittel Saint-Amé in Douai	Seculier	Kamerijk	I
183, 193 (en 200*)	Sint-Bertijnsabdij in Sint-Omaars	Regulier	Terwaan	II(I*)
184	Abdij Notre-Dame in Bourbourg	Regulier	Terwaan	I
185 en 196	Sint-Bartholomeusabdij in Noyon	Regulier	Noyon	II
185	Abdij Marest-Dampcourt	Regulier	Laon	I
188	Kerk van Kemzeke	/	Doornik	I
189	Priorij Beaulieu-les-Fontaines	/	Noyon	I
190	Sint-Andriesabdij dichtbij Brugge	Regulier	Doornik	I
191	Abdij Notre-Dame in Vermand	Regulier	Noyon	I
192	Sint-Maartensabdij in Doornik	Regulier	Doornik	I
194 en 195	Abdij Saint-Thierry dichtbij Reims	Regulier	Reims	II
197	Sint-Amanspriorij in Machemont	Regulier	Noyon	I
198	Abdij Saint-Nicolas-aux Bois in Saint-Nicolas-aux-Bois	Regulier	Laon	I
199	Abdij Saint-Éloi in Noyon	Regulier	Noyon	I
201	Sint-Pieterskapittel in Rijsel	Seculier	Doornik	I
202	Abt Eustache (Abdij Saint-Éloi in Noyon)	Regulier	Noyon	I
204	Sint-Baafsabdij in Gent	Regulier	Doornik	I
205	Abdij Saint-Quentin in Beauvais	Regulier	Beauvais	I
206	Kerk van Landegem	/	Doornik	I
207	Abt Englebert (Abdij Saint-Quentin-en-l'Île in Saint-Quentin)	Regulier	Noyon	I
208	Sint-Maartenskapittel in Utrecht	Seculier	/	I
208	Kapittel Onze-Lieve-Vrouw in Brugge	Seculier	Doornik	I

Tabel 2b: De begunstigden van grafelijke, pauselijke en bisschoppelijke oorkonden die ook Lambert ondertekende

Oorkonde-nummer	Begunstigde	Status	Bisdom	Aantal
64 en 158. ³⁹⁸	Sint-Bertijnsabdij in Sint-Omaars	Regulier	Terwaan	II
66. ³⁹⁹	Kapittel Onze-Lieve-Vrouw in Zonnebeke	Seculier	Terwaan	I
83. ⁴⁰⁰	Priorij Voormezele	Regulier	Terwaan	I
92. ⁴⁰¹	Sint-Pieterskapittel in Rijsel	Seculier	Doornik	I
/. ⁴⁰²	Abdij Saint-Quentin-en-Île in Saint-Quentin	Regulier	Noyon	I
12 en 168. ⁴⁰³	Sint-Amandsabdij in Saint-Amand-les-Eaux	Regulier	Doornik	II
/. ⁴⁰⁴	Kerk Saint-Quentin in Doornik	/	Doornik	I
14. ⁴⁰⁵	Sint-Andriesabdij bij Brugge	Regulier	Doornik	I
166. ⁴⁰⁶	Abdij Saint-Thierry dichtbij Reims	Regulier	Reims	I
176. ⁴⁰⁷	Sint-Maartenspriorij in Ieper	Regulier	Terwaan	I

³⁹⁸ *Actes des comtes de Flandre 1071-1128*, n° 64; *Actes des archevêques de Reims d'Arnould à Renaud II: 997-1139*, n° 158.

³⁹⁹ *Actes des comtes de Flandre 1071-1128*, n° 66.

⁴⁰⁰ *Actes des comtes de Flandre 1071-1128*, n° 83.

⁴⁰¹ *Actes des comtes de Flandre 1071-1128*, n° 92.

⁴⁰² *Regesta pontificum romanorum ab condita ad annum post christum natum*, 754; Oorkonde wordt bewaard in: PARIJS, Bibliothèque nationale, ms. lat. 12895, fol. 83.

⁴⁰³ *Papsturkunden in den Niederlanden*, n° 12; *Actes des archevêques de Reims d'Arnould à Renaud II: 997-1139*, n° 168.

⁴⁰⁴ *Paschalis II... epistolae et privilegia*, 443.

⁴⁰⁵ *Papsturkunden in den Niederlanden*, n° 12.

⁴⁰⁶ *Actes des archevêques de Reims d'Arnould à Renaud II: 997-1139*, n° 166.

⁴⁰⁷ *Actes des archevêques de Reims d'Arnould à Renaud II: 997-1139*, n° 176.

Tabel 3: De impetranten van Lamberts oorkonden

Oorkonde- nummer	Impetrant		Begunstigde	Aantal
177	Kathedraalkapittel Notre-Dame in Parijs	=	Kathedraalkapittel Notre-Dame in Parijs	I
178	Abt Eudes	=	Abdij Saints-Crépin-et-Crépinien in Soissons	II
179	Deken Gerard	=	Kapittel Saint-Quentin in Saint-Quentin	I
180	Kathedraalkapittel Sainte-Marie in Noyon	=	Kathedraalkapittel Sainte-Marie in Noyon	II
182	[Kanunnik ?] Milon de Phalempin	?	Kapittel Saint-Amé in Douai	I
183	Abt Lambert	=	Sint-Bertijnsabdij in Sint-Omaars	II
184	Abdis Gothilde en Clémence gravin van Vlaanderen	=	Abdij Notre-Dame in Bourbourg	I
188	[Stichtersfamilie ?] Dirmannus, vrouw Thietgardis en zoon Arnulfus	?	Kerk van Kemzeke	I
189	Priester Bernier en aartsdiaken Rorigo	=	Priorij Beaulieu-les-Fontaines	I
190	Kathedraalkapittel Notre-Dame in Doornik en aartsdiaken Robert	?	Sint-Andriesabdij dichtbij Brugge	I
192	<i>Advocatus</i> Doornik Walterus en zijn moeder	=	Sint-Maartensabdij in Doornik	I
194	Graaf van Vlaanderen Boudewijn VII en ridder Gossuin	?	Abdij Saint-Thierry dichtbij Reims	I
195	Aartsbisschop Reims Radulfus	=	Abdij Saint-Thierry dichtbij Reims	I
200	Aalmoezenier Hugo	?	Sint-Bertijnsabdij in Sint-Omaars	I
201	Aartsdiaken en proost Robert	=	Sint-Pieterskapittel in Rijsel	I
202	Burggraaf Noyon Guido	=	Abt Eustache ~ Abdij Saint-Éloi in Noyon	I
204	Abt Wulfric	=	Sint-Baafsabdij in Gent	I
207	Abt Englebert	=	Abt Englebert	I

Tabel 4: Lamberts bisschoppelijke *ministri*

Leden kathedraalkapittel Doornik	Functie	Dienstjaren
Robert	Aartsdiaken en proost (Sint-Pieters in Rijsel)	1114-1138
Gother	Deken	1103-1138/1140
Walcher	Thesaurier	1080-1091 en 1118-1125
Hugo van Péronne	Kanselier	1109/1110-1128/1129
Gonterus	Proost	1101-1117
Theodericus	Proost	1118-1143
Balduinus	Koorleider	1100-1120
Tetbertus	Koorleider	1120-1126
Hotfridus	Scholasticus	1116-1121

Leden kathedraalkapittel Noyon	Functie	Dienstjaren
Rorigo	Aartsdiaken en proost	1114-1120
Hugo	Aartsdiaken	1122-1144
Roscelinus	Deken	1095-1119
Walcher	Thesaurier	1080-1091 en 1118-1125
Hugo van Péronne	Kanselier	1109/1110-1128/1129
Haimericus	Proost	1121-1137
Hageno	Koorleider	1110-1126
Landricus	Succentor	1106-1119
Fulcher	Magister => deken	1104-1120 => 1120-1130

Tabel 4 (vervolg): Lamberts bisschoppelijke *ministri*

Andere bisschoppelijke <i>ministri</i>	Functie		
Tangrannus	Aartspriester	Walterus	Subdiaken Doornik
Alanus	Aartspriester	Walbertus	Subdiaken Doornik
Bernekinus	Priester N-D	Willemus	Subdiaken Noyon
Rabodus	Priester N-D	Balduinus	Subdiaken Noyon
Alkerus	Priester N-D	Andreas	Subdiaken Noyon
Oilard	Priester N-D	Walterus	Subdiaken Noyon
Johannes	Priester Doornik	Folcardus	Deken der christenheid (N-D: /)
Elbertus	Priester Doornik	Henricus	Deken der christenheid (N-D: Doornik)
Nicholaus	Priester Doornik	Thancrannus	Deken der christenheid (N-D: /)
Anselmus	Priester Noyon	Hunradus	Deken der christenheid (N-D: /)
Albericus	Priester Noyon	Erpolfus	Deken der christenheid (N-D: Oudenaarde)
Arnulfus	Priester Noyon	Albericus	Kapelaan
Arnulfus	Priester Noyon	Robertus	Bisschoppelijke klerk (N-D)
Joffridus	Priester Noyon	Bernardus	Bisschoppelijke klerk (N-D) en deken der christenheid (/)
Tetbertus	Diaken Doornik	Nicholaus	Klerk N-D
Letbertus	Diaken Doornik	Erembaldus	Klerk N-D
Rodulfus	Diaken Doornik	Gozelo	Klerk N-D
Heinricus	Diaken Doornik	Ripertus	Klerk N-D
Levulfus	Diaken Noyon => Succentor	Sigabodus	Klerk N-D
Nicholaus	Diaken Noyon	Radulfus	Seneschalk bisschop
Nicholaus	Diaken Noyon		
Hugo	Diaken Noyon		
Rogerus	Diaken Noyon		
Radulfus	Diaken Noyon		

Tabel 5: De concilies die plaatsvonden tijdens Lamberts episcopaat

Datum	Plaats	Voorzitterschap	Lambert?	Andere aanwezigen
(A) 8 maart 1114	Reims	AB Radulfus	X	Lodewijk VI
(A) 2 september 1114	Reims	AB Radulfus	X	Lisiard van Soissons Barthélemy van Laon Guillaume van Châlons Godfried van Amiens Hubert van Senlis
(B) 6 december 1114	Beauvais	Legaat Cono van Préneste	X	AB van Reims, Bourges en Sens met hun suffraganen
(B) 6 januari 1115	Soissons	Legaat Cono van Préneste	X	AB Radulfus Lisiard van Soissons Guillaume van Châlons Galon van Parijs
(B) 28 maart 1115	Reims	Legaat Cono van Préneste	X	AB van Reims, Tours en Sens met hun suffraganen, o.a. Lisiard van Soissons Barthélemy van Laon Guillaume van Châlons Godfried van Amiens Clarembaud van Senlis Jan van Terwaan
(B) 12 juli 1115	Châlons	Legaat Cono van Préneste	niet?	AB Radulfus Guillaume van Châlons Jan van Terwaan Robert van Atrecht Galon van Parijs Jan van Orléans Philippe van Troyes
(A) 1117	Reims	AB Radulfus	X	Lisiard van Soissons Guillaume van Châlons Bartélemy van Laon Jan van Terwaan Robert van Atrecht Clarembaud van Senlis Enguerrand van Amiens Burchard van Kamerijk (?)
(A) 6 oktober 1118	Reims	AB Radulfus	?	? Vermoedelijk meeste van zijn suffraganen aanwezig
(B) 20-30 oktober 1119	Reims	Paus Calixtus II	X	15 AB, 200 BS en 200 abten, o.a. AB Radulfus Guillaume van Châlons Jan van Terwaan Robert van Atrecht

Tabel 5 (vervolg): De concilies die plaatsvonden tijdens Lamberts episcopaat

Datum	Plaats	Voorzitterschap	Lambert?	Andere aanwezigen
(A) 1120	Reims	AB Radulfus	X	Jan van Terwaan Lisiard van Soissons Guillaume van Châlons Barthélemy van Laon Clarembaud van Senlis Enguerrand van Amiens Burchard van Kamerijk
(B) 18 oktober 1120	Beauvais	Legaat Cono van Préneste	X	AB Reims, Bourges, Sens en Tours met hun suffraganen, o.a. Guillaume van Châlons Godfried van Chartres Pierre van Beauvais Gilbert van Parijs Jan II van Orléans Enguerrand van Amiens Robert van Atrecht Jan van Terwaan Burchard van Kamerijk Barthélemy van Laon Lisiard van Soissons
(B) Maart/april 1122	Soissons	Legaat Cono van Préneste	X	AB Reims en suffraganen
(A) 17 september 1122	Reims	AB Radulfus	niet?	Lisiard van Soissons Barthélemy van Laon Pierre van Beauvais Clarembaud van Senlis Jan van Terwaan Enguerrand van Amiens Ebles van Châlons Burchard van Cambrai

Tabel 6: Lamberts oorkonden betreffende schenking of emancipatie van altaren en kerken

N°	Datum	Negotium	Schenker (via Lambert)	Persona	Oude bezitter	Nieuwe bezitter
179	1115	Emancipatie altaren	/	Kapittel Saint- Quentin in Saint- Quentin	Kapittel Saint- Quentin in Saint- Quentin	Kapittel Saint- Quentin in Saint- Quentin
181	[1 januari - 24 december 1116]	Emancipatie en schenking altaren	Lambert of ?	/	/	Abdij van Saint-Denis dichtbij Reims
182	[25 december 1115 - 24 december] 1116	Emancipatie en schenking altaar	Milon de Phalempin	Milon de Phalempin	Milon de Phalempin	Kapittel Saint-Amé in Douai
183	[1 januari - 24 december 1116]	Schenking altaar	Lambert of ?	/	/	Sint- Bertijns- abdij in Sint- Omaars
184	[1 januari - 24 december 1116]	Schenking altaar	Lambert of ?	/	/	Abdij Notre-Dame in Bourbourg
185	[1 januari - 24 december 1116]	Schenkinge n altaren	Deken Lambert Kanunniken Robert en Godelinus	Lambert Robert en Godelinus	Lambert Robert en Godelinus	Sint- Bartholo- meusabdij in Noyon en abdij Marest- Dampcourt
187	[25 december 1116 - 24 december] 1117	Schenking kapel	Lambert of ?	/	/	Abdij Saints- Crépin-et- Crépinien in Soissons
190	[1 januari - 8 maart] 1118	Schenking altaar	Lambert of ?	/	/	Sint- Andries- abdij dichtbij Brugge

Tabel 6 (vervolg): Lamberts oorkonden betreffende schenking of emancipatie van altaren en kerken

N°	Datum	Negotium	Schenker (via Lambert)	Persona	Oude bezitter	Nieuwe bezitter
193	[voor 17 juni] 1119	Emancipatie altaren	/	Sint- Bertijns- abdij in Sint- Omaars	Sint- Bertijns- abdij in Sint- Omaars	Sint- Bertijns- abdij in Sint- Omaars
194	[voor 17 juni] 1119	Emancipatie kerk	/	Abdij van Saint- Thierry	Abdij van Saint- Thierry	Abdij van Saint- Thierry
195	[20 - 30 oktober] 1119	Schenking altaar	Lambert of ?	/	/	Abdij van Saint- Thierry
196	[1 januari - 24 december] 1119	Bevestiging schenking altaren (o.a. door hemzelf)	Lambert	/	Sint- Bartholo- meus- abdij in Noyon	Sint- Bartholo- meus- abdij in Noyon
198	[1 januari - 24 december] 1120	Schenking altaar	Kannunik kapittel Saint- Quentin in Saint- Quentin Rascelin	Rascelin	Rascelin	Abdij Saint- Nicolas-aux Bois in Saint- Nicolas- aux-Bois
199	[25 december 1119 - 24 december] 1120	Schenking altaar	Lambert (deze oorkonde) en leek (eerder)	/	Leek	Abdij Saint- Éloi in Noyon
200*	[1 januari - 24 december] 1120	Schenking rechten op altaar	Lambert	/	/	Sint- Bertijns- abdij in Sint- Omaars
201	[25 december - 24 december] 1120	Schenking altaar	Lambert of ?	/	/	Sint-Pieters- kapittel in Rijsel
204	[25 december 1120 - 24 december] 1121	Emancipatie altaren	/	Sint- Baafsabdij in Gent	Sint- Baafsabdij in Gent	Sint- Baafsabdij in Gent

Tabel 6 (vervolg): Lamberts oorkonden betreffende schenking of emancipatie van altaren en kerken

205	[25 december 1120 - 24 december] 1121	Schenking altaar	Robert	Robert	Robert	Abdij Saint- Quentin in Beauvais
209	[8 maart 1114 - 6 juli 1123]	Schenking altaar	Lambert of ?	/	/	Kathedraal- kapittel Sainte- Marie in Noyon

Tabel 7: Lamberts contacten met collega-bisschoppen

	Jan van Terwaan (1099-1130)	Lisiard van Soissons (1108-1126)	Guillaume van Châlons-sur-Marne (1113-1121)	Barthélemy van Laon (1113-1151)	Pierre van Beauvais (1114-1133)
Rechtstreeks					
Subscriptio Graaf	3				
Subscriptio Paus	1	1	1	1	
Subscriptio Aartsbisschop	(1)	2	2	2	
Subscriptio Lambert	4	2	2	1	1
TOTAAL	8 (+ 1)	5	5	4	1
Concilie	8	10	10	9	5
Expeditie tegen Breteuil				1	
TOTAAL	16	15	15	14	6
Onrechtstreeks					
Sint-Maartensabdij in Doornik		1		3	
TOTAAL	16	16	15	17	6

Tabel 7 (vervolg): Lamberts contacten met collega-bisschoppen

	Robert van Atrecht (1115-1131)	Clarembaud van Senlis (1115-1133)	Enguerrand van Amiens (1115-1127)	Burchard van Kamerijk (1116-1130)
Rechtstreeks				
Subscriptio Graaf				
Subscriptio Paus		1		
Subscriptio Aartsbisschop		1 + (1)	1	2
Subscriptio Lambert	2	1	1	(1)
TOTAAL	2	3 (+1)	2	2 (+1)
Concilie	5	6	6	4
Expeditie tegen Breteuil				
TOTAAL	7	9 (+1)	8	4 (+1)
Onrechtstreeks				
Sint- Maartensabdij in Doornik	1			1
TOTAAL	8	9 (+1)	8	5 (+1)

Samenvatting

Bisschoppen waren alomtegenwoordig in het dagelijkse leven in middeleeuws Europa. Ze speelden een rol in elk aspect van het leven: politiek, religieus, economisch, sociaal en intellectueel. Ook in de bronnen werden bisschoppen vaak bevoorrecht ten opzichte van andere individuen. Dat het episcopaat in de hoge middeleeuwen gedurende lange tijd ondervertegenwoordigd was in historische studies, is dus des te vreemder. Hoewel er de voorbije decennia een heropleving gaande is en de bisschop als actor terug op de voorgrond wordt gebracht, handelen die voornamelijk over de autoriteit van de bisschop en de complexiteit van het bisschoppelijk ambt. Er wordt echter weinig tot geen aandacht besteed aan het kerkelijk aspect en de rol die bisschoppen daarin speelden.

Het doel van deze studie is een bijdrage leveren aan de recente trend in het historisch onderzoek naar bisschoppen, in het bijzonder hun rol bij twee fenomenen. Een eerste is de implementatie van de elfde-eeuwse Kerkhervormingsidealen. Een tweede is het onafhankelijkheidsstreven van het bisdom Doornik, dat zich sinds het einde van de elfde eeuw probeerde af te scheiden van het bisdom Noyon. Beide fenomenen worden in dit onderzoek geanalyseerd aan de hand van de casus van Lambert van Zonnebeke, de voorlaatste bisschop van het dubbeldiocees Noyon-Doornik (8 maart 1114 - 6 juli 1123).

Een eerste hoofdstuk bespreekt het bronnencorpus waarop deze studie steunt. De focus ligt in de eerste plaats op Lamberts zesendertig bisschoppelijke oorkonden en op diplomatische bronnen van verscheidene andere instanties onder wie collega-bisschoppen, aartsbisschoppen, pausen en graven van Vlaanderen. Daarnaast wordt ook gebruik gemaakt van de kroniek van Herman van Doornik en haar *continuatio* en op de *Historiae Tornacenses*.

In een tweede hoofdstuk wordt aangetoond dat Lamberts bijdrage in de strijd van het bisdom Doornik voor onafhankelijkheid beperkt was tot een poging zijn positie en macht te vestigen en zijn bisschopsfunctie te behouden. Dat verklaart dan zijn eerder genuanceerde houding en het feit dat hij niet eenduidig een kant koos. Hoewel het erop leek dat de relaties met de geestelijken in Doornik – althans aanvankelijk – nogal moeilijk verliepen, behandelde Lambert zijn noordelijke bisdom op gelijke voet als Noyon.

Uit het derde hoofdstuk blijkt dat Lambert, ondanks zijn connecties met hervormingsgezinde milieus en zijn grote inzet om kerkgoederen terug onder controle van de Kerk te brengen, eerder een terughoudend hervormer was. De focus op het verwerven van erkenning in reactie op de geestelijken in Doornik die zijn bisschopsverkiezing contesteerden, was vermoedelijk de belangrijkste factor om zijn minder uitgesproken hervormingsprofiel te verklaren.